

**TÜRK LÜGATİ'NDA H İLE BAŞLAYAN
KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİR ÖRNEKLERİ**

Habip ÖDÜNCÜ

**Yüksek Lisans Tezi
İslam Tarihi ve Sanatlar Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ
2021
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

Habip ÖDÜNÇ

**TÜRK LÜGATİ'NDA Ğ İLE BAŞLAYAN KELİMELELERLE İLGİLİ
ŞİİR ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ**

ERZURUM 2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ danışmanlığında, Habip ÖDÜNÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 15 / 06 / 2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " TÜRK LÜGATİ'NDA H İLE BAŞLAYAN KELİMELELERLE İLGİLİ ŞİİR ÖRNEKLERİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

15.06.2021

Aslı ıslak imzalıdır

Habip ÖDÜNÇ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XII
ABSTRACT	XIII
KISALTMALAR DİZİNİ	XIV
ÖNSÖZ.....	XV

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRİ (HAYATI VE ESERLERİ)

1.1. HAYATI.....	1
1.2. ESERLERİ	3
1.2.1. Hak ve Hakikat.....	3
1.2.2. Felaha Doğru İslamiyet'in Avrupa'ya Son Sözü	3
1.2.3. İstikbâle Doğru	4
1.2.4. On Temmuz İnkılâbı ve Netâici	4
1.2.5. Yirminci Asırda İslâmiyet	4
1.2.6. Nûrû'l-Beyân Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi	4
1.2.7. Mahdumkulu Dîvânı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume	5
1.2.8. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı	5
1.2.9. Ziya Gökalp'in Tenkidi	5
1.2.10. Türk Lügati.....	6
1.2.11. Diğer Eserleri	8
1.3. BÜYÜK TÜRK LÜGATİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMALAR....	9
1.4. TABLOLAR	10

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ'NDA Ğ İLE BAŞLAYAN KELİMELELERLE İLGİLİ ŞİİR ÖRNEKLERİ

2.1. HA -ح	14
2.2. HÂCET - حاجت	14
2.3. İHTİYAÇ - احتياج	15
2.4. MUHTAÇ - محتاج	15

2.5. HACI [HÂCC] - حاجى.....	16
2.6. HÂR (حار), HAYRÂN (حيران), HAYRETEN (حيرتاً), HAYRÂNEN (حيراناً).....	17
2.7. HAYRAN - حيران.....	18
2.8. TAHAYYÛR - تحير.....	18
2.9. MÛTEHAYYÎR - متحير.....	19
2.10. HÂÎZ - حائز.....	19
2.11. HAYYÎZ - حيز.....	19
2.12. TAHAYYÛZ - تحيز.....	20
2.13. HASBA - حاصبا - حاسباً.....	20
2.14. HÂÎT - حائط.....	20
2.15. MUHÂT - محاط.....	21
2.16. MUHÎT [MUHÎTA] - محيط.....	21
2.17. HÂL - حال.....	22
2.18. HÂLÂ - حالا.....	23
2.19. HÂLÂ MI HÂLÂ - حالا م حالا.....	23
2.20. TAHAVVÛL - تحول.....	24
2.21. HAVL - حول.....	24
2.22. ÎSTÎHÂLE - استحالة.....	24
2.23. HÂLET - حالت.....	25
2.24. HÎLE - حيله.....	26
2.25. ÎHTÎYÂL - احتيال.....	26
2.26. MUHÂL - محال.....	26
2.27. HÂÎL - حائل.....	27
2.28. HAVÂLE - حواله.....	28
2.29. HUBB - حب.....	28
2.30. MAHABBET - محبت.....	29
2.31. HABÎB - حبيب.....	30
2.32. MAHBÛB - محبوب.....	31
2.33. MUHÂBÂ - محابا.....	31
2.34. HABBE - حبه.....	32
2.35. HABÂB - حباب.....	32
2.36. HABBEZÂ - حبذا.....	33

2.37. MAHBES - محبس	33
2.38. MAHBUS - محبوس	34
2.39. HABL - حبل	34
2.40. HUBLÂ - حبلى	35
2.41. HUBÛR - حبور	35
2.42. HÎCÂB - حجاب	35
2.43. İHTÎCÂB - احتجاج	36
2.44. HÂCÎB - حاجب	36
2.45. MUHTECÎB - محتجب	37
2.46. HÛCCET - حجت	37
2.47. HÛCRE - حجره	38
2.48. HÂCÎZ - حازر	38
2.49. HACLE - حمله	38
2.50. HADD - حد	39
2.51. MAHDUD - محدود	40
2.52. HÂDD - حاد	40
2.53. HÎDDET - حدث	40
2.54. HUDÛS - حدوس	41
2.55. HÂDÎS - حادث	41
2.56. HÂDÎSE - حادث	42
2.57. İHDÂS - احداث	42
2.58. MUHDÎS - محدث	43
2.59. MUHADDÎS - محدث	43
2.60. HADS - حدث	43
2.61. HADÎKA - حديقه	43
2.62. HADÎD - حديد	44
2.63. HADDÂD - حداد	44
2.64. HAZER - حذر	44
2.65. El-HAZER! - الحذر	45
2.66. TAHZÎR - تحذير	45
2.67. TAHAZZÛR - تحذر	45
2.68. HÂZF - حذف	46

2.69. HÂZIK - حاذق	46
2.70. HÂRR - حار.....	46
2.71. HARÂRET - حرارت.....	47
2.72. MAHRÛR - محرور.....	47
2.73. TAHRÎR - تحرير.....	48
2.74. NÎHRÎR - نحرير.....	48
2.75. HÛRR - حر.....	48
2.76. HÛRRÎYYET - حریت.....	49
2.77. AHRÂR - احرار.....	49
2.78. HARB - حرب.....	50
2.79. MUHÂREBÂT - محاربات.....	50
2.80. MUHÂRÎB - محارب.....	50
2.81. HARBE - حربہ.....	51
2.82. MÎHRAB - محراب.....	51
2.83. HÎRBÂ - حرباء.....	52
2.84. HIRZ - حرز.....	52
2.85. ÎHRÂZ - احراز.....	52
2.86. ÎHTÎRÂZ - احتراز.....	53
2.87. TEHARRÛZ - تحرز.....	53
2.88. MUHTERÎZ - محترز.....	53
2.89. HÂRÎS - حارس.....	54
2.90. MAHRÛS - محروس.....	54
2.91. HIRS - حرص.....	55
2.92. HARÎS - حریص.....	55
2.93. ÎHTÎRÂS - احتراص.....	55
2.94. HARF - حرف.....	55
2.95. ÎNHÎRÂF - انحراف.....	56
2.96. HARÎF - حریف.....	56
2.97. MÛNHARÎF - منحرف.....	57
2.98. HARK - حرق.....	57
2.99. ÎHRÂK - احراق.....	58
2.100. ÎHTÎRÂK - احتراق.....	58

2.101. HARÎK - حريق	58
2.102. MUHRÎK - محرق	58
2.103. MÎHRAK - محراق	59
2.104. HAREKET - حرکت	59
2.105. TAHRÎK - تحريك	59
2.106. MUHARRÎK - محرك	60
2.107. HAREM - حرم	60
2.108. HARAM - حرام	61
2.109. HARÂMÎ - حرامی	61
2.110. HÛRMET - حرمت	61
2.111. İHTİRÂM - احترام	62
2.112. HARÎM - حريم	62
2.113. İHRAM - احرام	63
2.114. MAHREM - محرم	63
2.115. MAHREMÂNE - محرمانه	64
2.116. MAHREMÎYET - محرمیت	64
2.117. HIRMÂN - حرمان	65
2.118. MUHTEREM - محترم	65
2.119. HARMEL - حرمل	65
1.120. HARÛN - حارون	66
1.121. HARÎR - حرير	66
2.122. HÎZB - حزب	66
2.123. HAZM - حزم	66
2.124. HÛZN - حزن	67
2.125. HAZÎN - حزين	67
2.126. MAHZÛN - محزون	67
2.127. HİSS - حس	68
2.128. TAHASSÛS - تحسس	68
2.129. HASSAS - حساس	68
2.130. İHSÂS - احساس	69
2.131. İHTİSÂS - احتساس	69
2.132. HİSSÎYÂT - حسیات	70

2.133. HİSSİYYET - حسیت.....	70
2.134. MUHASSİSE - محاسبه	70
2.135. HASEB - حسب.....	71
2.136. HASEB - حسب.....	72
2.137. HESÂB - حساب.....	72
2.138. İHTİSÂB - احتساب.....	72
2.139. MUHTESİB - محتسب	73
2.140. HASED - حسد	73
2.141. HÂSİD- حاسد	73
2.142. MUHÂSEDE - محاسبه	74
2.143. MAHSÛD - محسود.....	74
2.144. HASRET - حسرت.....	75
2.145. TAHASSÛR - تحسر	76
2.146. HUSÛM - حسوم	76
2.147. HÛSN - حسن.....	76
2.148. HASEN - حسن	79
2.149. AHCEN - احسن	79
2.150. AHCENT - احسنت	80
2.151. TAHSÎN - تحسین.....	80
2.152. İSTİHSÂN - استحسان	81
2.153. İHSÂN - احسان.....	81
2.154. MUHASSENÂT - محسنات.....	82
2.155. MÛSTAHCEN - مستحسن	82
2.156. TAHAŞŞÛD - تحشد	83
2.157. MÛTEHAŞŞİD - متحشد	83
2.158. HAŞR - حشر	83
2.159. MAHŞER - محشر	84
2.160. MAHŞÛR - محشور	85
2.161. HAŞERÂT - حشرات	85
2.162. HAŞEL - حشل.....	85
2.163. HAŞEM - حشم	86
2.164. HİŞMET - حشمت.....	86

2.165. İHTİŞÂM - احتشام	86
2.166. MUHTEŞEM - محتشم	87
2.167. HAŞV - حشو	87
2.168. TEHÂŞÎ - تحاشى	87
2.169. HÂŞÂ - حاشا	88
2.170. HÂŞÂ VE KELLÂ / HÂŞÂ Kİ - حاشا و كلا	88
2.171. HÂŞÂ LİLLÂH - حاش لله	88
2.172. MÜTEHÂŞÎ - متحاشى	89
2.173. HİSSE - حصه	89
2.174. HASÂD - حصاد	90
2.175. HASR - حصر	90
2.176. İNHİSÂR - انحصار	91
2.177. MÜNHASİR - منحصر	91
2.178. MAHSÛR - محصور	92
2.179. HUSÛL - حصول	92
2.180. HÂSİL - حاصل	92
2.181. TAHSÎL - تحصيل	92
2.182. MAHSÛL - محصول	93
2.183. MUHASSAL - محصل	93
2.184. HİSN - حصن	93
2.185. HASÂT - حصاة	94
2.186. HASÎR - حصير	94
2.187. HÂZİR - حاضر	95
2.188. HUZÛR - حضور	95
2.189. HAZAR - حضر	96
2.190. İHZÂR - احضار	97
2.191. İSTİHZÂR - استحضار	97
2.192. İHTİZÂR - احتضار	97
2.193. MUHTAZİR - محتضر	97
2.194. MAHZAR - محضر	98
2.195. MUHZİR - مضر	98
2.196. HAZÎZ - حضيض	99

2.197. HUTÂM - حطام	99
2.198. HAZ - حظ	99
2.199. MAHZÛZ - محظوظ	100
2.200. HAZÎRE حظيره	100
2.201. HUFRE - حفرة	101
2.202. HÂFIZ - حافظ	102
2.203. MAHFAZA - محفظه	102
2.204. MAHFÛZ - محفوظ	102
2.205. MÛSTAHFIZ - مستحفظ	103
2.206. MAHFEL/MAHFÎL - محفل	103
2.207. HAKK - حق	103
2.208. HAKÎKAT - حقيقت	111
2.209. TAHKÎK - تحقيق	113
2.210. İHKÂK - احقاق	113
2.211. İSTİHKÂK - استحقاق	114
2.212. MÛSTEHIK - مستحق	114
2.213. MUHAKKAK - محقق	114
2.214. HAKÎK - حقيق	115
2.215. HIKD - حقد	115
2.216. HAKÎR - حقير	115
2.217. AHKAR - آحقر	116
2.218. TAHKÎR - تحقير	116
2.219. İSTİHKÂR - استحقار	117
2.220. MUHAKKÎR - محقر	117
2.221. MUHAKKAR - محقر	117
2.222. HUKNE - حقنه	118
2.223. HOKKA - حقه	118
2.224. HAKKÂK - حكاك	118
2.225. HÎKKE - حكه	119
2.226. MAHKÛK - محكوك	119
2.227. MÎHEK - مهك	120
2.228. HÎKÂYET - حكايت	120

2.229. İHTİKÂR - احتكار	120
2.230. MUHTEKİR - مخترک	121
2.231. HÜKÛM - حکم	121
2.232. HÂKİM - حاکم	123
2.233. AHKEM - احکم	124
2.234. MAHKEME - محکمہ	124
2.235. MAHKÛM - محکوم	124
2.236. MAHKÛMİYET - محکومیت	125
2.237. HÜKÛMET - حکومت	125
2.238. TAHAKKÛM - تحکم	125
2.239. MUHKEM - محکم	126
2.240. İSTİHKÂM - استحکام	126
2.241. HAKEM - حکم	127
2.242. HİKMET - حکمت	127
2.243. HAKÎM - حکیم	129
2.244. HALL - حل	130
2.245. TAHLÎL - تحلیل	130
2.246. İNHİLÂL - انحلال	131
2.247. MAHLÛL - محلول	131
2.248. HELÂL - حلال	131
2.249. HULLE - حلہ	131
2.250. MAHALLE - محلہ	132
2.251. HELVÂ - حلوا	132
2.252. HELVACI - حلواجی	133
2.253. AHLÂ - اہلی	133
2.254. TAHLÎF - تحلیف	133
2.255. HALKA - حلقہ	134
2.256. HİLM - حلم	134
2.257. HALÎM - حلیم	134
2.258. HİLYE - حلیہ	135
2.259. HALKÂRÎ - حلکاری	135
2.260. HAMMÂM - حمام	135

2.261. İSTİHMÂM - استحمام	135
2.262. HAMÎM - حميم	136
2.263. MAHMÛM - محموم	136
2.264. HAMÂİL - حمائل	136
2.265. HÎMÂR - حمار	136
2.266. HAMÂM, HAMÂME - حمام	137
2.267. HAMD - حمد	137
2.268. HAMDELE - حمدله	138
2.269. TAHMÎD - تحميد	138
2.270. MAHMÎDED - محممد	138
2.271. MAHMÛD - محمود	139
2.272. AHMED - احمد	139
2.273. AHMEDÎYYET - احمديت	139
2.274. MUHAMMED - محمد	140
2.275. AHMER - احمر	140
2.276. HUMRET - حمريت	140
2.277. İHMÎRÂR - حمرار	141
2.278. HUMK - حمق	141
2.279. HAMÂKAT - حماقت	141
2.280. AHMAK - احمق	141
2.281. TAHMÎK - تحميق	142
2.282. HÎML - حمل	142
2.283. HAML - حمل	142
2.284. HÂMÎL, HÂMÎLE - حامله - حامل	143
2.285. HAMLE - حملة	143
2.286. TAHAMMÛL - تحمل	143
2.287. HAMMÂL - حمال	144
2.288. MAHMEL - محمل	144
2.289. İHTÎMAL - احتمال	145
2.290. HAMEL - حمل	145
2.291. HÎMAYE - حماي	145
2.292. HÂMÎ - حامى	146

2.293. MAHMÎ - محمى.....	146
2.294. TEHANNÜN - تحنن.....	146
2.295. MUHANNÂ - محنى.....	146
2.296. HINTA - حنطه.....	147
2.297. HANTAL - حنطل.....	147
2.298. HANZAL - حنظل.....	147
2.299. HÛR - حور.....	148
2.300. HÛRÂN - حوران.....	149
2.301. HAVR - حور.....	149
2.302. HAVSALA - حوصله.....	149
2.303. HAVZ - حوض.....	150
2.304. HAYY - حى.....	150
2.305. HAYYÂKELLÂH - حياك الله.....	151
2.238. HAYAT - حيات.....	151
2.306. İHYÂ - احياء.....	153
2.307. HUVEYN - حوين.....	154
2.308. MUHYÎ - محى.....	154
2.309. HAYÂ - حياء.....	154
2.310. İSTİHYÂ - استحياء.....	155
2.311. TAHİYYE - تحيه.....	155
2.312. HAYSİYET - حيثيت.....	156
2.313. HAYÂDÎD - حياديد.....	156
2.314. HAYF , حيف , HAYFÂ , حيفا.....	156
2.315. HÎN - حين.....	157
2.316. İHTİVÂ - احتواء.....	157
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK LÜGATİ'NDE H İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ
ŞİİR ÖRNEKLERİ
(C. II, S. 483-577)****Habip ÖDÜNÇ****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ****2021, 166 sayfa****Jüri: Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ
Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN
Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU**

Lügatler, dillerin söz varlığı dediğimiz kelime hazinesinin köklerini ve anlamlarını gösteren kaynaklardır. Şark ve Garp Türkçesinin bir asıldan neş'et ettiğini ve köken itibarıyla bir olduğunu göstermek amacıyla müellif Hüseyin Kazım Kadri tarafından telif edilen *Türk Lügati* bu alanın en önemli eserlerindendir. Bu çalışma *Türk Lügati*'nde ki “H” maddesi kapsamındaki kelime ve şiir örneklerini incelemeyi esas almıştır.

İki bölümden oluşan çalışmamızda birinci bölümde Hüseyin Kâzım Kadri'nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise “H” maddesi incelenmiştir. İçerisinde Türkçenin Osmanlı ya da Garp lehçesinden başka Uygur, Azerî, Kırgız, Yakut, Çuvaş, Kazan gibi farklı lehçelerden kelimeler barındıran bu maddenin sadece Garp Türkçesiyle yazılmış kelime ve şiir örnekleri Latin harflerine çevrilmiştir.

Çalışmamızda madde başlığı oluşturan kelimeler Latin ve Osmanlı alfabeleri ile yazıldıktan sonra anlamları ve kelimelerle ilgili şiir örneklerinin kaynak taraması yapılarak ulaşılabilenler dipnotlarda gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili ve Edebiyatı, Lügat, Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**WORDS THAT STARTING WITH H IN TÜRK LÜGATİ AND
RELATED POETRY EXAMPLES
(C. II, S. 483-577)**

Habip ÖDÜNÇ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

2021, 166 pages

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÖKTAŞ
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN
Assoc. Prof. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU**

The study, which deals with "H" section on page 483 of the second volume of Hüseyin Kazım Kadri's Turkish Dictionary, which is one of the most important and comprehensive dictionaries that come to mind when dictionary is mentioned in Turkish literature, consists of two parts.

In the first part, the life and literature of Hüseyin Kazım Kadri has been given. In the second part, section of "H" has been examined, words and poems of this section, which contains words from different dialects of Turkish such as Uygur, Azerbaijani, Kirgiz, Yakut, Cuvas, Kazan in addition to the Ottoman or Western dialect, have been translated into Latin letters.

In our study, the meanings and the poems which refers to words in Hüseyin Kazım Kadri's Turkish Dictionary, has been translated from Ottoman Turkish to Latin letters. All of the literature review of the poems has been indicate in the footnotes.

Keywords: Turkish Language and Literature, Dictionary, Turkish Dictionary, Hüseyin Kazım Kadri.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
ts.	: Tarihsiz, basım tarihi yok
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Kitaplarının çoğunda Şeyh Muhsin-i Fâni müstear adını kullanan Hüseyin Kazım Kadri Bey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış önemli siyaset ve fikir adamlarındandır. Bürokrat bir ailenin çocuğu olması ve aldığı eğitim sebebiyle gerek eserleriyle, gerek yaptığı görevlerle, gerek siyasî çalışmalarıyla ve gerekse fikirleriyle döneminde birçok kişinin takdirini kazanmış, dönemine damga vuran birçok önemli kişi ile görüşme fırsatı bulmuştur. Görüştüğü bu kişilerden fevkalade istifade eden Hüseyin Kazım Kadri, etrafındaki kişilerin fikirlerini iyi analiz etmiş, onlardan faydalanmış edindiği tecrübe ve birikimlerini hayatının otuzbeş yılına sığdırdığı *Türk Lügati* adlı eserine taşımıştır. *Türk Lügati* ismiyle kaleme aldığı bu eser, edebiyatımızın en kıymetli eserlerindendir.

Hüseyin Kazım Kadri, eserine yazdığı uzunca önsözde amacının net olarak Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve bu yolla dil birliğine gitme imkânını sağlamak olduğunu söyler.

Çalışmamızda *Türk Lügati*'nin ikinci cildindeki “H” ile başlayan kelimeler incelenmiş olup lügattaki bütün kelimeler alınmamış sadece şiir örnekleri bulunanlara yer verilmiştir. Buradaki amacımız tezimizin başlığından da anlaşıldığı üzere sadece şiir örnekleri üzerinde yoğunlaşmış olmamızdan kaynaklanıyor. Akabinde bu kelimeler latin harflerine çevrilmiş, şiirlerin genel olarak kaynakları tespit edilmeye çalışılmış, gerekli bilgiler ve değişiklikler dipnotlara düşülmüştür. Kelimeler Osmalîcaları ile birlikte verilmiştir.

Bu çalışma iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Hüseyin Kâzım Kadri'nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Daha sonra Hüseyin Kazım Kadri ve *Türk Lügati* ile ilgili yapılmış olan çalışmalar bir başlık altında listelenmiştir. Ayrıca çalışmamıza konu olan “H” maddesinde adı geçen şairler toplu olarak bir tabloda toplanmıştır. İkinci bölümde ise “H” maddesi içerisinde bulunan ve Garb Türkçesiyle yazılmış kelimeler, anlamları ve bu kelimelerle ilgili olarak verilen şiir örnekleri Osmanlı Türkçesinden latin harflerine çevrilmiştir. Şiirlerin ulaşılabilen kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

Bu çalışmada yardımları dolayısıyla sayın hocam Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ'a ve değerli bölüm hocalarım Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN ve Doç. Dr. Reyhan KELEŞ'e teşekkürlerimi sunarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI (HAYATI VE ESERLERİ)

1.1. HAYATI

Kitaplarının çoğunda Şeyh Muhsin-i Fâni müstear adını kullanan Hüseyin Kazım Kadri Bey 1286/1870 tarihinde İstanbul Beylerbeyi'nde doğmuştur. Babası Kadri Bey'dir.¹ Hüseyin Kazım Kadri aslen yüksek bürokratik mevkilerine daha önceden aşına bir ailenin mensubudur. Dedesi Hacı Ethem Paşa Sultan Mahmut (ö. 1255/1839) ve Sultan Abdülmecid (ö. 1277/1861) zamanlarında vezirlik yapmıştır. Babası Kadri Bey ise Trabzon valiliğinde bulunmuştur.² İlköğrenimine Beylerbeyi Sıbyan Mektebi'nde başlamıştır. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ni bitirerek, Mülkiye Mektebi'nin idâdî kısmına kaydolmasına rağmen babasının Aydın vilâyeti defterdarlığına tayin edilmesi üzerine İstanbul'dan ayrılarak ailesiyle İzmir'e gitmiştir. Burada İngiliz Ticaret Mektebi'nden mezun olmuştur. Özel hocalardan Arapça ve Farsça dersleri almış; Fen Bilimleri tahsil etmiştir. Türk Lügati'nı yazmaya karar verdikten sonra Yunanca ve Latince öğrenip merak duyduğu ziraatçılık konusundaki bilgilerini geliştirmek için bir ara Almanya'ya gitmiştir.³

Hüseyin Kazım Kadri Bey ilk resmi görevine 15 Ağustos 1886'da babasının defterdar bulunduğu Aydın vilâyetinde muhasebe kalemi olarak başlamıştır.⁴ Ancak bir sene bu görevi ifâ ettikten sonra istifa ederek İstanbul'a dönmüş ve 1889 yılında 300 kuruş maaşla maliye nezareti mektûbî kaleminde çalışmaya başladı.⁵ Dört sene kadar bu görevle iştikal ettikten sonra Hariciye Nezareti Umûru Şehbenderi kaleminde görev almıştır.⁶ Bir süre Dârüşşafaka'da astronomi hocalığı yapmıştır.⁷ Yine aynı yılın Mayıs

¹ Arif Gürgen, *Büyük Türk Lügati'nda Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, 1.

² Arzu Öztürkmen, "Bir Son Dönem Osmanlı Bürokratinin Anıları: Hüseyin Kazım Kadri'nin Hatıratının Düşündürdükleri", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 109, 1993, 57.

³ Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kâzım Kadri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, XVIII, 544.

⁴ Osman Ergin, *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*, Hüseyin Kâzım Kadri, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949, 6.

⁵ İsmail Polatçı, *Hüseyin Kazım Kadri Bey ve Tarih Hatıraları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990, 6.

⁶ Hamide Doğan, *Hüseyin Kazım Kadri'nin Dini ve Siyasi Görüşleri- Kelâmi Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 7.

⁷ Albayrak, XVIII, 554-555.

ayında Tiflis Şehbender Vekâleti ve Konsolos Kâtipliğine tayin edildiği halde annesinin muhalefeti sebebiyle bu göreve gitmemiş ve maliyedeki görevine devam etmiştir.⁸ 1902’de Maliyedeki görevinden ayrılarak II. Meşrutiyetin ilanına kadar resmî görev almamış⁹ ve babasının çiftliğinde ziraatle meşgul olmuştur.¹⁰ Bir ara Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit ile Yeni Zelanda’ya giderek bir köy kurup orada yaşamak teşebbüsünde bulunmuş; fakat hükümetin bu durumdan haberdar olması sebebiyle bu düşünce gerçekleşmemiştir.¹¹ 1908 II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit (Yalçın) ile birlikte “Tanin” gazetesini kurmuştur.¹² Meşrutiyetin ilanından önce girdiği İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidara gelmesiyle birlikte kendisine birçok görev teklif edilmiştir. Canik (Samsun) mutasarrıflığı ve Beyrut defterdarlığına tayin teklifini kabul etmedi. Ardından Siroz (Serez/Selanik) mutasarrıflığı (1909), Halep valiliği (1910), İstanbul şehremniliği (1911) ve İstanbul Vali vekilliği gibi görevlere getirilmiştir. 1912 de Selânik valisi, aynı yılın Nisan ayında yapılan seçimlerde Saruhan(Manisa) sancağı mebusu seçilmiştir. Kısa bir süre sonra tekrar Selânik valiliğine tayin edildiyse de 19012 yılının Ağustosunda bu görevden ayrılmıştır.¹³

Hüseyin Kazım Kadri Bey Selanik valiliği görevinden ayrıldıktan sonra ailesiyle birlikte Beyrut’a göçmüş, burada kütüphanelerden, Arap bilginlerinden, Hristiyan din adamlarından ve kilise kütüphanelerinden yararlanarak büyük *Türk Lügati* için çalışmalarına daha da ağırlık kazandırmıştır.¹⁴

Beyrut, mütareke ile Osmanlı Devletinin elinden çıkınca İstanbul’a dönmüş ve siyasi hayata atılmıştır. Meclis-i Mebusan’a Aydın mebusu olarak girmiştir. 1920 de Meclis’in Birinci Reis Vekilliğine seçilmiş, Misâk-ı Milli için meclise ilk teklifi vermiştir.¹⁵ İstanbul’un işgali ile meclis dağıtılınca Hüseyin Kazım Kadri Bey bu devirde birkaç defa kabineye girerek Ticaret Nâzırlığında, Adliye ve Maliye Nazır vekilliklerinde bulunmuş ve en son olarak da Evkaf Nazırlığı yapmıştır.¹⁶ Ağustos 1921’den sonra hiçbir resmi görev kabul etmemiş; bazı özel banka ve şirket idare

⁸ Funda Çakır, *Türk Lugatında C ve Ç ile Başlayan Kelimelerle ilgili Şiir Örnekleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019, 1.

⁹ Albayrak, XVIII, 554.

¹⁰ Kara, 9.

¹¹ Albayrak, XVIII, 554.

¹² Polatçı, 9.

¹³ Albayrak, XVIII, 554.

¹⁴ Doğan, *Hüseyin Kazım Kadrinin Dini ve Siyasi Görüşleri- Kelâmi Bir Yaklaşım*, 8.

¹⁵ Çakır, 3.

¹⁶ Ergin,19.

meclisi üyeliklerinde bulunmuştur. Son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında çalışarak geçirmiştir. Dinlenmek üzere gittiği Tarsus'ta 17 Ocak 1934'te vefat etmiştir. Naaşı İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi'ndeki Küplüce Mezarlığı'na defnedildi. Kitaplarını ölümünden iki yıl önce Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesine vakfetmiş, neşrelemediği kitap, makale, tercüme ve hatıraları ise kızı Rikkat Kunt tarafından Türk Petrol Vakfı'na verilmiştir.¹⁷

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Hak ve Hakikat

Yazarın, hem Müslüman aydınlar hem de halka kendi fikirleri doğrultusunda İslam dinini ve Kur'an'ı tanıtmak, istibdadı kötülemek amacıyla kaleme aldığı eseridir.¹⁸ Abdülhamid devrinin fenalıklarını halka bildirmek için ilkin “İttihad ve Terakki Fırkasının Hutbesi” adı altında İsviçre’de yayınlanmak üzere yazılmıştır. Fakat buna vakit kalmadan 10 Temmuz 1324 (1908) de meşrutiyet ilân edilince İstanbul’da basılmıştır.¹⁹ Eserde daha ziyade mevzu ile ilgili ayet ve hâdislere yer verilmiştir. Bu yolda yani ayet ve hâdislerle dolu bir eser yazılırsa halk daha ziyade ilgi gösterir ve okur diye Tevfik Fikret, müellifi bunu yazmaya teşvik etmiştir.²⁰

1.2.2. Felaha Doğru İslamiyet’in Avrupa’ya Son Sözü

İki bölümden oluşan eserin “İslam’ın Avrupa’ya Son Sözü” başlıklı birinci bölümü 21 sayfaelik kısımdır²¹ ve Şeyh Abdülhak el-Bağdâdî’den tercümedir. Yazarın kendi telifi olan ikinci bölümün ise ayrı bir başlığı yoktur. Bu bölüm Kabahat Müslümanlıkta Değil Müslümanlardadır adıyla müstakil olarak da yayımlanmıştır.²²

¹⁷ Albayrak, XVIII, 554.

¹⁸ Albayrak, XVIII, 555.

¹⁹ Ergin, 27.

²⁰ Ergin, 27.

²¹ Fatih Mehmet Şeker, *Hüseyin Kâzım Kadri’ye göre Vehhâbîlik*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 77.

²² Albayrak, XVIII, 555.

1.2.3. İstikbâle Doğru

Eserde, başta Kur'an'ın tefsir ve tercümesi olmak üzere Müslümanlıkla ilgili çeşitli konular üzerinde durulmuştur.²³ Kitabın ilk sahifelerinde, maddeler halinde özetlenen konular daha sonraki sahifelerde geniş bir şekilde ele alınmıştır.²⁴ Eser Ömer Hakan Özalp tarafından sadeleştirilmiştir.²⁵

1.2.4. On Temmuz İnkılâbı ve Netâici

II. Meşrutiyet döneminin siyasî ve kültürel yönden kısmî bir tenkidi mahiyetinde Şeyh Muhsin-i Fânî takma adıyla yazılan bu eserde müellifin bizzat şahit olduğu Osmanlı Hükûmeti'nin yıkılmasının sebeplerini ve Makedonya ile Ermenistan ve Suriye meselelerini anlatır.²⁶ “Lâhika” başlığını taşıyan bölümde ise eserin yazımının bitirildiği 1330 (1912) yılından basıldığı 1336 (1918) yılına kadar meydana gelen olaylar değerlendirilmiştir.²⁷ Eser Yılmaz Daşcıoğlu tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.²⁸

1.2.5. Yirminci Asırda İslâmiyet

Eserde İslam âleminin geri kalması gibi birçok İslami konu üzerinde durulmuş ve çözüm olarak Kur'an'a ve Sünnet'e dönmek teklif edilmiştir.²⁹ Eser Ertuğrul Özalp tarafından sadeleştirilerek aynı adla neşredilmiştir.³⁰

1.2.6. Nûrû'l-Beyân Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi

Adliye nâzırlarından Antepli Mustafa Efendi ile Hüseyin Kâzım'ın da yer aldığı bir heyet tarafından hazırlanan iki büyük ciltlik eserde âyetlerin Arapça aslından sonra kısa anlamları verilmeye çalışılmıştır. Bazı âyetler için “izah” başlığı altında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Kelime ve terimlerin izahları dipnotlarla belirtilmiş, özellikle ilk fasiküllerde konuyla ilgili diğer âyetlere de işaret edilmiştir. Eserin sonuna bir de

²³ Albayrak, XVIII, 555.

²⁴ Polatçı, XIV.

²⁵ Şeker, 70.

²⁶ Ergin, 24.

²⁷ Albayrak, XVIII, 555.

²⁸ Şeker, 70.

²⁹ Şeker, 70.

³⁰ Albayrak, XVIII, 555.

sözlük konulmuştur.³¹ Nûrî'l-beyân alelacele hazırlanıp yayımlandığından fâhiş hataları sebebiyle hem Diyanet İşleri Reisliği hem de Sebîlürreşâd mecmuası tarafından tenkit edilmiş ve güvenilir olmadığı belirtilmiştir.³²

1.2.7. Mahdumkulu Dîvânı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume

Türkmen şairi Mahdumkulu'nun bir kısım manzumeleriyle Ali adlı Türk şairinin yazdığı Kıssa-i Yûsuf'un bir bölümünden oluşmaktadır.³³ 1340 da basılmıştır. 60 sahifedir. Şerhli ve izahlıdır.³⁴

1.2.8. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı

Asıl adı Teşrî-i İnsânî ve İslâmî olan eser Osman Nuri Ergin tarafından bu adla yayımlanmıştır (İstanbul 1949).³⁵ Eserde, İnsan Hakları Beyannâmesi'nde yer alan ilkelerin esasen İslâm'da var olduğu konusuna yer verilmiştir. Ergin, eserin sonuna Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan yeni İnsan Hakları Beyannâmesi'ni de koymuştur.³⁶

1.2.9. Ziya Gökalp'in Tenkidi

1933 yılında kaleme alınan ve asıl adı Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları olan eser İsmail Kara tarafından bu adla yayımlanmıştır (İstanbul 1989).³⁷ Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türk Petrol Vakfı'ndaki terekesinde bulunan eserde Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı kitabı çerçevesinde Türk milliyetçiliğinin meseleleri tartışılmıştır.³⁸

³¹ Polatçı, XV.

³² Albayrak, XVIII, 555.

³³ Albayrak, XVIII, 555.

³⁴ Ergin, 25.

³⁵ Doğan, *Hüseyin Kazım Kadrinin Dini ve Siyasi Görüşleri- Kelâmi Bir Yaklaşım*, 16.

³⁶ Albayrak, XVIII, 555.

³⁷ Şeker 74.

³⁸ Albayrak, XVIII, 555.

1.2.10. Türk Lügati

Müellif, eserine yazdığı uzunca dibâcede “Garp lehçesinden başka Uygur, Çağatay, Azeri ve Kazan dillerinin ve Uygurca'dan ayrılan ve bu noktai nazardan bütün Türk dilleri ile uzak, yakın bir münasebet arzeden Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi lehçelerin iştikaki, mukayesevî ve edebî bir lügatnamesidir. Otuz beş senelik mütemadi bir sa'yin hasılası olan bu kitabı Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve atiyen bir vahdet-i lisanıyyeye gidebilmek imkânını hazırlamak için yazdım.”³⁹ diyerek amacının çeşitli Türk lehçelerindeki dil bilgisi özellikleriyle Garp Türkçesi'nin söz dizimi kurallarını ortaya koymak, Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve bu yolla dil birliğine gitme imkânını sağlamak olduğunu söyler. Ona göre Tanzimat'tan beri Türk toplumunu ayakta tutmaya çalışan Osmanlıcılık ve ittihâd-ı İslâm ideolojileri beklenen sonuçları vermemiş, dolayısıyla Türk birliği fikri tarihî bir mecburiyet haline gelmiştir. Bu sebeple önce kendi dilini iyi bilmek, daha sonra bu dilin diğer Türk lehçeleriyle olan ilişkilerini tesbit etmek gerekmektedir; Türk Lügati da bu yolda atılmış bir adımdır.⁴⁰ Bunun neticesinde zengin ve gelişmiş, medenî bir milletin duygu ve düşüncelerini ifadeye en elverişli dilin Garp/Batı (Türkiye) Türkçesi olduğu ortaya konmuş olacaktır. Hüseyin Kâzım, “otuz beş senelik mütemâdî bir sa'yin mahsulü olan” bu hacimli eseri hazırlamaya Tevfik Fikret, Beyrut Valisi Nûreddin Bey ve Şevki Bey ile birlikte 1895 yılında karar vermiş, arkadaşlarının bir süre sonra bundan vazgeçmeleri üzerine kendisi tek başına eseri ortaya koymuştur.⁴¹

Türk Lügati müellifin en büyük eseridir. Eseri basılmadan evvel 3 defa yeniden yazmıştır ve birçok âlime ve mütehasşisa okutmuş mütalâalarını almıştır. Eserde Osmanlıca'da kullanılan bütün Türkçe, Arapça ve Fransızca kelimelerle Türk dilinin Uygur, Çağatay, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lügatleri, bütün şahitleri ve misaller ile gösterilmektedir Lügatin birinci ve ikinci cildlerini müellif sağ iken Milli Eğitim Bakanlığı Arap harfleri ile bastırmıştı. Lâtin harfleri kabul edildikten sonra müellif, kalan ciltlerin de Arap harfleri ile basılmasını ısrarla istemekte, hükümet de buna yanaşmamakta idi. Hayatının son zamanlarında en ziyade üzüldüğü bu

³⁹ Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, Devlet Matbaası, C.I, İstanbul 1927, I.

⁴⁰ Kadri, II.

⁴¹ Ali İhsan Öbek, “Tarihî Türk Lügati Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati”, *Turkish Studies*, Summer 2009, 849.

lûgat meselesi idi. Bunun hakkında Başvekil İsmet Paşa ile arasında birçok muhabere cereyan etmiştir.⁴²

Ölümünden sonra kalan ciltlerin müsveddeleri vârislerinden alınarak iki cilt halinde bastırılmış ve bu suretle eser tamamen yayınlanmıştır. Her cild ortalama hesapla 900 sahife tutar. S (sin) harfine kadar Arap, ondan sonrası yeni Türk harfleriyledir. Arap harfi ile basıldığı zamanlarda kelimelerin Fransız alfabesiyle okunuş şekli gösterilmişti. Üçüncü ve dördüncü cildlerde kelimeler yine Arap Alfabesini takip etmekle ve Arap harfi ile sıralanmakla beraber yanına hem yeni Türk harfi ile hem de Fransız alfabesiyle okunuşu yazılmıştır. Fakat izahlar, misaller ve şahitler tamamıyla yeni Türk alfabesiyledir. Müellif ilk iki cild için Millî Eğitim Bakanlığınca verilen 2000 lira telif hakkını eserin ucuz fiyatla satılması dileğiyle almamıştır.⁴³

Türk Lügatı'nın tertibi Elif harfinden başlayıp Ye harfine kadar otuz üç harf üzerinedir. Eserin Arap harfleriyle basılan ilk iki cildinde Osmanlıca-Türkçe bütün kelimelerin Latin harfleriyle okunuş şekilleri gösterilmiştir. Latin alfabesine geçildikten sonra yayımlanan diğer ciltlerde ise kelimeler yine Arap alfabesine göre sıralanmış, bunların yanına Latin harfleriyle okunuşları yazılmış, açıklamaları yapılarak örnekler verilmiştir. Dört büyük cilt içinde örnek olarak verilen deyim, atasözü, beyit ve cümleler müstakil birer çalışma teşkil edecek mahiyettedir.⁴⁴

Sözlük, dört büyük ciltten oluşmaktadır (I, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, XCIX+885+4 s.; II., İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 982 s.; III., İstanbul, Maârif Matbaası, 1943, 4+928 s.; IV., İstanbul, Maârif Matbaası, 1945, 894 s.).⁴⁵

Sözlük etimolojik ve mukayeseli şekilde hazırlandığı için diğer sözlüklerden ayrılır. Madde başları kelimelerin kök biçimlerinden oluşmakta, türemiş kelimeler bunun altında verilmektedir. Sözlük maddelerinde kelimelerin çeşitli Türk lehçelerindeki biçimleri ayrı ayrı kaydedilmekte, bu maddelerle ilgili örnek metinler, atasözleri ve deyimler yazılmakta, ayrıca yabancı kelimelerin hangi kökten geldiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Başka sözlüklerde bulunmayan birçok kelime, terkip ve terimi içermesi eserin zenginliğini ve farklılığını ortaya koymaktadır. Hüseyin Kâzım

⁴² Ergin, 25.

⁴³ Ergin, 26.

⁴⁴ Albayrak, XVIII, 545.

⁴⁵ Öbek, 849.

önsözde kullanılması zor olan sözlüğün kullanılışına dair açıklayıcı bilgiler vermekte, Türk dillerini geniş biçimde ele almaktadır. Çuvaş lehçesi hakkında Journal Asiatique'in 6. sayısından (1820) naklen coğrafi bilgiler aktardıktan sonra ses bilgisi ve yapı bilgisine temas etmekte, Kırgız ve Kazak dillerini birlikte mütalaa etmekte, Kazan Tatarcası'ndan sonra Âzerî Türkçesi'ni anlatmaktadır. Müellif Çağatayca dil bilgisi için kısa, Batı Türkçesi için uzunca bir bölüm ayırmıştır.⁴⁶

Son olarak eser Osmanlı Türkçesi bakımından seçkin sözlüklerden kabul edilmektedir. Osmanlı Türkçesi'indeki yetkinliği ehline kabul edilen ve hemen hemen her maddesine dîvân edebiyatından en az bir -bazen de bir sözlük için aşırı kabul edilecek- birçok örnek gösterilmiş olan *Türk Lügati*'nin, bu özellikleri dolayısıyla dîvân edebiyatı kaynakları arasında da çok müstesna bir yere sahip olduğu şüphe götürmez. Bu sebeple *Türk Lügati*, çok sömürülmüş ve fakat esamesi okunmamış gizli kahramanlardandır da: Eski edebiyatımıza/kültürümüze ilişkin “telef ü tedvin” edilmiş bazı mühim kaynaklardaki tanım ve örnekler, kahir ekseriyetle bu sözlükten “iktıfat” edilmiş ve amma yine esamesi okunmamıştır!⁴⁷

1.2.11. Diğer Eserleri

Hüseyin Kâzım'ın bunlardan başka Rum Patriğine Açık Mektup (İstanbul 1330), Arnavutlar Ne Yaptılar? (İstanbul 1330), Çar Nikola'ya Açık Mektup (İstanbul 1331), Diyanet İşleri Riyâsetinin ‘Beyân-ı Hakîkat’ Unvanlı Makalesine Cevap (Muhsin-i Fânî takma adıyla, İstanbul, ts.) adlı küçük risâleleri vardır. İstanbul'da basılan ziraatla ilgili matbu kitapları da Bağlar Arasında (1316), İlm-i Zirâat (1327), Çiftçilik Nasihatleri (1328), Ziraat Dersleri (1328), Bağcılık (1328), Ziraat Albümü (1329), Çiftçi Çocuğu (1331), Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü (1331), altı kitaptan oluşan Amelî ve Tatbikî Ziraat Dersleri (1335), İlm-i İksâd-ı Zirâî (1339) adlarını taşımaktadır.⁴⁸

⁴⁶ Albayrak, XVIII, 545.

⁴⁷ Öbek, 853.

⁴⁸ Albayrak, XVIII, 555.

1.3. BÜYÜK TÜRK LÜGATİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMALAR

Doktora Tezleri:

1. Ali İhsan Öbek, *Büyük Türk Lügati'nde Dîvân Edebiyatı Unsurları*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999.

Yüksek Lisans Tezleri:

1. Ahmet Yıldıztaş, *Türk Lügati'nde Elif ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

2. Arif Gürgen, *Büyük Türk Lügati'nde Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

3. Züleyha İnce, *Türk Lügati'nde “B” İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

4. Nur Topaloğlu, *Türk Lügati'nde “P” İle Başlayan Kelimeler ve İlgili Şiir Örnekleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018.

5. Funda Çakır, *Türk Lügati'nde C ve Ç İle Başlayan Kelimeler ve İlgili Şiir Örnekleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019.

6. Özge GÖREL, *Türk Lügati'nde “Dal” Maddesi (Metin- Dizinler- Sözlük)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2019.

Makaleler:

1. Ali İhsan Öbek, “Tarihî Türk Lügati Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati”, *Turkish Studies*, Volume 4/4, Summer 2009.

1.4. TABLOLAR

No	Türk Lügati H Maddesinde İsmi Geçen Şairler	Atıf Sayısı
1.	?	12
2.	Abdülaziz Mecdi Efendi	3
3.	Abdülhak Hâmid Bey	77
4.	Abdülhak Mihrünnisa Hanım	1
5.	Âgah	2
6.	Âhî	1
7.	Ahmed Paşa	1
8.	Âkif Paşa	1
9.	Ali Ferruh	1
10.	Aynî	1
11.	Bâkî	5
12.	Bekâyî	1
13.	Cevdet Paşa	1
14.	Cevrî	1
15.	Cûdî	1
16.	Doktor Abdullah Cevdet Bey	12
17.	Dündar	1
18.	Ebu's-su'ûd Efendi	2
19.	Es'ad Muhlis Paşa	1
20.	Es'ad Paşa	1
21.	Eşref	2
22.	Faik Âli Bey	8
23.	Fânî	1
24.	Fasîh Dede	2
25.	Fâzıl	13
26.	Ferid Bey	3
27.	Fuzûlî	44
28.	Gâlib Dede	19
29.	Gülşehrî	2

30.	Hâkânî	17
31.	Hâletî	1
32.	Halil Nihad Bey	2
33.	Halim Giray	1
34.	Halîmî	1
35.	Hasırcızâde Hafız	2
36.	Haşmet	1
37.	Hâtîm	1
38.	Hayâlî	1
39.	Hâzık	1
40.	Hersekli Ârif Hikmet	1
41.	Hızır Ağazâde Sa'îd	1
42.	Hoca Tahsin	1
43.	Hüseyin Siret Bey	2
44.	Hüseyin Suat Bey	1
45.	İbn-i Kemal	3
46.	İsmail Safâ	3
47.	İzzet Ali Paşa	1
48.	Kâmil Paşa	1
49.	Kânî	1
50.	Kâzım Paşa	10
51.	Keçecizâde İzzet Molla	15
52.	Kemalzâde Ekrem Bey	18
53.	Kıbrıs Müftüsü	1
54.	Koca Râgıb Paşa	3
55.	Lâmî'î	1
56.	Leskofçalı Gâlib	5
57.	Mahmud Paşa	1
58.	Manastırlı Nâ'îlî	2
59.	Mehmet Âkif Bey	46
60.	Mesîhî	1

61.	Mithat Cemal Bey	5
62.	Muallim Nâci	8
63.	Münîf	3
64.	Nâ'îlî	6
65.	Nâbî	40
66.	Nahîfî	7
67.	Nâmık Kemâl	17
68.	Nâzım Paşa	2
69.	Nazîf	1
70.	Nazîm	21
71.	Nedim	32
72.	Nefî	45
73.	Nesîmî	4
74.	Neşâtî	1
75.	Nevâyî	1
76.	Nev'î	2
77.	Nevres	8
78.	Neylî	2
79.	Nigar Hanım	1
80.	Osman Şems Efendi	1
81.	Pertev	1
82.	Recaizade Ekrem	7
83.	Rıza Tevfik Bey	1
84.	Riyâzî	4
85.	Rûhî	5
86.	Sa'îd Bey	1
87.	Sâbit	12
88.	Sâkî	1
89.	Sâmî	3
90.	Selanikli Akif	1
91.	Seyyid Vehbi	4

92.	Sırrı	1
93.	Surûrî	4
94.	Su'ûdî	1
95.	Süleyman Ata	1
96.	Süleyman Nazîf Bey	1
97.	Süleyman Nesîb	2
98.	Sünbülzâde Vehbi	27
99.	Şâhî Okçuzade	1
100.	Şakir Ahmed Paşa	1
101.	Şem'î	1
102.	Şemsi Paşa	1
103.	Şerif	1
104.	Şeyhî	2
105.	Şeyhülislam Arif Hikmet Bey	1
106.	Şeyhülislâm Yahyâ Efendi	1
107.	Şinâsi	10
108.	Talib	1
109.	Tevfik Fikret	39
110.	Tokâdîzade Şekib Bey	2
111.	Üsküdarlı Hakkı Bey	10
112.	Üsküdarlı Tal'at Bey	5
113.	Vâsîf	3
114.	Vefâ	1
115.	Veysî	5
116.	Yazıcı Zâde Mehmet Efendi	1
117.	Yenişehirli Avni	20
118.	Ziyâ Paşa	57

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ'NDA Ğ İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİR
ÖRNEKLERİ

2.1. HA -ح

Elif-bânın sekizinci harfi, ismi [hâ]; ebced hesabında sekiz adedine müsâvîdir.

2.2. HÂCET - حاجت

-isim- İnsanın muhtaç olduğu şey, lazım, gerek; arz-ı hâcet, taleb-i hâcet; niyâz-ı hâcet; is'âf-ı hâcet; hâcetini görmek...

*Çeşm-i ümîdim hazret-i **hâcet**-i revâyâdır*

Dâim teveccühüm taraf-ı kibriyâdır

?

Cem'i: Hâcât - حاجات

Tâ secde ber-i sûret-i mirât-ı cemâliz

*Büthânemizi Kâ'be-i **hâcât** ederiz biz*

Nâmık Kemâl⁴⁹

-İhtiyaç; Lüzûm.

*Hâl-i dili suâle ne **hâcet** ki dembedem*

Söyler zebân-ı hâl ile her bir nigâhımız

Fasîh Dede⁵⁰

*Zamîr-i sâdika hâl-i dili i'lâma **hâcet** ne?*

*Olur, mirâta sûret mürtesem ressâma **hâcet** ne?*

Seyyid Vehbi

⁴⁹ Saadettin Nüzhet Ergun, *Nâmık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri*, Historia Yay., İstanbul 2018, 416.

⁵⁰ M. Nail Tuman, *Tuhfe-i Na'îlî Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (haz.: Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı), Bizim BüroYayınevi, Ankara 2001, II, 773.

2.3. İHTİYAÇ - احتياج

-lazım -ifti'âl- Lüzumu olan bir şeyin fıkdanı, iftikâr; lüzûm, gereklik; fakr u zarûret, yoksulluk.

Söyleme nâ-merde derdin etme arz-ı ihtiyâç

Hasta-i mesmûma mâr-ı ef'iden olmaz ilâç

Dündar

Nazarın ihtiyâcı var nûra

Ben fedâyım o çeşm-i mahmûra

Vefâ

Cem'i: İhtiyâcât – احتياجات

– insana gerek ve lazım olan şeyler.

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ,

İhtiyâcâtı kâbil mi telâfi? Aslâ.

Mehmet Âkif Bey⁵¹

2.4. MUHTAÇ - محتاج

-fail, ifti'âl- İhtiyacı ve hâceti olan, ihtiyaçlı, fakir, yoksul, bî-nevâ.

Ya Rab! Beni muhtâcına muhtâç etme

Muhtâç isem ancak sana muhtâç olayım

Selanikli Akif

Muhtâç âna cümle halk-ı âlem

Ânunla bulur hayâtı, Âdem

Gâlib Dede⁵²

⁵¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Akvaryum Yay., İstanbul 2011, 327.

⁵² Muhammet Nur Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, 49.

Kemter ihsânı saâdet tâcı
Tâcdârân-ı cihân muhtâcı

Hâkânî - Hilye⁵³

2.5. HACI [HÂCC] - حاجی

-garb-Arapça- Hacca giden.

Âşıkân kûy-ı yâre cem' olsun
Hacı hacıyı Mekke'de bulsun

Bekâyî⁵⁴

Cân u dil köyüne revân olsun
Hacı hacıyı Mekke'de bulsun

Nev'î

Ümmîd-i vefâ eyleme erbâb-ı dagalde

Çok hacıların çıktı haçı zîr-i begalde

Ziyâ Paşa - Terkîb-i Bend⁵⁵

Hacı da subha dek durur ol âsitânede
Bî-çâre hacı yatmaza döndü miyânede

Sâbit

Çok oyuncak var idi yanında

Hacı yatmaz dahi cüzdanında

Sünbülzâde Vehbi - Şevk-engiz⁵⁶

Hasma basılsa da yine kalkar gayûr olan

Bak hacı yatmaz ettiği merdâne gayrete

Sâbit

-Hacı Olmak - Âmiyâne – Denize düşüp su dolu bir çukura basıp ıslanmak;
 ihtilâm olmak; sevdiğine muvâsalat etmek.

⁵³ İskender Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, Kapı Yay., İstanbul 2010, 28.

⁵⁴ Ferda Sayan, *Kültür ve Edebiyatımızda İznik ve İznikli Şâirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Enstitüsü, Kütahya 2007, 224.

⁵⁵ Önder Göçgün, *Ziyâ Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İzmir 1987, 60.

⁵⁶ Bahadır Sürelli, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engiz'i*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Sosyal Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara 2007, 97.

*Tâkat mı gelir sevdiğim ol işve vü nâze
Ruhsat mı verir gamzelerin arz-ı niyâze
Dâmen- be-miyân ka 'be-i vaslın hevesiyle
Düşün yine cânâ yolumuz semt-i Hicâz 'e*

?

2.6. HÂR(حار), HAYRÂN(حيران), HAYRETEN(حيرتاً), HAYRÂNEN(حيراناً)

-Arapça- lûgat- şaşmak, şaşırmak, taaccüb etmek.

- Hayret – حيرت

-isim- Şaşıma, şaşıp kalma, tan.

*Kaldı orada esîr-i hayret
Ne tâb-ı güzer ne fîkr-i 'avdet*

Gâlib Dede⁵⁷

*Nedir aceb sebab-i hayretin nedir derdin
Kemâl-i lutf ile kıl kemînene ihbâr*

Nedim⁵⁸

Bir mu 'cizedir evet bu fitrat

Yâ acz verir bize yâ hayret

Abdülhak Hâmid Bey⁵⁹

Hayret ile parmağın dişler kim etse istimâ'

Parmağından verdiği şiddet günü ensâra su

Fuzûlî- Su Kasidesi⁶⁰

Hayret-efzâ-yı 'ukûl olmaz idi bir mecnûn

İttifâk olsa salâha 'ukalâ beyninde

Yenişehirli Avnî⁶¹

⁵⁷ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 111.

⁵⁸ Muhsin Macit, Nedim Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, 44.

⁵⁹ İnci Enginün, Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri, Dergâh Yay., İstanbul 2013, 137.

⁶⁰ İskender Pala, Su Kasidesi, Kapı Yay., İstanbul 2018, 9.

⁶¹ Lokman Turan, Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili (Tenkitli metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998, 928.

*Meâl-i hilkate imkânı yok yetişmemizin
Fakat o nüsha-i tekvîn-i **hayret**-engizin*

Mehmet Âkif Bey⁶²

***Hayret!** Heyecân-ı nehr ü ebre*

***Hayret!** Şu sükûn içinde kabre*

Abdülhak Hâmid Bey

2.7. HAYRAN - حيران

Şaşa kalmış, şaşırmış, mütehayyir.

*Ey melek-sîmâ senden özge **hayrândır** sana*

Hak bilir insan demez her kim ki insandır sana

Fuzûlî⁶³

*Sen ne câmun mestisin âyâ kimin **hayranısın***

Kendin aldıldın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana

Nedim⁶⁴

2.8. TAHAYYÜR - تحير

Hayrete düşmek, şaşmak, hayran olmak.

Dil-hasta idim teessürümden

*Dem-beste idim **tahayyürümden***

Muallim Nâci

*Kıl san'at-ı üstâdı **tahayyürle** temâşâ*

Dem urma eğer ârif isen çûn u çerâdan

Ziyâ Paşa⁶⁵

*Bir lahza onu **tahayyür** aldı*

Hayret gözü ile bakakaldı

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ⁶⁶

⁶² Ersoy, 183.

⁶³ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1981, 38.

⁶⁴ Macit, 210.

⁶⁵ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 56.

⁶⁶ Muhammed Nur Doğan, *Fuzuli-Leylâ ve Mecnûn*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, 61.

2.9. MÜTEHAYYİR - متحیر

Tahayyür eden, hayran ve hayrette kalan.

Zihî alâmet-i ikbâl ü baht-ı rûz-efzûn

*Ki eyledi **mütehayyir** ukûl ü evhâmı*

Nefî⁶⁷

2.10. HÂİZ - حائز

-müştak- Sahib, mâlik.

*Dersen olayım kemâli, **hâiz***

Tazyî'-i zamânı görme câiz

Muallim Nâci

2.11. HAYYİZ – حیز

-isim-felsefe- Bir cismin fezâda işgal ettiği yer, hâvînin, mahvînin sath-ı zâhirine mümâs olan sath-ı batını [tarifât], mevki, mekân.

*Her ne fitne kim zuhûra **hayyiz**-i imkân bulur*

Vech-i imkân-ı zuhûrun ol hat-ı fettân bulur

Nefî⁶⁸

Olmasaydı mazhar-ı imdâd-ı feyz-i akdesün

***Hayyiz**-i imkân-ı halk olmazdı cây-ı ka'inât*

Yenişehirli Avni⁶⁹

Mekânda sa'ye varır: sa'yi sıfra indiriniz

*Mekân tasavvur edilmez, muhâl olur **hayyiz***

Mehmet Âkif Bey⁷⁰

⁶⁷ Metin Akkuş, *Nefî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, 89.

⁶⁸ Akkuş, 47.

⁶⁹ Turan, 409.

⁷⁰ Ersoy, 183.

Hakkı ihâta edemez kâinât

*Yoktur ona **hayyîz** ü hadd ü cihât*

Nahîfî

2.12. TAHAYYÜZ - تحيز

-lâzım, tefa"ul-cisim hakkında- Yer tutmak, mekân işgal etmek; -mecâzen- şeref ü itibar kazanmak, kesb-i ehemmiyet etmek.

*Onu mektebe koy **tahayyüz** eder*

Tefeyyüz, terakkî, temâyüz eder

Abdülhak Hâmid Bey

2.13. HASBA - حاسب - حاصبا

-garb-Arapça- Hasba: kıyamık -sıfat- hafif tahkiri mutazammın bir tabirdir.

Buldun belânı dinlemedin çünkü sohbetim

*Dövsün ko â **hasba** oh mehl olsun ne hâcetim*

Görsün ne hâli varsa elin sana minnettim

Mengûş-ı gûş-ı fâhire kıl bu nasihatim

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol!

Vâsıf

Söylenir çarçabucak insan; meğer olsun pek alık

*Boş boğaz şey o senin yosma sakal, **hasba** kılık*

Mehmet Âkif Bey⁷¹

2.14. HÂÎT - حائط

-isim-duvar- Bir yerin etrafını ihâta etmesi dolayısıyla.

Bazısı dedi ol şahs-ı lâit

*Üstüne hedm olunur bir **hâit***

Kıbrıs Müftüsü

⁷¹ Ersoy, 282.

2.15. MUHÂT - محاط

-mefûl, ifâl- Etrafı çevrilmiş, ihâta olunmuş.

Olsam da muhîti kâinatın
*Elbette **muhâtıyım** Hüdâ'nın*

؟⁷²

2.16. MUHÎT [MUHÎTA] - محیط

-fâil, ifâl- İhâta eden, kuşatan.

*Yavaş yavaş açılıp perde-i likâ-yı **muhît***
*Harîm-i rûhumu doldurdu kibriyâ-yı **muhît***

Mehmet Âkif Bey⁷³

İhâta etmez iken arş ruhunu bilmem
***Muhît** oldu nasıl cismini fezâ-yı vücûd*

Nevres - Na't⁷⁴

***Muhît-i** dâ'ire-i 'aşkdan hurûc muhâl*
Ne çâre kabza-i takdîr-i Kirdgârdayız

Yenişehirli Avni⁷⁵

*Bizim **muhîti**, bizim halkı seyredince nazar;*
Görür ki: beyni bozulmuş yığın yığın kafa var!

Mehmet Âkif Bey⁷⁶

Ne yapıp ye'simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
*Öyle dehşetli **muhîtimde** dönen mâtem ki!*

Mehmet Âkif Bey⁷⁷

⁷² Bu şiir Muallim Naci'ye ait olup M. Kayahan Özgül'ün Muallim Naci Efendi adlı eserinde "Olsamda muhiti âsûmanın / Elbette muhatıyım Hudâ'nın" şeklinde geçmektedir. Bkz., Kayahan Özgül, *Muallim Naci Efendi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2016, 127.

⁷³ Ersoy, 33.

⁷⁴ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres-Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2020, 39.

⁷⁵ Turan, 157.

⁷⁶ Ersoy, 213-214.

⁷⁷ Ersoy, 152.

2.17. HÂL - حال

-isim- Tarz-ı vaz‘ ve hudûs, tavır; her şeyin marûz-ı tahavvül olan sıfatı, keyfiyyet.

*Kıldı zülfün tek perişân hâlimi **hâlin** senin*
*Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir **hâlin** senin*
 Fuzûlî⁷⁸

Ey şâne kıl ü kâl ile tel kırmadan varıp
*Şerh eyle yâre **hâl-i** perişânı mû-be-mû*
 Cevdet Paşa⁷⁹

Sorma nice geçti rûzigârın
*Aşk içre ne oldu **hâl-i** zârın*
 Fuzûlî⁸⁰

*Cânânın o günkü **hâli** eyvâh*
Eyvâh benim o günkü hâlim
 Abdülhak Hâmid Bey⁸¹

Fitnenin zülfünde ol şûh-ı perişân kâkülün
*Cem‘ olan diller gibi **hâl-i** perişânın görün*
 Nâ‘ilî⁸²

Hoş-kûşe-i zevk idi safâ ehline âlem
*Bir **hâl** ile sürseydi eğer ömrünü Âdem*
 Rûhî

⁷⁸ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 377.

⁷⁹ Meliha Yıldırım, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri Dîvançe-i Cevdet*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, 64.

⁸⁰ Doğan, *Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn*, 169.

⁸¹ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 144.

⁸² Haluk İpekten, *Nâ‘ilî-i Kadîm Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, 431.

2.18. HÂLÂ - حالا

- Hal cihetiyle; hâl-i hazırda, şimdiki halde; daha, henüz, el-ân.

Olmakla şeh-cihân-ı mâna

*Dîvânı durur cihanda **hâlâ***

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁸³

***Hâlâ** o şebîn zeyl-i temâdîsi bu izlâm;*

***Hâlâ** o cehâlet, o tecâhül ve techîl;*

***Hâlâ** vatanın hissesi bir tûde-i âlâm;*

***Hâlâ** düşünen başlara hep latme-i tenkîl,*

***Hâlâ** sırtan dişlere hep lokma-i in'âm!*

Tevfik Fikret⁸⁴

2.19. HÂLÂ MI HÂLÂ - حالا م حالا

-Daima ber düziye, mütemâdiyen.

Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız!

*Bir bakın: **hâlâ mı hâlâ** ihtirâs ardındayız!*

Mehmet Âkif Bey⁸⁵

Cem'i: Ahvâl - احوال

*Hiç sorma mübtelâların **ahvâli** bellidir*

Sen bî-vefâya dil verenin hâli bellidir

Âgah⁸⁶

*Arz etsem olur ukde-i **ahvâlimi** ben de*

Ey kâm-revâ-yı zu'afâ server-i âlem

Neşâtî⁸⁷

⁸³ Önder Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, 51.

⁸⁴ Tevfik Fikret, *Tarihi Kadim Doksanbeşe Doğru*, Numune Matbaası 1928, 8.

⁸⁵ Ersoy, 232.

⁸⁶ Şerife Akpınar, *Âgâh Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, 108.

⁸⁷ Mahmut Kaplan, *Neşâtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, 99.

*Seher vaktiydi çıktım geçen gün kühsâra
Ki ses yok bir tarafta sis inmişti civâra
Nümâyândı o yerden deniz sahrâ hıyâbân
Garîbü'l-hâl bir köy müsadîf reh-güzâra*

Abdülhak Hâmid Bey ⁸⁸

2.20. TAHAVVÜL - تحول

-lâzım, tefa"ul- Bir halden diğer hale geçmek, değişmek, başka türlü olmak, tebeddül etmek.

Cem'i: tahavvülât

Göstermek için nikât-i nazmı

Ezmân-ı tahavvülât-ı nazmı

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁸⁹

2.21. HAVL - حول

-isim- Yıl, sene

Cem'i: Havâlî - حوالی

Muhtaç idi bir şahs-ı afîfe o havâlî

Oldumsa eğer sâye-i şâhânede vâlî

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan⁹⁰

2.22. İSTİHÂLE - استحالة

-lâzım, istifâl- Değişmek, tahavvül etmek, başka bir hal almak; başka bir keyfiyetten tedricen diğer bir keyfiyete intikal etmek; târih-i tabî'î; Haşerâtın yumurtadan çıkıp eşkâl-i tabî'iyelerini alıncaya kadar geçirdikleri tahavvülât, tenâsüh; tabâbet; Bir uzun şerâit-i gayr-ı tabî'iyye altında teşekkül-i i'tiyâdisinin gayrı bir şekle tahavvülü ki bir hâdise-i maraziyyedir.

⁸⁸ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 223.

⁸⁹ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 49.

⁹⁰ İnci Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, Dergâh Yay., İstanbul 2002, 28.

*Tekâmülâtına bak her vücûd-ı uzvînin
Ne **istihâle**-i hayret-fezâdadır mevlûd*

Nâzım Paşa

2.23. HÂLET - حالت

-isim- Halin müennesi; câlib-i dikkat olan hal.
*Yâr ile hem-sohbet ol cisminde cânın duymasın
Hâlet-i aşkı hikâyet kıl zebânın duymasın*

Hayâlî⁹¹

*Bulmasaydı dürc-i tedbîrinde dârû-yi salâh
Çoktan olmuş idi devlet **hâlet**-i nez'a karîn*

Üsküdarlı Hakkı Bey

*Beynim kırılıp cemâdetinden
Rûhum ölüyor bu **hâletinden***

Abdülhak Hâmid Bey - Makber⁹²

*Ben de bilmem ki ne **hâlettir** bu
Ne tecellî ne inâyettir bu*

Fâzıl – Hûbannâme

*Yasînî-zâde vü **Hâlet** bâd-aşûb
İkisi milleti bu hâle kodu
Birisi **hâlet**-i nez'a getirip
Diğeri üstüne Yâsin okudu!*

İzzet Molla

Cem'i: Hâlât – حالات

*Pinhân idi gûne gûne **hâlât**
Deryâ-yı sıfât u gevher-i zât*

Gâlib Dede⁹³

⁹¹ Ali Nihat Tarlan, *Hayali Bey Dîvânı*, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul 1945, 306.

⁹² Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 157.

⁹³ Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 47.

*Şimdi ol hâlâtın oldu herbiri hâb u hayâl
Âlem-i rüyâda idrâk olunan **hâlât** gibi*

Ebu's-su'ûd Efendi

2.24. HİLE - حيله

-lûgat- Hazâkat, cevdet-i nazar; mekr, dek, iğfâl, desise, aldatış, hud'a, ızrâr kasdı olmaksızın.

*Bugün tahkir edip dini edersiz **hîle-i şer'i**
Şefaat ede mi yarın size ol Hakk Habîbullah?*

Veysî

*Ukbâ içinde yok mu ya bir va'd-i dil-rubâ?
Bir hîledir bu; **hîle-i şer'iyye** gâlibâ.*

Abdülhak Hâmid Bey

Cem'i: Hiyl – حيل

*Hikmet bu belâya çare etmez
Tedbîr u **hiyel** de pâre etmez*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁹⁴

2.25. İHTİYÂL - احتيال

-lâzım, ifti'âl- hile, aldatış, dek, oyun

*Görmemişti meşrebim âyinesi nakş-ı riyâ
Âna aks-âver değildi **ihtiyâlin** sureti*

Nevres⁹⁵

2.26. MUHÂL - محال

-mef'ûl, if'âl- Vukû'u mümkün olmayan, müstahîl, gayr-ı mümkün, olmaz şey; aklen vücudu mutasavver olmayan.

⁹⁴ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 48.

⁹⁵ Kaya, 59.

Teessürât-ı beşerden gelir mi dehre melâl
*«Zihî tasavvur-ı bâtl zihî hayâl-i **muḥâl**»*

Tevfik Fikret⁹⁶

Beni hayretlere düşürdü bu hâl,
*Sizi sevmek de sevmemek de **muḥâl**!*

Abdülhak Hâmid Bey - Finten

Âna bir hemtâ arardım bende olsaydı eğer
*Rû-nümâ mir'ât-ı imkânda **muḥâlîn** sûreti*

Nevres⁹⁷

Cem'i: Muḥâlât - محلات

Niceler var ki mübâhât eyler
*Kızb eder nakl-i **muḥâlât** eyler*

Nâbî⁹⁸

2.27. HÂİL - حائل

-müştakk- İki şey arasına giren şey, arayı kapayan, bir şeyin görünmesine mani olan şey.

Mütenevvi' görünür zâhirde
*Arada **hâil** olan bir yerde*

Fâzıl – Hûbannâme

*Ref' et ne ise arada **hâil***
Eyle beni ol nigâra vâsıl

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ⁹⁹

Ne haddi var dura karşunda düşmen-i bed-kâr¹⁰⁰
*Olur mu zulmet-i bî-i 'tibâr **hâil**-i nur?*

Nâbî - Cûlûsiye¹⁰¹

⁹⁶ Refik Durbaş, *Hayatı ve Toplu Şiirleri Tevfik Fikret*, Kırmızı Yay., İstanbul 2007, 237.

⁹⁷ Kaya, 57.

⁹⁸ Mahmut Kaplan, *Nâbî-Hayriyye*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, 121.

⁹⁹ Doğan, *Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn*, 194.

¹⁰⁰ Bu kelime Ali Fuat Bilkan'ın *Nabi Dîvânı* adlı eserinde “bed-rây” şeklinde geçmektedir.

¹⁰¹ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2011, 48.

2.28. HAVÂLE - حواله

-isim- Mania‘, hâil.

Saldın ben-i hasteyi bu hâle

*Derde beni eyledin **havâle***

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ¹⁰²

Ne kimseden temennî vü ne âh ü nâle et

*Gaddâr-ı bî-mürüvveti Hakka **havâle** et!*

Nazîf

*Çocuğa geldi **havâle** bire git*

Şeyh efendiye imâma haber it

Fâzıl - Zenannâme

2.29. HUBB - حب

-isim- Sevgi, vüdd, meveddet.

*Bir **hubb**-i nâ-ümid ile bir azm-i dîv-i tâb*

Tufan-ı zindegîde boğar kâinâtını;

Eyler tebessüm hasenâtıyla iğtidâ

Dûş-ı nedâmetinde taşır seyyiâtını

Doktor Abdullah Cevdet Bey

***Hubb**-ı câh artar cihân oldukça makrûn-ı fesâd*

Cisme za‘f ettikçe istîlâ tama‘ kuvvetlenir

Nâmık Kemâl¹⁰³

*Halk-ı âlem bi‘t-tabî‘ **hubb**-ı vatan mecbûrudur*

Bin gülistâna değışmez bûm bir vîrâneysi!

?¹⁰⁴

¹⁰² Doğan, *Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn*, 91.

¹⁰³ Önder Göçgün, *Nâmık Kemal*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999, 262.

¹⁰⁴ Bu beyit Es‘ad Muhlis Paşa‘ ya aittir. Bkz. Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yay., İstanbul 2007, 56.

*Derûna düşüp nâr-ı **hubb**-ı vatan
Şerer aktı su yerine dîdeden*

İzzet Molla¹⁰⁵

2.30. MAHABBET - محبت

-müte'addî; isim- Sevmek; sevgi, hubb, vüdd, aşk, sevda, alâka.

*Ne bilsin hâlimi bî-derd-i aşk-ı yâr olan Veysî
Mahabbet bir belâdır kim giriftâr olmayan bilmez
Veysî*

*Benim derd-i derûnum âşık-ı zâr olmayan bilmez
Mahabbet bir belâdır ki giriftar olmayan bilmez
Halîmî*

*Çoktur eğerçi derd ü belâsı **mahabbetin**
Amma ne çâre elde değil ihtiyârımız
Rûhî Bağdadî*

*Şâdî ve keder cümlesi nîreng-i **mahabbet**
Feryad veya kahkahalar çeng-i **mahabbet**
Olmam bilirim, ben hele dil-teng-i **mahabbet**
Dâim kalacak nâmem ile neng-i **mahabbet**
Abdülhak Hâmid Bey¹⁰⁶*

*Geceler azmettiğim ol mâha sâyem havfidır
Bir tarîk ile kabul etmez **mahabbet** şirketi
Fasîh Dede*

¹⁰⁵ Ali Emre Özyıldırım, *Keçecizâde İzzet Molla, Mihnethaşan*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, 194.

¹⁰⁶ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 695.

2.31. HABÎB - حبيب

-sıfat- Sevgili, sevilen, mahbûb.

*Sen ben dediğim **habîb** imişsin*

Derd-i dilime tabîb imişsin

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ¹⁰⁷

Vasfedenler o felek-dergâhı

*Ya 'ni etvâr-ı **Habîbullâhı***

Hâkânî - Hilye¹⁰⁸

*Sen ol **Habîb-i** Hüdâsın ki rûz-ı mahşere dek*

Senâsı mûcib-i ğufrân-ı Girdigâr kalır

Nâ'îlî¹⁰⁹

*Âfîâtâb-ı subh-ı mâ-evhâ **Habîb-i** Kibriyâ*

*Mâh-tâb-ı şâm-ı ev-ednâ **Habîb-i** Kibriyâ*

Nazîm - Na't¹¹⁰

Cem'i: Ahbâb, ehîbbâ – احباب

*Gâh **ahbâbı** ziyaret eyle*

Lîk etvârına dikkat eyle

Sünbülzâde Vehbî - Lutfiyye¹¹¹

Şimdi münâfıkânedir ülfet zamânede

***Ahbâb** ile mahabbet o da bir zaman imiş*

Vâsıf

***Ahibbâ** şîve-i yağmada mebhût eyler a'dâyı*

Hüdâ göstermesün âsâr-ı izmihlâl bir yerde

Yenişehirli Avnî¹¹²

¹⁰⁷ Doğan, Fuzulî- Leylâ ve Mecnûn, 170.

¹⁰⁸ Pala, Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet, 164.

¹⁰⁹ İpekten, 44.

¹¹⁰ Mustafa Sefa Çakır, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018, 21.

¹¹¹ Gülcan Tanıdır Alıcı, *Sünbülzâde Vehvî Lutfiyye-i Vehbî*, Ukde Yay., Kakramanmaraş 2011, 126.

¹¹² Turan, 939.

Dili âlude-i helhel, gözü gec-bîndir âdâbın

*Musâb olmaksızın azdır çıkan nezdinden **ahbâbın***

Abdülhak Hâmid Bey – Finten

*Düşmanlara **ahbâbını** zem oldu zarâfet*

Dil-dârdan ağyâra şikâyet yeni çıktı

Ziyâ Paşa ¹¹³

Rü'yete hâil olan dîde-i hûn-âbımdır

*Bana düşmanlık edenler yine **ahbâbımdır***

Mahmud Paşa

2.32. MAHBÛB - محبوب

-müştakk- Sevilmiş, mahabbet edilmiş; güzel, sevimli.

*Gördüm ol bezm içinde bir **mahbûb***

Sureti hûb ve sîreti mergûb

Fuzûlî – Beng ü Bade¹¹⁴

Mahmûd Muhammed ü mübeccel

***Mahbûb**-ı Hüdâ nebiyy-i mürsel*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât¹¹⁵

***Mahbûbdur** dehre veren sûret ü zînet*

Bütlerle bulur niteki deyrin içi sûret

Mesîhî¹¹⁶

2.33. MUHÂBÂ - محابا

-müte'addî, müfâ'ale- [muhâbât]-lûgat- Bir kimseye meyl ü teveccüh etmek; müsaade ve muavenet etmek

¹¹³ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 70.

¹¹⁴ Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Beng ü Bâde*, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, 5.

¹¹⁵ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 42.

¹¹⁶ Mine Mengi, *Mesîhi-Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2020, 125.

Bî-muhâbâ reh-i nâ-refteye gitsem de ne var

Kahr-ı hasm eylemeye elde asâdır hâmem

Koca Reşid Paşa

2.34. HABBE - حبه

-isim- Tohum, tane.

Siyeh-kârım beher lahza hayâl-i hâl-i canâna

Misâl-i habbetü's-sevdâ süveydâda hüveydâdır

Vehbî - Na't¹¹⁷

Ayn-ı gerdûn görünür dîdeme her çeşm-i habâb

Habbeyi kubbe eder bezme gelince mey-i nâb

Yenişehirli Avni

2.35. HABÂB - حباب

-isim- Su üzerinde peyda olan hava kabarcığı; çiy, şebnem, Jale.

Raht u bahtın suya salmış bâde vermiş bârını

Bî-dil ü bî-hânüman bî-çâre bir ben bir habâb

Fânî

Eden tahsîl-i neş'et dilde erbâb-ı sükûnettir

Habâb-âsâ düşen câm-ı meye ehl-i hevâdır hep

Haşmet¹¹⁸

Gâliba bir ehl-i dil toprağıdır dürd-i şarâb

Kim kılıp hürmet binâlar tutmuş üstünde habâb

Fuzûlî¹¹⁹

¹¹⁷ Ahmet Yenikale, *Sünbülzade Vehbî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017,61.

¹¹⁸ Mehmet Arslan - İ.Hakkı Aksoyak, *Haşmet Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018,135.

¹¹⁹ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 101.

*Oldu **habâb** gibi gönül mübtelâ-yı mey*

Baştan çıkardı ânı dirîgâ havâ-yı mey

Su'ûdî

Aşk serkeştesiyim seyl-i sirişk içre yerüm

*Bir **habâbem** ki hevâdan doludur pîrehenüm*

Fuzûlî¹²⁰

2.36. HABBEZÂ - حبذا

-Arapça-kelime-i medh ü takdir- Ne güzel! Ne âlâ! Aferin!

***Habbezâ** ey şu 'le-i şemşîr-i dest-i saltanat*

Ey fîrûğ-ı rûy-ı hurşîd-i sipîhr-i serverî

Nedim¹²¹

***Habbezâ** ma 'bed-i pür-feyz-i mukaddes ki bulur*

Anda bir secde kılan mağfiret-i Rahmânı

Nefî¹²²

***Habbezâ** âlem-i sevdâ-yı mahabbet ki olur*

Her kemîn kûşesi bir mahşer-i kavgâ-yı cunûn

Leskofçalı Gâlib¹²³

2.37. MAHBES - محبس

-isim- Mahall-i habs, habsedilecek yer, sicn, hapishane, zindan.

Biz baş veririz zâlîme, baş eğmeyiz asla

***Mahbes** mi ya maktel mi hedef bizce pek a 'lâ!*

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan¹²⁴

¹²⁰ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 458.

¹²¹ Macit, 36.

¹²² Akkuş, 32.

¹²³ Ahmet Hamit Yıldız, *Leskofçalı Galib, Hayatı, Dönemi, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 167.

¹²⁴ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 97.

2.38. MAHBUS - محبوس

-müştakk- Habsedilmiş, hapse konulmuş, mecnun.

Nice kanlar döküp ol bî-namûs

*Yattı kanlı kuyuda çok **mahbûs***

Sünbülzâde Vehbi - Şevkengiz¹²⁵

*Zincir ile bağlı, hem de **mahbûs***

Cani değilim, nedir bu kâbus?

Abdülhak Hâmid Bey - İbni Musa¹²⁶

2.39. HABL - حبل

-Arapça-isim- Kalın ip, urgan.

Arsa-i idrâki fevz-i re'fetin dârü 'l-emân

*Rişte-i ümmîde feyz-i rahmetin **hablû'l** metîn*

Fuzûlî¹²⁷

*Tâ ola ümmetinin **habl-i** metîn-i şer'i*

Zîver-i gerden-i teslîmi senâ-zîb-i lebi

Nazîm¹²⁸

Tavk-ı fermânı ile silsile-bend olmazsa

*Âdemi **habl-i** verîd ile ederler ihnâk*

Yenişehirli Avni¹²⁹

Değse bâl u perîne murg-ı hayâtın kahrı

*Resen-i maktel olur gerdânına **habl-i** verîd*

Kâzım Paşa¹³⁰

¹²⁵ Sürelli, 93.

¹²⁶ İnci Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları V*, Dergâh Yay., İstanbul 2002, 314.

¹²⁷ Doğan, *Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn*, 8.

¹²⁸ Çakır, 506.

¹²⁹ Turan, 452.

¹³⁰ Bu beyit Ramazan Bardakçı'nın Yayınlanmış Doktora Tezinde “*Pençe-i hışmına virse yakasın zâl-i felek / Gerdeninde resen-i maktel olur habl-i verid*” şeklinde geçmektedir. Bkz., Ramazan Bardakçı, *Musa Kazım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 158.

2.40. HUBLÂ - حبلی

-sıfat- Gebe, hâmil, yüklü

*Ahter-i matlabım afâk-ı felekten doğmaz
Günde bin şey doğurur leyle-i **hublâyı** 'adem
Âkif Paşa¹³¹*

2.41. HUBÛR - حبور

-Arapça-isim- Eseri yüzde zâhir olan şiddetli sürur; sevinç, şâdi, ferah.

*Görüp mehâbet ile Rüstemâne etvârın
Olur, tabiat-ı tevîk-i neşve-yâb-ı **hubûr**
Nâbî¹³²*

2.42. HİCÂB - حجاب

-isim- Perde, örtü, tutuk; iki şey arasında olan hâil ve mâni'

*Ref' oldu **hicâb**-ı şâhid-râz
Işk oldu melâmet ile dem-sâz
Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ¹³³*

*Ol duâ kim an-samîmi'l-kalb ola makbûl olûr
Ol duâ kim cân u dildendir âna olmaz **hicâb**
Veysî*

*Ey kamer tal'at meh-i rûyundan istihyâsi içün
Perde-i eflâk olur kat kat **hicâb**-ı âfitâb
Hasırcızâde Hafız*

Cem'i: Hucub- حجب

*Ref' eyle gönülden **hucub**-ı zulmet ü nûru
Nezzâre-i didâra değış cennet ü hûru
Sâmî*

¹³¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1975, 16.

¹³² Ali Fuat Bilkan, *Nabi Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2011, 44.

¹³³ Doğan, *Fuzuli-Leylâ ve Mecnûn*, 41.

Hüsrev-i kişver-i levlâk ki vechinde 'ıyân

***Hucub**-ı nûr-i tecellâdaki râz-ı mektûm*

Yenişehirli Avni¹³⁴

2.43. İHTİCÂB - احتجاب

-lazım, ifti'âl- Perde altında saklanmak; meydana çıkmamak, kimseye görünmemek.

Ses almayım mı daha nağme-i rübâbından

*Tevahhuş eyliyorum hâl-i **iẖticâbından***

Recaizade Ekrem - Pejmürde

2.44. HÂCİB - حاجب

-Mâni, perde-dâr; kapıcı, derbân, pesbân;

Sâhib-i gencîne-i 'irfân ü hilm

***Hâcib**-i yektâ-yı der-i şehr-i 'ilm*

Nazîm¹³⁵

*Ne vezîri ne **hâcib**-i deri vâr*

Müstakil pâdişâhtır Allâh

Yenişehirli Avni¹³⁶

Hamd eyleriz o müslîm ve müminleriz ki biz

*Bâbü'n-necât fâtihu 'l-ebvâba **hâcibiz!***

Abdülhak Hâmid Bey

¹³⁴ Turan, 425.

¹³⁵ Çakır, 1214.

¹³⁶ Turan, 920.

2.45. MUHTECİB - محتجب

-fâil, ifti'âl- İhticâb eden.

...Âtî o pür-sihîr

Bir ufk-ı **muhtecib** ki füyûzâta mehd-i nûr

Efkâr için sipihr-i teâla bilinmeli

Âtî çıkınca ortaya mâzi silinmeli

Tevfik Fikret¹³⁷

Zât-ı pâki bilindi bi'l-âsâr

Muhtecibdir velî ani 'l-ebâr

Şakir Ahmed Paşa

2.46. HÜCCET - حجت

-Arapça-isim- Delil, bürhan; davanın sıhhatine delalet eden şey.

Gayba iman getir ey mülhid-i fâcir ki sana

Âhirette hatt-ı ta'lîk ile **hüccet** gelmez

Sâbit

Türlü şâhitler ile davâlar

Yapma **hüccetler** ile fetvâlar

Nâbî¹³⁸

Cem'i: Hücec - حجج

Olma mahkûmu o hükmün ki âna nisbetle

Mu 'tedildür **hücec**-i mahkeme-i âl-i sedum

Yenişehirli Avnî¹³⁹

¹³⁷ Durbaş, 382.

¹³⁸ Kaplan, 109.

¹³⁹ Turan, 424.

2.47. HÜCRE - حجره

-Arapça-isim- Küçük oda, odacık

Mukîm-i hücre-i şevkim fezâ-yı kurbünde

Hemîşe sem'-i ümîdimde iştîyâk-ı sadâ

Fuzûlî¹⁴⁰

2.48. HÂCİZ - حاجز

-müştakk- Mani, fâsıl, ayıran.

Pâmâl-i zevrî bir sürü hâcize

Kudret-nümâ-yı aşk-ı vatandır bu mûcize

Abdülhak Hâmid Bey

2.49. HACLE - حجله

-Arapça-isim- Gerdek yapılan oda, zifaf olan yer, gelin odası.

Göründü hacle-i endişe dahî şimdiye dek

Bikr-i fikrim gibi bir dilber-i pür-şîve vü şenk

Üsküdarlı Hakkı Bey

Hacle-gâh-ı Hüsrevî ol şeb ki tezyîn itdiler

Hûn-ı Ferhâd'ı hınnâ-yı pâ-yı şîrîn itdiler

Nevres-i Kadîm¹⁴¹

Her yer denir ki haclesi olmuş musîbetin

Hasmâne bir nümâyişi aşkın, mahâbbetin

Abdülhak Hâmid Bey

Bir hacle-gâha döndüyse türben

Aç koynunu aç ma'sûkânım ben

Abdülhak Hâmid Bey

¹⁴⁰ Kenan Akyüz, vd., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, 28.

¹⁴¹ Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, Harvard Üniversitesi Yay., Harvard 1996, 242.

Cem'i: Hicâl - **حجال**

*Zihî meşşâta-i zînet-fezâ-yı tab'-ı nazm-ârâ
Arûs-ı bîkr-i fikrim reşk-i rebbâtü'l-**hicâl** eyler*

Neylî

2.50. HADD - **حد**

-müte'addî-isim-lügat- Men', bir şeyin nihayeti, gaye, pâyan, son.

*Nefîdir hâsılı bî-**hadd** ü kıyâs
Bil netîce ânı her ilme esâs*

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye¹⁴²

*Ger hamdine yoksa **hadd** ü ihsâ
Şükret ki zebân-ı acz güyâ*

Gâlib Dede¹⁴³

*Arsa-i medh ü senânın **haddi** yok pâyanı yok
Peyk-i endîşe aceb mi olsa bî-tâb u tüvân*

Nefî¹⁴⁴

*Hamâkatin aşıyor **hadd-i** itidâli, yeter!
Eğilmeden biçilen tarla nerede var? Göster!*

Mehmet Âkif Bey¹⁴⁵

*Büyüklenme sen ey mâh-ı dü-hefte **haddüni** bildük
Hisâba sığmadı hüsn ile ol mihr-i cihân-ârâ*

Nevî¹⁴⁶

¹⁴² Sümeyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, Cihan Ofset, İstanbul 1996, 44.

¹⁴³ Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 3.

¹⁴⁴ Akkuş, 192.

¹⁴⁵ Ersoy, 196,197.

¹⁴⁶ Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, *Nevî Dîvân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977, 233.

Cem'i: Hudud - حدود

– Sınırlar, nihayetler.

O şehir-i yâr-i serîr-i bekâ ki yoktur ânun
*Kalem-revinde süğûr ve memâlikinde **hudûd***
 Sâbit

*Serhadd-i ezel bed' -i **hudûd**-i melekûtun,*
Pehnâ-yı ebed gâye-i sahn-ı ceberûtun
 Mehmed Akif Bey¹⁴⁷

2.51. MAHDUD - محدود

-müştağ- Tahdîd edilmiş, hadd tayin olunmuş.
*Ümmîd-i cihândan da büyük zevk ise **mahdûd***
Her saati ömrün emel-efzâ, elem-efzûd
 Kemalzâde Ekrem Bey¹⁴⁸

*Kitâb-ı âlemin evrâkıdır eb'âd-ı nâ-**mahdûd***
Sutûr-ı hadisât-ı dehrdir a'sâr-ı nâ-ma'dûd
 Hoca Tahsin

2.52. HÂDD - حد

-müştağ- Ucu ince ve sivri; keskin, kâtı', tîz; sert, şedid, müessir.
*Teşhisi muhtelif kılar âlâm-ı cism-i **hâdd***
Tevhid-i ictihâd ile kâimdir ittihâd
 Abdülhak Hâmid Bey

2.53. HİDDET - حدت

-isim- Öfke, kırgınlık, azap, dargınlık, infî'âl.
*Bulsa ger **hiddet**-i azminden eser tab-ı hevâ*
Bâd-ı perr-i megesi sedd edemez kûh-ı hadîd
 Nefî¹⁴⁹

¹⁴⁷ Ersoy, 15.

¹⁴⁸ Merve Talmaç, *Millî Kimlik İnşası Noktasında Ali Ekrem Bolayır'ın Şiirleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018, 85.

¹⁴⁹ Akkuş, 197.

2.54. HUDÛS - حدوس

-lazım- Yoktan var olmak, yok iken vücuda gelmek, sonradan vaki olmak.

*Nur-ı vahdetten olup şu'le-pezîrâ-yı **hudûs***

*Verdi fer âlem-i tekvîne merâyâ-yı **hudûs***

Aslâ nisbetle terettüb eder isbât-ı kıdem

*Tavr-ı fer'iyyet ve sûrettedir inşâ-yı **hudûs***

Eylemiş ehl-i hikem mevc ile bahtı temsîl

*Tâ ki mâlum ola mâhiyet-i mâna-yı **hudûs***

Şeyhülislam Arif Hikmet Bey

*Mevc urup bâd-ı muhabbetle bu deryâ-yı **hudûs***

*Etti Hak fitratını cevher-i yektâ-yı **hudûs***

Nâmık Kemâl

*Nedir mubâhese-i davâ-yı **hudûs** ü kıdem*

Nedir bu redd ü kabûl ve cevâb u istifsâr

Ziyâ Paşa - Nimet

Hâdis olacak kadîme vâsıl

*Âsâr-ı **hudûs** oldu zâil*

Nâbî¹⁵⁰

2.55. HÂDİS - حادث

-müştakk- Hudûs eden, yeniden zahir ve vaki olan.

*Cihan içre her fitne kim ola **hâdis***

Âna serv-i kaddündür elbette bâ'is

Fuzûlî¹⁵¹

¹⁵⁰ Melike Gökcan, Hamza Koç, *Nâbi- Hayrâbâd*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, 79.

¹⁵¹ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 146.

2.56. HÂDİSE - حادث

-isim- Havâss ve vicdan ile anlaşılan hal ve vakıa.

Dinle, üç beş sene evvel geçen oldukça mühîm

*Bir ufak **hâdiseden** bahsedeyim...*

-Dinleyelim.

Mehmet Âkif Bey¹⁵²

Cem'i: Hâdisât - حادثات, havâdis - حوادث

Kılmazsa bugün sebât bir şey

*Olmaz mı bu **hâdisât** bir şey?*

Abdülhak Hâmid Bey¹⁵³

*Bakdukça inkılâb-ı serî'-i **havâdise***

Hayret-medâr-i hayret olur hayret üstine

Yenişehirli Avnî¹⁵⁴

Neden hılâf-ı rızâdır niçin bilinmiyor âh

*Mecârî-i hikem-arâ-yı **hâdisât** u şu 'ûn*

Nâzım Paşa

*Bir belde münteşir **havâdis***

Bir hânede devreden mebâhis

Abdülhak Hâmid Bey¹⁵⁵

2.57. İHDÂS - احداث

-Yeniden peyda etmek; sonradan peyda edilmek.

Dedim eylerim sakf-ı beyti güşâd

Eğer bir taraftan ve 'zân olsa bâd

Dediler ki bir illet îrâs eder

*Dedim bundan efzûn ne **ihdâs** eder*

İzzet Molla¹⁵⁶

¹⁵² Ersoy, 320.

¹⁵³ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 125.

¹⁵⁴ Turan, 941.

¹⁵⁵ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 526.

¹⁵⁶ Özyıldırım, 306.

2.58. MUHDİS - محدث

-fâil, ifâl- İhdâs eden, sonradan ve yeniden peyda eyleyen.

Mûcid-i nâz u edâ onlardır

Muhdis-i cevr ü cefâ onlardır

Fâzıl – Hûbannâme

2.59. MUHADDİS - محدث

-fâil, tefîl- Hadis nakl ü rivayet eden, kârî-i hadis.

İzâr u lebin vaşfin eyler Fuzûlî

*Âna hem müfessir derem hem **muhaddîs***

Fuzûlî¹⁵⁷

2.60. HADS - حدث

-Arapça-isim-mantık- Mebâdîden metâlîbe sür'at-i intikal melekesi.

Hadd-i mâhiyyet-i evvel rütbe değildir ki ede

*Kuvve-i **hadsle** tahkîk Felâtûn-ı hekîm*

Üsküdarlı Hakkı Bey

2.61. HADÎKA - حديقة

-isim- Etrafı duvar veya çit gibi bir hâitle çevrilmiş olan bahçe ve bostan.

*Gül-i **hadîka**-i ikbâl ü serv-i bağ-i hüner*

Meh-i sipihr-i edeb şehr- yâr-i na't-şî 'âr

Fuzûlî¹⁵⁸

*İşitdi çünkü sözüm ol gül-i **hadîka**-i nâz*

Derûn-ı sîneden âh eyleyüp çü bülbûl-i zâr

Nedim¹⁵⁹

¹⁵⁷ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 148.

¹⁵⁸ Akyüz, vd., 72.

¹⁵⁹ Macit, 44.

Cem'i: Hadâik - حدائق

*Derler bütün **hadâik** cennetle hem-ayâr*

Dağlar bütün bürûc-ı letâfetle hem-civâr

Kemalzâde Ekrem Bey

2.62. HADÎD - حديد

-Arapça-isim- Demir

*Nedir şu meşcer-i ebdân şu kühsâr-ı **hadîd***

Yürür kenâr u meyânında gâh gâh bedîd

Lehîbden dereler, hâkden bulutlarâ

Vurur semâ-yı esâtîre darbe-i tehdîd

Abdülhak Hâmid Bey

Göster ne oldu manzara-i hüsnün? Ey kadîd

*Bildir kim vurdu tâcına bir pençe-i **hadîd***

Abdülhak Hâmid Bey

2.63. HADDÂD - حداث

-Demirci

*Bildürür haddin sana teng eyleyip **haddâd**-ı çarh*

Vüs 'at istersen fezâ-yı âlem-i pehnâ-verî

Nazîm¹⁶⁰

2.64. HAZER - حذر

-Arapça-lâzım; nidâ- Korkup sakınmak, korunmak, kaçınmak, ihtirâz etmek; sakın!

*Civân-merdân-ı milletle **hazer** gavgadan ey bîdâd*

Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-ı hamîyyetten

Nâmık Kemâl¹⁶¹

¹⁶⁰ Çakır, 507.

¹⁶¹ Ergun, 195.

Ol safder-i düşmânkûş-i nazmım ki husûsâ

*Şemşîr-i zebânımdan ahibbâ **hazer** eyler*

Nefî¹⁶²

***Hazer** eyle saçı leylâlardan*

Olma Mecnun geç o sevdâlardan

Sünbülzâde Vehbi - Şevkengiz¹⁶³

2.65. EI-HAZER! - الحذر

-nidâ-kelime-i tahzir- Sakın! Aman! Zinhar! Gözet!

*Mîzana ur görüştiğin ahabbâ¹⁶⁴ **el-hazer***

Rehber tasavvur eylediğin reh-zen olmasın

Nevres-i kadim¹⁶⁵

2.66. TAHZÎR - تحذير

- Sakındırmak, korkutmak.

Fitne başkaldıramaz haşre değin tâ o kadar

*Etti kahrınla kazâ ehl-i şekâyı **tahzîr***

Üsküdarlı Hakkı Bey

2.67. TAHAZZÜR - تحذر

-Korunmak, sakınmak, çekinmek, ihtirâz etmek.

*Eyledi takdîr sandûk-ı **tahazzürde** nihân*

Mevsim-i eyyâm-ı 'ide saklanan kâlâ gibi

Nâbî¹⁶⁶

¹⁶² Akkuş, 57.

¹⁶³ Sürelli, 125.

¹⁶⁴ Bu kelime Hüseyin Akkaya'nın *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı* adlı eserinde "ihvânın" şeklinde geçmektedir.

¹⁶⁵ Akkaya, 277.

¹⁶⁶ Bilkan, 1098.

2.68. HÂZF - حذف

-arapça – müteaddi- Düşürmek, iskat etmek, aradan gidermek, yok etmek, kaldırmak.

-Şi'ri noktasız harflerden tereküb eden elfâz ile söylemek.

Âlim-i sihr-i helâlim ki olur asrımda

Âlem-i sihrde her sâhire ârâm harâm

Ziyâ Paşa

2.69. HÂZİK - حاذق

-müştak- Hazâkat sahibi, mâhir.

*Ki böyle bir tabîb-i **hâzıkın** te'sîr-i tedbîri*

Nice zahm-ı derûna kâr-sâz-ı iltiyâm oldu

Nedim¹⁶⁷

*Denir amma o tabîbe **hâzık***

Ki ola ism-i hakîme lâyık

Nâbî¹⁶⁸

Cem'i: Huzzâk - حذاق

Haste-i tep-zede-i kahrûna dermân bulamaz

*Olsa 'Îsâ gibi bi'l-cümle etıbbâ-**huzzâk***

Yenişehirli Avni¹⁶⁹

2.70. HÂRR - حار

-Sıcak

*Açılır gonca-i ilhâmı leb-i **hârında***

Berk urur şû'le-i endîşesi enzârında

Tevfik Fikret - Der-hakk-ı Nefî¹⁷⁰

¹⁶⁷ Macit, 118.

¹⁶⁸ Kaplan, *Nâbî Hayrâbâd*, 191.

¹⁶⁹ Turan, 451.

¹⁷⁰ Fahri Uzun, *Rûbab-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, Ankara 1973, 346.

2.71. HARÂRET - حرارت

-isim- Sıcaklık, germî

Sûzişüm itme füzûn hüsnüne zînet virme

*Âteşüm bana yeter sen de **harâret** virme*

Âgah¹⁷¹

2.72. MAHRÛR - محرور

-sıfat- Gayz u gazab gibi bir vesile ile kızıp hiddetlenmiş olan; hararetili.

Ter ü taze ümidim etti bir günde teverrüm

*Sararmış bister-i **mahrûr** kalb-i nâle-kârımda,*

Ederken darbe-i mecrûh rûhumdan tezallüm

Gülümser eşk-i hicrân müebbed çeşm-i târımda.

Hüseyin Sîret Bey

Sana cehennem olur müntehâ-yı a‘mâlün

*Kalursun âteş-i hasretle tâ-ebed **mahrûr***

Yenişehirli Avni¹⁷²

Eberr-i cennet gibi tâbında sürûr

*Olan âyine-i hüsn-i **mahrûr***

Kemalzâde Ekrem Bey

Vücûd-ı ra‘şe-verinden kayıp düşen zerrât

Verir peyâm-ı hazîn bir sem’-i mukarrerden;

*O muttasıl yine **mahrûr**-ı iştîyâk-ı hayat,*

Eder lebinde şikâyet acıklı bir heyhât!

Tevfik Fikret¹⁷³

¹⁷¹ Akpınar, 251.

¹⁷² Turan, 438.

¹⁷³ Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Salkımsöğüt Yay., Rize 2009, 84.

2.73. TAHRİR - تحریر

-müte'addî- Yazmak.

Ben de bin şevk u neşât ile o demde ettim

*Midhat-ı zât-ı hümâyununu böyle **tahrîr***

Üsküdarlı Hakkı Bey

2.74. NİHRİR - نحریر

-sıfat- Erbâb-ı ilm ü kalemin meşhurlarından olan.

*Gör fütühâtını kim ol **nîhrîr***

Nice esrâr ider onda tahrîr

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye¹⁷⁴

*Ferd-i ferzâne vü **nîhrîr**-i harîrî tahrîr*

Mübdi-i hüsn-i makamât-ı me'ânî vü beyân

Şinâsi¹⁷⁵

2.75. HÜRR - حر

-isim- Esir olmayan, âzâde.

*Ben ezelden beridir **hür** yaşadım, hür yaşarım.*

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Mehmet Âkif Bey¹⁷⁶

***Hür** iken düştüm belâ girdâbına*

İbret oldum âh aşk erbâbına

Muallim Nâci¹⁷⁷

¹⁷⁴ Alıcı, 78.

¹⁷⁵ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, *Şinâsî Bütün Eserleri*, Ekin Kitabevi, Ankara 2005, 12.

¹⁷⁶ Ersoy, 409.

¹⁷⁷ Özgül, 232.

2.76. HÜRRİYYET - حریت

-isim- Hür ve serbest olmak hal ve sıfatı, âzâdelik, serbestî.

*Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdâr-ı **hürriyet**
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten*

Nâmık Kemâl¹⁷⁸

Niye hürriyet için sürgüne gitmiydin?

-Evet,

*Gittiymdim amma bu değil beklediğim **hürriyet**.*

Mehmet Âkif Bey

*Adam olmazsak kalırsak biz bu isti'dâdda
Devr-i **hürriyet** de birdir devr-i istibdâd da*

Üsküdarlı Tal'at Bey

*Her fırka eder nağme-i uhrâyı terennüm
Hürriyyeti sandık siper-i zulm ü tahakküm
Eczâ-yı vatan nâle-zen-i nâr-ı te'ellüm
Hâlâ sürünen bir sürü da 'vâyı düşündüm*

Abdülaziz Mecdi Bey¹⁷⁹

2.77. AHRÂR - احرار

-Hürler

*Sana hilm ü edeb ü hüsn-i sülûk
Eyler **ahrârı** zarûrî memlûk*

Nâbî¹⁸⁰

*Deminde seyr edin tesiri **ahrârâne** öttükçe
Dil-i âvâre-yi hâhiş-güzâr dâm eder bülbül*

Recaizade Ekrem – Pejmürde

¹⁷⁸ Ergun, 195.

¹⁷⁹ İbrahim Karataş, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi ve Dîvânı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, 348.

¹⁸⁰ Kaplan, 91.

2.78. HARB - حرب

-Arapça-isim- cenk, savaş, kavga, kâr u zâr.

Harb...ismi mehîb bir kıyâmet

Esbâb-ı tedârik-i maişet

Heycâ...ne celî meâl-i mübrem

Kavga...ne büyük zevâl-i âlem

Ali Ferruh

Meydân-ı **harb** Türk'ün evet, âsitânıdır

Her yerde kahramanlık onun dâsitânıdır

Abdülhak Hâmid Bey

Nihâyet işte, adüvv, işte **harb**... Dağlarda

Süyûl-i âteş ü hûn dalga dalga çalkanıyor;

Barut dumanları altında her taraf mosmor.

Tevfik Fikret¹⁸¹

2.79. MUHÂREBÂT - محاربات

-Muharebeler

Cennetse eylerim şu telakkîde ben sebat:

Akvâmın intihârı demektir **muharebât**

Abdülhak Hâmid Bey

2.80. MUHÂRİB - محارب

-fâil, müfâ'ale- Harb ve cenk eden; sanat ve usûl-i harba vakıf olan, cengâver.

Ne **muhârib**, ne harb ü istîla

Ne tasallut, ne saltanat, ne şekâ

Tevfik Fikret - Tarih-i Kadim¹⁸²

¹⁸¹ Fikret, 38.

¹⁸² Uzun, 22.

Meydân-ı harbe münhasır olmuş celâdeti!

*Türk'ün **muḥârib** olmak, evet, eski âdeti.*

Abdülhak Hâmid Bey

2.81. HARBE - حربہ

-isim-eski zamanlarda kullanılan âlât-ı harbden- Uzun kollu ve ucu sivri demir, mızrak; ucu demirli değnek; tüfek doldurulan ucu demirli çubuk.

*Dürterek nîze ile **harbe** ile*

Ser-nigûn etmişidi darbe ile

Sünbülzâde Vehbi - Şevkengiz¹⁸³

2.82. MİHRAB – محراب

-isim- Camilerde kibleye müteveccih ve imamın namaz kıldırırken durduğu yer.

Ettikçe ziyâ-yı akli temdîd

Muzlîm görünür o bâb-ı ümmîd

*Secdemle harab olup bu **mihrâb***

Düşdükçe çıkar sadâ-yı tevhîd

Abdülhak Hâmid Bey

*Geçip ol kaşları yâ **mihrâba***

Lûtf ile derler idi ashâba

Hâkânî - Hilye¹⁸⁴

***Mihrâba** geçmez idi imâm ücret olmasa*

Zâhid imâma uymaz idi cennet olmasa

Yenişehirli Avni¹⁸⁵

¹⁸³ Sürelli, 100.

¹⁸⁴ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 80.

¹⁸⁵ Turan, 929.

Cem'i: Mehârib – محاريب

*O asvâtın ki âkistir **mehârib** ü menâbirden*

Çıkan mefhûm ile tevfiki müşkildir makâbirden

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan¹⁸⁶

2.83. HİRBÂ - حرباء

-Arapça- isim- Bukalemun

Aceb nûru muazzamdır ki hurşîd-i cihân-ârâ

*O rûy-ı tâbnâke nisbet ile çeşm-i **hîrbâdır***

Vehbî - Na't¹⁸⁷

2.84. HIRZ - حرز

-Arapça-isim- Mal hıfz edilen yer; mal hıfz eden kimse! İnsanı fenalıktan ve kazalardan muhafaza ettiği itikadıyla takılan nüsha, tılsım ve emsali.

Fâriğ etti aşkın özge meh-likâlardan beni

***Hîrz**-ı cândır sakladı aşkın belâlardan beni*

Fuzûlî¹⁸⁸

Gamze-i dilber nola reşk eylese endîşeme

***Hîrz**-ı bâzû-yı dil-i sâhibkırânîdir sözüm*

Nefî¹⁸⁹

2.85. İHRÂZ - احراز

-Lügat- müte'addî, if'âl- Saklamak, muhafaza etmek, korumak; almak, kazanmak, iktisâb etmek.

O hünermend-i hümâ-sâye ki isti 'dadı

*Eylemiş dâniş ü iz'ân ü kemâli **ihrâz***

Nefî¹⁹⁰

¹⁸⁶ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 42.

¹⁸⁷ Yenikale, 57.

¹⁸⁸ Bu beyit Ali Nihat Tarlan'ın “*Fuzûlî Dîvânı Şerhi*” adlı eserinde “*Fâriğ etti mihrün özge meh-likâlardan meni / Hîrz imiş ıskun senün sahlâr belâlardan meni*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 636.

¹⁸⁹ Akkuş, 27.

¹⁹⁰ Akkuş, 205.

Tab'ım gibi bir hüner bü'lâceb olmaz
İhrâz-ı kemâl olmada serdefter-i âlem

Nefî¹⁹¹

2.86. İHTİRÂZ - احتراز

-lâzım, ifti'âl- Korunmak, tahaffuz etmek, sakınmak, çekinmek.

Ticâret-hâne-i dâna firîb-i dehrün ey Nâbî
Gerekdür ihtirâz etmek ziyânı denlû sûdından

Nâbî¹⁹²

İhtirâz eyleyegör hissetden

Kendüni kurtar o süfliyyetten

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye¹⁹³

2.87. TEHARRÜZ - تحرز

-İhtirâz

Evvânda teharrüz-i zihâfât

Teksîr-i tetâbü'-i izâfât

Ziyâ Paşa -Mukaddime-i Harâbât¹⁹⁴

2.88. MUHTERİZ - محترز

-fâil, ifti'âl- İhtirâz eden, çekinen, sakınan.

Herkesin hâline değil âgâh;

Fakat âgâh kendi hâline;

Görünür çeşminin meâlinden

Rûhunun müntabî- i meâlinden

Muhterîz bir hicâb, bir eyvâh!

Kemalzâde Ekrem Bey¹⁹⁵

¹⁹¹ Akkuş, 96.

¹⁹² Bilkan, 899.

¹⁹³ Alıcı, 158.

¹⁹⁴ Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 52.

¹⁹⁵ Talmaç, 193.

*Küçük, muttarid, **muhteriz** darbeler
Kafeslerde, camlarda pür ihtizâz
Olur dembedem nevhâ-ger, nağme-sâz
Kafeslerde, camlarda bir ihtizâz
Küçük, muttarid, **muhteriz** darbeler...*

Tevfik Fikret¹⁹⁶

2.89. HÂRİS - حارس

-müşakk- Hıfz u sıyânet eden; muhafız, korucu, bekçi, gözcü, dideban.

*O çelik parçası bir gün bir ehemmiyet alır,
Koca bir kavmin olur **hâris-i** istiklâli
Koca bir memleketin ırzı, hayâtı, malı
Ona vâbeste kahr.*

Tevfik Fikret¹⁹⁷

***Hâris-i** memleket ü dîn ü medâr-ı İslâm
Mazhar-ı mekrûmet ü mevhîbet-i sübhânî
Nefî¹⁹⁸*

*Kâmkâr-ı mülk ü devlet¹⁹⁹ iftihâr-ı saltanat
Hâris-i kânûn-ı devlet nâsır-ı ahkâm-ı dîn
Nefî²⁰⁰*

2.90. MAHRÛS - محروس

-müşakk- Hirâset edilmiş.

*Kılsam bu havâda hıfz-ı nâmûs
Ma'mûre-i vaslum ola **mahrûs***

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ²⁰¹

¹⁹⁶ Fikret, 77.

¹⁹⁷ Fikret, 148.

¹⁹⁸ Akkuş, 31.

¹⁹⁹ Bu kelime Metin Akkuş'un *Nefî Dîvânı* adlı eserinde "milet" olarak geçmektedir. Bkz. Akkuş, *Nefî Dîvânı*, 202.

²⁰⁰ Akkuş, 202.

²⁰¹ Doğan, *Fuzulî- Leylâ ve Mecnûn*, 164.

2.91. HIRS - حرص

-Arapça-isim- Şedid arzu, tama'.

*Bu fitne-gehte takâzâ-yı **hırs**-ı pîrîden*

Tabîat oldu bana muktezâ-yı nefis-i 'anûd

Sâbit - Na't²⁰²

2.92. HARÎS - حریص

-sıfat- Hırs sahibi, gözü aç, tamahkâr.

*Bir mülkü bir **harîs**-i sitemkâr için yıkar*

Bir kavmi bir münâfık ile târumar eder

Ziyâ Paşa²⁰³

*Bir **harîsin** elinde bir âlem*

Olur, enmûzec-i diyâr-ı adem

Kemalzâde Ekrem Bey

2.93. İHTİRÂS - احتراص

-lâzım, ifti'âl- Arzu-yı şedîd, heves-i müfrit.

*Bu **ihtirâsa** uyup az mı verdiniz kurbân?*

Şikâk için mi eder, sâde kalbiniz darbân?

Mehmet Âkif Bey²⁰⁴

2.94. HARF - حرف

-Arapça-isim-akşam-ı kelimededen- Başlı başına bir manaya delalet etmeyen şey;
bir lisanda kelimeleri teşkil eden elifba işaretlerinin her biri.

²⁰² Latif Yardım, *Alâeddin Sâbit Dîvânı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015, 47.

²⁰³ Mustafa Çağlar, *Ziyâ Paşa'nın Harâbât'ı (2. cilt, İnceleme-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2018, 57.

²⁰⁴ Ersoy, 212.

*Her biri mânende-i harf-i revî
Olmuş idi birbirine müstevî*

Nahîfî

*Gâh küstâhâne harf-endâz-ı vasl oldukça ben
Dest-i nâzın perde-i ruhsâr-ı âl eylerdi yâr*

Pertev

*Ben dahî bir bezm-i nûş â nûş tertîb eyleyip
Harf atardım gerdîş-i nâhîd-i rehşân üstüne*

Nedim²⁰⁵

2.95. İNHİRÂF - انحراف

-lâzım; infî'âl- Bir yana dönmek, çarpılmak; yoldan başka bir istikamete sapmak.

*Şîme-i âlemde insâf u mürüvvet kalmamış
İnhirâf etmiş tabiat istikâmet kalmamış*

Leskofçalı Gâlib²⁰⁶

2.96. HARÎF - حریف

-isim- Bir sanata sâlik olan, hem-sanat, hem-meslek.

*Sözde harîf olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturak u hoş-edâ ne hâfızım ne muhteşem*

Nefî²⁰⁷

*Kader kârın eder sen hâh gâfil hâh huşyâr ol
Harîf-i zûr-ı bâzu-yı kazâ tedbîr-i hûş olmaz*

Koca Râgıb Paşa²⁰⁸

²⁰⁵ Bu beyit Muhsin Macit'in *Nedim Dîvânı* adlı eserinde "Ben dahî bir bezm-i nûş-â-nûş tertîb eyleyüp / Harf atardım sâkî-i meh-rû-yı fettân üstüne" şeklinde geçmektedir. Bkz. Macit, *Nedim Dîvânı*, 31.

²⁰⁶ Yıldız, 151.

²⁰⁷ Bu beyit Metin Akkuş'un *Nefî Dîvânı* adlı eserinde "Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana / Pür-tumturâk u hoş edâ ne Hâfızım ne Muhteşem" şeklinde geçmektedir. Bkz. Akkuş, *Nefî Dîvânı*, 72.

²⁰⁸ Hüseyin Yorulmaz, *Koca Râgıb Paşa Dîvânı* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, 113.

Ger etse himmeti imdâd-ı âcizân-ı cihân
Harîf-i dîv-i Süleymân olurdu mûr-ı zebûn

Nefî²⁰⁹

Ben garîb-i mülk-i râh-ı vasl-ı pür-teşvîş ü mekr
*Ben **harîf**-i sade-levh ü dehr-i pür-nakş-ı füsûn*
 Fuzûlî²¹⁰

Cem'i: harîfân – حریفان

Yine bir rûz-i bazâr safâ vü zevk ü şâdîdir
*Yine her kûşe cemîyyet geh-i bizim **harîfândır***
 Riyâzî

2.97. MÜNHARİF - منحرف

-fâil, infî'âl- İnhirâf eden, eğri, çarpık.
*Görüp ahkâm-ı asrı **münharîf** sîdk u selâmetten*
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten
 Nâmîk Kemâl²¹¹

2.98. HARK - حرق

-Arapça-müte'addî- Yakmak.
*Âteşe yansa cihân **hark** olmaz*
Kopsa tûfan suya da gark olmaz
 Sünbülzâde Vehbi

²⁰⁹ Akkuş, 208.

²¹⁰ Bu beyit Ali Nihat Tarlan'ın, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi* adlı eserinde “*Men garîb ü râh-ı mülk-i vasl pür-teşvîş ü mekr / Men harîf-i sâde-levh ü dehr pür-nakş-ı füsûn*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 520.

²¹¹ Ergun, 194.

2.99. İHRÂK - احراق

-müte'addî, if'âl- Yakmak; yanmak.

*Mezâmîn-i **ihrâk**ı yazmış tamâm*

Öperken tutuştu leb-i ihtirâm

İzzet Molla²¹²

2.100. İHTİRÂK - احتراق

-lâzım, ifti'âl- Ateş alıp yanmak, tutuşmak.

İki kol olup âteş-i iftirâk

*Yine etti gam-hânemiz **ihtirâk***

İzzet Molla²¹³

Belki âsîb-i dil-i mazlûmedendir zelzele

*Belki sûz-ı nâledendür **ihtirâk**-i ahterân*

Yenişehirli Avni²¹⁴

2.101. HARÎK - حريق

-isim- Ateşin parlaması, alev; yanmış, yakılmış; yangın.

Ben o ateş-dem-i nazmım ki olur hussâdın

*Hirmen-i nâtıkası berk-i hayâlimle **harîk***

Nazîm²¹⁵

2.102. MUHRİK - محرق

-fâil, if'âl- Yakan, yakıcı; -mecâzen- müessir, şedîd

Eyledin nûr-ı ilâhî-veş tenezzül yânıma

*Arşa çıktı vâr ise **muhrik** duâlardan biri*

Nâmık Kemâl

²¹² Özyıldırım, 273.

²¹³ Özyıldırım, 354.

²¹⁴ Turan, 541.

²¹⁵ Çakır, 342.

Gûşumda müdâm olur tanîn-sâz

*Bir girye-i mûsikî-i **muhrîk***

Doktor Abdullah Cevdet Bey

*Hem sînesi pür-dâğ hem âvâzesi **muhrîk***

Neyden bilinür sûz-i muhabbet neye dirler

Koca Râgıb Paşa²¹⁶

2.103. MÎHRAK – محراق

-isim-fizik- Ziya ve hararetin, mu‘akkar bir ayineden aksedildikleri noktanın mukâbilinde ictima ettikleri nokta.

*Hele gözler iki **mîhrâk**-ı semâvîdir ki:*

Bir şu ‘â‘ıyla alevlendiriyor idrâki.

Mehmet Âkif Bey²¹⁷

2.104. HAREKET - حرکت

-lâzım- Deprenmek, kımıldanmak; yürüyüp gitmek, olduğu yerden uzaklaşmak.

Hep son nefesindir onu tahrîk eden ancak

*Sessiz, **hareketsizdi** bugün yoksa bu sancak*

Mithat Cemal Bey

2.105. TAHRÎK - تحريك

-müte’addî, tef’îl- Hareket ettirmek; harekete getirmek; yerinden oynatmak, kımıldatmak ve kımıldatılmak; bir harfe hareke vermek.

*Vasf-ı pâk-ı dâvere eylerdi **tahrîk**-i zebân*

Bulmuş olsaydı eğer kim kudret-i güftâr şem’

Riyâzî²¹⁸

²¹⁶ Yolrulmaz, 91.

²¹⁷ Ersoy, 120.

²¹⁸ Namık Açıkgoz, *Riyâzî Dîvânı’ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 97. Bu beyitte geçen “Kudret” kelimesi kaynak eserde “Kuvvet” şeklinde geçmektedir.

2.106. MUHARRİK - محرك

-fâil, tefîl- Tahrik eden, harekete getiren.

Bâğî mi yâ ilm-keş meydân-ı fitne mi?

*Tâğî mi yâ **muharrik** şûr u şekâ mıdır!*

Seyyid Vehbi

2.107. HAREM - حرم

-isim- Mekke-i mükerreme ve medîne-i münevverede mevâzi-i muayyeninin dâhili.

*Başlaya na ‘tına Nebiyy-i **Harem**’in*

Mahrem-i Hazret olan muhteremin

Hâkânî - Hilye²¹⁹

*Şâh-ı kevneyn ü imâmü'l-**harameyn***

Cedd-i sıbteyn vü nebyy-i sakaleyn

Hâkânî - Hilye²²⁰

Oğlum, bu heyûlayı tanır cedd-i Hüseyin;

*Miftâhını almıştı bu eller **harameynin***

Mithat Cemal Bey

*Kız, kadın hepsi **haremlerde** bütün gün mahpus*

Şu telakkîye bakın en kötü vahşet: nâmus!

Mehmet Âkif Bey²²¹

Zen takâzâsı yeter ehl-i dilin zevkine sedd

*Ne kadar olsa da vüs ‘atli **Harem** dâiresi*

Manastırlı Nâ’ilî

Bir kimse kalmıyor o tarafta ricâlden

*Ancak **haremde** tâife-i bî-mecâlden*

Abdülhak Hâmid Bey – İlhan

²¹⁹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 38.

²²⁰ Bu beyit İskender Pala’nın *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet* adlı eserinde “Şâh-ı kevneyn ü imâmü'l-harameyn / Nur-ı bî-şeyn ü nebiyyü’s-sakaleyn” şeklinde geçmektedir. Bkz. Pala, 40.

²²¹ Ersoy, 331.

2.108. HARAM - حرام

-sıfat- mukaddes, muhterem.

*Gözleri mey-hânedir ânun gözü Beytü 'l-**harâm***
Gör bu Beytu 'llâhı kim mey-hâne mihrâbındadır
 Nesîmî²²²

Şüphesiz nân-pâre-i huşke kanaât mümteni ‘
*Arzû-yı nefside meyl-i **harâm** etmek de güç*
 Sâbit

Çemende nâ-sezâlarla o şûhun
***Harâm** olsun hırâm-ı nâzı bensiz*
 Neylî
Cenâb-ı şeyhi tasarrufta alıkomuş bâde
*Helâl-zâde yapar iş bozar **harâm**-zâde*
 Hâtim

2.109. HARÂMÎ - حرامی

-müvelledâtan- Kâtı'-ı tarîk, yol kesen, haydud, şakî.

Kudemânın bulup âsârını gencîne misâl
*Ettiler cümle **harâmî** gibi yağmâ-yı sühân*
 Sünbülzâde Vehbi²²³

2.110. HÜRMET - حرمت

-Irz ve nâmus gibi hetki helal ve caiz olmayan şey; şeref, haysiyet; ta'zim, tavkir, ağırlama.

*Âşıkânın belâsı **hürmetine***
*Dilberânın cefâsı **hürmetine***

İzzet Molla - Gülşen-i Aşk²²⁴

²²² Hüseyin Ayan, *Nesimî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, 163.

²²³ Yenikale, 276.

²²⁴ İbrahim Bülbül, *Keçecizâde İzzet Molla*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, 138.

Meclis-i erbâb-ı dil bir lahzâ sensiz olmasın
Hürmetin inkâr eden âlemde hürmet bulmasın
 Nefî²²⁵

2.111. İHTİRÂM - احترام

-müte'addî, ifti'âl- Hürmet ve ta'zîm etmek, ağırlamak, saymak, riâyet etmek.

İhtirâm eyle şerîfû'n-nesebe

Sâhib-i ırz u vakâr u edebe

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye²²⁶

2.112. HARÎM - حریم

-Lügat-isim- Bir kimse için muhterem ve mukaddes olan şeyler; bir evin dâhili gibi, âherin dühûlünde ve taarruzunda masûn olan mahall-i mahfûz, harem; hâne, ev; mekân, mevki.

Açıldı der-i harîm-i vahdet²²⁷

Kurbet geri kaldı geldi vuslat

Gâlib Dede²²⁸

Her şahsı harîm-i hakka mahrem mi sanırsın?

Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın?

Ziyâ Paşa - Terkîb-i Bend²²⁹

Ey harîm-i harem-i lem-yezelî

Mahrem-i perde-serâ-yı ezeli

Nazîm²³⁰

²²⁵ Akkuş, 234.

²²⁶ Alıcı, 126.

²²⁷ Bu kelime Muhammet Nur Doğan'ın *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk* adlı eserinde “vuslat” şeklinde geçmektedir.

²²⁸ Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 11.

²²⁹ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 62.

²³⁰ Çakır, 49.

Seninle gel, bu hıyâbân-ı vahdet-ârâmın
 İle 'l-ebed koşalım sebzî-i zalâmında;
 Seninle gel, bu mu 'attar **harîm**-i ilhâmın
 İle 'l-ebed kalalım zıll-ı ihtişâmında

Tevfik Fikret²³¹

Hem safvet-i rûh olan o avâz
 Oldukça **harîm**-i cânda dem-sâz

Mehmet Âkif Bey²³²

2.113. İHRAM - احرام

-isim- Hacıların hac ve umre için sarındıkları libâs.

Kimi sâyis kimisidir 'akkâm
 Sarınıp şemle bürünmüş **ihrâm**

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiye²³³

Tavâf-ı Kâbe-i dergâhın etmedir niyet
 Hemen ki ruhsatın oldu kuşandım **ihrâm**

Nefî²³⁴

Sonra havzın öte yanına çıkıp zevrekdan
 Bir dıraht altına ferş eyleyelim bir **ihrâm**

Nedim²³⁵

2.114. MAHREM - محرم

-sıfat-isim- Tezevvücü şer'an helal olmayan akraba - Zükûr ve inâsa şâmildir.

Savn-ı kudrettir mu 'în ü hem-demi
 Avn-i hazrettir karîn ü **mahremi**

Ziyâ Paşa

²³¹ Fikret, 93.

²³² Ersoy, 38.

²³³ Alıcı, 166.

²³⁴ Akkuş, 90.

²³⁵ Macit, 54.

Şekl-i bedî‘-i sûret-i insâna kıl nazar

*Esrâr-ı râz-nâme-i Rahmâna **mahrem** ol*

Yenişehirli Avnî²³⁶

*Bize ehl-i dil **mahrem**-i râzdır*

Görenler sanırlar ki bir sâzdır

İzzet Molla²³⁷

Ne denlû âfet olursa geçilmez gamzeden yine

*Odur vâr ise zîrâ âşıkın bir **mahrem**-i râzı*

Nefî²³⁸

Ey Nesîmî kılma yârin sırrını ağyâra fâş

*Ta ki yâr olsun bu sırra **mahrem** ağyâr olmasın*

Nesîmî²³⁹

*Herkesi **mahrem**-i esrâr etme*

Sırrını zîver-i bâzâr etme

Nâbî - Hayriye²⁴⁰

2.115. MAHREMÂNE - محرمانه

-hal- Mahrem olarak, gizlice, sırran.

*Kırk dökük dem urur **mahremâne** sevdâdan*

Meyân-ı bezme de bir harf-i şûh atar aradan

Tevfik Fikret - Der-hakk-ı Nedim²⁴¹

2.116. MAHREMİYET - محرمیت

-isim- Mahrem olmak hal ve sıfatı, mahremlik.

²³⁶ Turan, 839.

²³⁷ Özyıldırım, 315.

²³⁸ Akkuş, 90.

²³⁹ Ayan, 279.

²⁴⁰ Kaplan, 96.

²⁴¹ Uzun, 340.

*Hep o âsûde-ruh saatler
O ser-âzâde mahremiyetler*

Tevfik Fikret²⁴²

2.117. HIRMÂN - حرمان

-lûgat-müte'addî- Mahrum etmek; bir şeyden uzak ve mehcûr olmak, mahrum kalmak, hâib ü hâsir olmak.

Ye's ü hirmân ile benzim sararıp solmuş idi

Ehl-i matlûb saçımla sakalım yolmuş idi

Ziyâ Paşa - Zafernâme²⁴³

Kılur²⁴⁴ her nâ-murâdî âkıbet maksûduna vâsıl

Velî bir nice müddet züill-ihirmân ile zâr eyler

Fuzûlî²⁴⁵

2.118. MUHTEREM - محترم

-mef'ûl, ifti'âl- İhtiram olunmuş, hürmet ve tazim edilmiş.

Dâver-i pür-şevket ü ihtirâm²⁴⁶

Muhterem ü muhteşem-i rüzgâr

Nefî²⁴⁷

2.119. HARMEL - حرمل

-Arapça-isim- Üzerlik otu, haşîşetü't-tihâl, dalak otu.

²⁴² Fikret, 124.

²⁴³ Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 246.

²⁴⁴ Bu kelime Akyüz'ün ,ve dğr., neşrettiği Fuzûlî Dîvânı adlı eserde "Kılıp" şeklinde geçmektedir.

²⁴⁵ Akyüz, vd., 83.

²⁴⁶ Bu kelime Metin Akkuş'un Nefî Dîvânı adlı eserinde "ihtîşâm" şeklinde geçmektedir.

²⁴⁷ Akkuş, 158.

Yaktı yandırdı beni micmere-i aşkında

*Eyleyen hallerin tarf-ı rûhunda **harmel***

Kâzım Paşa

1.120. HARÛN - حارون

-Arapça-sıfat- İleri gidecek yerde duran veya geri geri giden at.

Râyiz-i hükm-i celîlin ânı elbet yola kor

*Ne kadar tünd ü **harûn** olsa da rehvar-ı felek*

Aynî

1.121. HARÎR - حریر

-Arapça-isim- İpek ve ipekten yapılan her türlü mensûcât.

Kalınadı teninde pûşîşe tâb

*Bâr olur idi **harîr**-i mehtâb*

Gâlib Dede²⁴⁸

2.122. HİZB - حزب

-Arapça-isim- Taife, güruh, cemaat.

*Bir **hizb**-i kalîl idi mu'înîm*

A'dâ ise leşker-i aremrem

Nâmık Kemâl

2.123. HAZM - حزم

-Arapça-isim- Sebat, metânet; azîm; teyakkuz, intibâh, basîret.

*Azmde nev civân ü **hazmde** pîr*

Sâhibü's-seyf ü sâhibü't-tedbîr

İbn-i Kemal

²⁴⁸ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 129.

2.124. HÜZN - حزن

-Arapça-isim- Arzu edilmeyen bir şeyin husulünden kalbde mahsüs olan teessür, tasa, kaygı; gönül kırıklığı, inkisâr-ı kalp; mazide zararın husulünden veya nef'in kuvvetinden ileri gelen keder.

*Ne hoş bir şevk-i **hüzn**-engizdir ihyâ eder leyli
Bu vâdî-i sükût üstünde mehtâb vefâ-perver!*

Abdülhak Hâmid Bey

*Akşam, hayâtımın şu sükûnetli hâlidir:
Nâlende bir sürûd ile bir yâd-ı pür-**hazen**²⁴⁹
Bâzen olur buhayre-i kalbimde mevce-zen
Tevfik Fikret²⁵⁰*

Cem'i: Ahzân- احزان

*Cihân hep devr-i adlinde serâser hürrem ü şâdân
Gönül zindânî-i genc-i belâ ve beyt-i **ahzândır**
Riyâzî*

2.125. HAZÎN - حزين

-sıfat- Hüzn ile muttasıl, gamm-alûd.

*Tuttu dünyâyı ferâh bir rütbe kim mümkün değil
Rûy-ı arz üzere bulunmak bir dil-i zâr u **hazîn**
Ziyâ Paşa - Cülûsiye²⁵¹*

2.126. MAHZÛN - محزون

-müştakk- Hüzünlü; gam-gin, tasalı, endûh-nâk.

*Hoş nigâh it bu hazân-gâh-ı bahâr-âlûda
Kimi bülbül gibi **mahzûn** kimisi gül gibi şâd
Nâbî - Na't²⁵²*

²⁴⁹ Müellifin “Hüzn” kelimesi altında verdiği bu şiirde Hüzn kelimesi “Hazen” olarak geçmektedir.

²⁵⁰ Fikret, 74.

²⁵¹ Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 108.

²⁵² Bilkan, 12.

2.127. HİSS - حس

-Arapça-isim- Kuvve-i müdrike-i nefsâniyye, duygu.

Göster Allah 'ım bu millet kurtulur tek mucize:

*Bir utanmak **hissi** ver gâib hazinenden bize*

Mehmet Âkif Bey²⁵³

2.128. TAHASSÜS - تحسس

-müte'addî-tefa''ul- Hissetmek, duymak.

*Ey savlet-i evhâm ile bî-tâb-ı **tahassüs***

Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs

Tevfik Fikret²⁵⁴

Kulûba mihrumâh olmak hevâsıyla yanan rûhum

Dolaştı kâinatı merkez-i tevhidde durdu

Nevâ-yı sânihâm âfâk-ı dûr â dur-ı vicdâni

***Tahassüsler**, teheyücler, tefekkürlerle doldurdu.*

Doktor Abdullah Cevdet Bey

2.129. HASSAS - حساس

-sıfat- Hissedici, his sahibi, duygulu, hisli; sür'at ve suhûletle müteessir olan, serî'ül-teessür; intübâ'ât-ı ma'neviyye ve ahlakiyye ile muttasıf olan.

*Gerçi mühlîk bir teessür var dil-i **hassâsta***

İştikâ etmez Acem tarzında sînem yâreden

Muallim Nâci²⁵⁵

²⁵³ Ersoy, 162.

²⁵⁴ Fikret, 184.

²⁵⁵ Özgül, 227.

2.130. İHSÂS - احساس

-lûgat-müte'addî, if'âl- Hissetmek, duymak; hissettirmek.

*Senin güzelliğin dâima nümâyandır
Başka **ihşâsı**, başka ilhlâmı;
Ve işte silsile-i hilkatimde bundandır
Her zaman başka rûhun ârâmı*

Faik Âli Bey

*Varlık, zihinde neşesi bir sırr-ı mübhemin!..
İhsâs eder o duyguyu gönlümde mâtemin,
Sensin bugün hakîkati rüyâ-yı ömrümün!..*

Rıza Tefvîk Bey

2.131. İHTİSÂS - احتساس

-lazım, ifti'âl-felsefe- Hoşa gidecek veya can sıkacak bir tarzda mütehassis olmak; intibâ'ât-ı maddiyye ve maneviyyeyi duymak kâbiliyyeti, duygu, hiss; heves-i şedid, ihtirâs.

*Bir **ihtisâs** ki pek incedir... Fakat keskin...
Ne hasbihal-i semâvî! Nasıl belâğ-ı mübîn!*

Mehmet Âkif Bey²⁵⁶

*Bir darbe-i şüûn ile anlar bu gafleti
Vîcdân ve **ihtisâsine** târî dalâleti*

Faik Âli Bey

*O her an kalbimi tahrîb eden hisler esâsından
Geçer vîcdânımın hayretle pîş-i **ihtisâsından***

Abdülhak Hâmid Bey - Turhan²⁵⁷

²⁵⁶ Ersoy, 184.

²⁵⁷ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 120.

Cem'i: İhtisâsât- احتساسات

Çıkarken her dil-i bî-dârdan bin nâle-i şekvâ

Sönerken ihtisâsât-i zaman feryâd hâlinde

Abdullah Cevdet Bey - Kahriyât

2.132. HİSSİYÂT - حسیات

-hissî'nin cem'i- Hissedilen şeyler, mahsûsât, intibâ'ât-ı mahsûse.

Neşâyidinde olan âşinâ-yı hissiyât

Neden derim, ola bîgâne-i siyasiyât

Abdülhak Hâmid Bey - Turhan²⁵⁸

2.133. HİSSİYYET - حسیت

-müvelledâtan- Hissetmek sıfat ve melekesi, tahassüs.

Seni duydukça sanki bir şimşek

Cevv-i hissiyyetimde dalgalanır;

Sana bir lahza hasrı fikretmek,

Rûh-ı ilhâma mahrem olmaktır

Faik Âli Bey

2.134. MUHASSİSE - محسسه

- Hissetmek melekesi, hâsse.

Benim şebâbım, evet, bir tulû'-ı mechûle

Hep intizâr ve tahassürle geçti, sâf u sefîd

Muhassisemdeki bir şûle-i hidâyetle

O fecri leyl-i girân-ı zamân içinde medîd

Bir iştiyâk hayâliyle bekledim, birçok

Faik Âli Bey

²⁵⁸ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 146.

2.135. HASEB - حسب

-isim- Mikdar, kemmiyyet.

*Her biri takıldı **hasb**-ı tâka*

Bîcâreyi aldılar mezâka

Gâlib Dede²⁵⁹

Sırr-ı ehl-i mecâz olan belâ-keş Kays 'un ahvâli

*Hakikatte nazâr olunsa Yahyâ **hasb**-i hâlidir*

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi²⁶⁰

Güzel midir? Değil, fakat latîf inî 'âli var

*Hazîn ibtisâmı var, gönülle **hasb**-i hâli var*

Kemalzâde Ekrem Bey²⁶¹

Müstakbeli almayıp hayâle

*Gel biz dalalım **hasbihâle***

Mehmet Âkif Bey²⁶²

*Gel dinle **hasb**-i hâlimi ey mûnîs fuâd*

Eyler muhâtabanla seng-i rûhum izdiyâd

Kemalzâde Ekrem Bey²⁶³

***Hasb**-i hâlimdir husûsâ lâf u da 'vâ bertarâf*

Gerçi sâhib lâf olur erbâb-ı tâb 'ın ekseri

Nefî²⁶⁴

***Hasbeten** lillâh olur zannetme şeyhin himmeti*

Kasdı istihlâftır İblîs 'i irşâd etse de

Nâmık Kemâl²⁶⁵

²⁵⁹ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 84.

²⁶⁰ Hasan Kavruk, Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı, M.e.b Yay., Ankara 2001, 106.

²⁶¹ Talmaç, 293.

²⁶² Ersoy, 41.

²⁶³ Talmaç, 214.

²⁶⁴ Akkuş, 69.

²⁶⁵ Ergun, 293.

2.136. HASEB - حسب

-isim- Âbâ ve ecdad cihetinden olan şeref ve Fazîlet; asâlet-i şahsiyye, necâbet, ana tarafından olan neseb.

Bütün şu nazlı beylerin, ne varsa ortalıkta say:

Haseb, neseb, şeref, şataf, oyun düğün, konak saray

Tevfik Fikret

Hakka minnet o şeh-i zü'l-hasebin

Ya 'ni Peygamber-i âlî-nesebin

Hâkânî - Hilye²⁶⁶

2.137. HESÂB - حساب

-müte'addî; isim- Saymak.

Muhlis iyi bak defter-i eltâf-ı hüdaya

*Ne masrafı kayd eyle ne irâdî **hesâb** et*

Es'ad Muhlis Paşa

Nakd-i ömrün bir sanem aşkında sarf ettin tamâm

*Ey Fuzûlî âh eger senden sorulsa bu **hisâb***

Fuzûlî²⁶⁷

2.138. İHTİSÂB - احتساب

-lûgat-müte'addî- Add ü hesap etmek; muâheze itâb etmek.

*Rûzgâr **ihtisâb**-ı adli ile*

Ol kadar dâfî-i menâhîdir

Nefî²⁶⁸

Yoklayıp mizânını noksânını tutmuş mehin

*Sahn-ı bâzâr-ı felekte **ihtisâb**-ı âfitâb*

Hasırcızâde Hafız

²⁶⁶ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 38.

²⁶⁷ Akyüz, vd., 145.

²⁶⁸ Akkuş, 222.

2.139. MUHTESİB - محتسب

Avamın din ve ahlak müfettişi.

Olsa ger muhtesib-i adlî nıgehban-ı enâm

Edemez tığ-ı ecel kimseye izhâr-ı cedel

Kâzım Paşa²⁶⁹

2.140. HASED - حسد

-Arapça-müte'addî; isim- başkasının mâlik olduğu nimet ve saadetin zevalini istemek.

Hased-i kalb-i adüvv lütf ile olmaz zâil

Sengde muzmer olan âteşe âb etmez eser

270

Hased ol rind-i 'uzlet-perver-i devrâne âlemde

Ki sulh olmuş felekle dâd ile bî-dâddan geçmiş

Leskofçalı Gâlib²⁷¹

2.141. HÂSİD- حاسد

-müştakk- Hased eden.

Dâmen-i ikbalime gerd-i taarruz yetmeyip

Çeşm-i hâsid çehre-i cemiyyetten dûr idi

Fuzûlî²⁷²

Ne söylerse ne rey eylerse hâsid

Değildir mutlaka hâlî garazdan

Hasedden münbais her fîkr-i fâsid

Ufûnettir ki: peydâdır marazdan

Recaizade Ekrem

²⁶⁹ Bardakçı, 449.

²⁷⁰ Bu beyit Müverrih Râşid Efendi'ninindir. Bkz. N. Ahmet Özalp, *Bilgelikler Dîvânı*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, 264.

²⁷¹ Yıldız, 150.

²⁷² Bu beyit Ali Nihat Tarlan'ın eserinde “Dâmen-i ikbâlîme gerd-i ta'arruz yetmeyüp / Çeşm-i hâsid çihre-i cem'iyyetümden dûr idi” şeklinde geçmektedir. Bkz. Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 636.

*Ağniyâsı var ise fâsid olur
Fıkrası dahî pek **hâsid** olur*

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye²⁷³

Cem'i: Hussâd (حساد), hasâde (حساده)

*Ta'n-ı **hussâd** ile dem-beste vü lâl oldum âh
Ebkem olsun beni hâmûş eden a'dâ-yı sühân
Sünbülzâde Vehbi²⁷⁴*

*Levm-i **hussâddan**, âsîb-i nazardan dâ'im
Eyleye zâtını mahfûz hüdâ-yı zü'l-menn
Nedim²⁷⁵*

2.142. MUHÂSEDE - محاسده

-müştâreket, müfâ'ale- Mütekâbilen hased etmek.
*Her millet öyle, kim kime etsin mûmâna'ât
Bitmez bu bir **muhsâde** bir ceng-i menfaât
Abdülhak Hâmid Bey*

2.143. MAHSÛD - محسود

-müştakk- Hased olunmuş, hased olunan.
*Görünce şimdi böyle iltifâtın
Ki kıldı bendeni **mahsûd**-ı âlem
Nefî²⁷⁶
Kendimi **mahsûd**-i çeşm-i rüzgâr ettim yine
Eyledim bir der-geh-i gerdûn-medâra intisâb
Veysî*

²⁷³ Beyzadeoğlu, 103.

²⁷⁴ Yenikale, 279.

²⁷⁵ Macit, 30.

²⁷⁶ Akkuş, 177.

2.144. HASRET - حسرت

-isim- Elden giden veya ele gelmesi şiddetle arzu edilen bir şey için hissolunan ızdırab ve kaygı, fevt olan şeye karşı şiddetle telehhüf etmek.

*Sinemde aşkını turalım etmişim nihân
Amma ki kande saklayalım âh-ı **hasreti**
Nedim²⁷⁷*

*Seyr-i mevlûde çekerdi **hasret**
Sanasın kim doğururdu nekbet
Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz²⁷⁸*

*Yem-i âteş hurûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ
Eder her dâğ-ı **hasret** tende bir girdâb-ı hûn peydâ
Nâ'îlî²⁷⁹*

*Dil bu hâlet ile **hasret-keştir**
Gece gündüz tutuşur âteştir
Fâzıl - Defter-i Aşk*

*Ebrû-yı ikbâlinin mihr-i felek **hasret-keşi**
Bedr-i tâbân-ı cihân-ârâ Habîb-i Kibriyâ
Nazîm - Na't²⁸⁰*

***Hasret-keşîn** kemîne kulun eski mahlâsın
Vehbî ki bâb-ı izzetin eski gulâmıdır
Seyyid Vehbi*

*Bir gûne zevk-yâb-ı gam-ı fûrkat olmuşuz
Kim yâre hasretüz dimeğe **hasret** olmuşuz
Nâbî²⁸¹*

²⁷⁷ Macit, 271.

²⁷⁸ Sürelli, 92.

²⁷⁹ İpekten, 275.

²⁸⁰ Çakır, 73.

²⁸¹ Bilkan, 702.

2.145. TAHASSÜR - تحسر

-lazım, tefa"ul- Hasret çekmek, hasretlenmek.

*Gönlüm kalacak **tahassürünle***

Beynim dolacak tefekkürünle

Nigar Hanım

En muazzez emelin milleti görmekti bekâm

*Buldu eyyâm-ı hayâtın o **tahassürle** hitâm*

Gülmedin hayfâ ki bir dem bile bir vefk-i merâm

Bizim ukbâda sen ey şâir-i firdevs-makâm

Neşve-yâb ol içerek dest-i âliden kevser

Tokâdîzade Şekib Bey

2.146. HUSÛM - حسوم

-isim; sıfat- Tali'in müsâit olmadığı günler.

Gice gündüz beni mihnetde esîr itmek için

*Bir yere geldi leyâl-i gam ü eyyâm-ı **husûm***

Yenişehirli Avnî²⁸²

2.147. HÛSN - حسن

-Arapça-isim- Güzellik, an; bir şeyin sıfat-ı kemâli.

*Her kande ki **hüsn** ola hüveydâ*

Seyerânına tab' eder takâzâ

Nâbî²⁸³

Vardı gönlümde de bir hiss-i latîf

Fakat insâna değildim âşık;

*Sevdiğim **hüsn**-i mücerreddi benim*

Şi'r idi rûhuma yâr-ı sâdık

Kemalzâde Ekrem Bey²⁸⁴

²⁸² Turan, 427.

²⁸³ Gökcan, Koç, 110.

²⁸⁴ Talmaç, 304.

*Pâyân olur mu aşk ile **hüsn** ü letâfete?*

Elbette iktirân ederim ben bu âfete

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan²⁸⁵

***Hüsn** ü ânın gör görünsün der isen âyîne*

Lafzdan mânâya hüsn-i intikâlin sûreti

Nevres²⁸⁶

Benim sabrım la seyret ızdırâb-ı ehl-i ikbâli

*Sana her **hüsn** ü kubhu keşf için ezdâd lâzımsa*

Nâmık Kemâl²⁸⁷

*Makbûl olur gerçi güzellerde **hüsn** ü ân*

Ammâ ne ân ki bâis-i cevri ola her zamân

Şâhî Okçuzade

Düşmüş muhabbete dahî nevres-i civân iken

*Olmuş esîr-i padişeh **hüsn** ü ân iken*

Seyyid Vehbi

Âh kim hercâyîdir bigâne-meşrebirdir biraz

*Ol perînin söz mü vardır yohsa **hüsn** ü ânına*

Nedim²⁸⁸

Belâ-yı Kays'ı gören vâdî-i melâmette

*Hezâr lanet eder **hüsn** ü ân-ı Leylâ'ya*

Ferid Bey

*Ziyâ-yı akl ile tefrîk-i **hüsn** ü kubh olunur*

Ki nûr-ı mihirdir elvânı eyleyen teşhîr

Şinâsi²⁸⁹

***Hüsn** ile aşktır hayât-ı beşer*

Hep o yüzden değil mi hayr ile şer

Abdülhak Hâmid Bey - Tarhan

²⁸⁵ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 75.

²⁸⁶ Kaya, 56

²⁸⁷ Ergun, 274.

²⁸⁸ Macit, 81.

²⁸⁹ Parlatır, Çetin, 10.

Hüsn olmasa aşk zâhir olmaz

Aşk olmasa hüsn bâhir olmaz

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ²⁹⁰

Devleti **hüsn**-i idare ise maksûd u murâd

Âna pek mâni imiş kesret-i emsâr u bilâd

Etti bu kâide-i hikmeti kendi icâd

Devleti eyledi bir öyle belâdan azâd

Yoksa pek müşkil olurdu şu zamanda ahvâl

Ziyâ Paşa - Zafernâme²⁹¹

Vezîrân-ı cihânın şân u şevketle serefrâzı

Müşîrân-ı zamânın **hüsn**-i tedbîr ile meşhûru

Nefî²⁹²

Ettik hülâsa tarziyeye biz mübâşeret

Cârî gerek miyânede **hüsn**-i muâşeret

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan²⁹³

Bu **hüsn**-i hulki ki etmiş hüdâ sana ihsân

Bu baht u tâlî'î k'etmiş felek sana îsâr

Nedim²⁹⁴

Kim olur muktedir ifâya bi-hakkın âyâ

Ben ki bu **hüsn**-i tabiatla olursam dil-teng

Kâzım Paşa²⁹⁵

Cem'i: Mehâsin - محاسن

Sanki bir rûhu'l-**mehâsindir** bahâr fitrata

Renk renk olmuş da gizlenmiş ruh-ı ezhâre su

Abdülaziz Mecdi Efendi²⁹⁶

²⁹⁰ Doğan, Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn, 144.

²⁹¹ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 239.

²⁹² Akkuş, 133.

²⁹³ Enginün, Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI, 75.

²⁹⁴ Macit, 46.

²⁹⁵ Bu beyit Ramazan Bardakçı'nın Doktora Tezinde "Kim olur muktedir ifâya bi-hakkın aya / Ben ki bu vüs'at-i fîkr ile olursam dil-teng" şeklinde geçmektedir. Bkz., Bardakçı, 446.

²⁹⁶ Karataş, 108.

*Bütün **mehâsini** cem ‘ eylerim hayâlimde
Tasavvur etmek için bir misâl sevdiğime
İsmail Safâ*

*Bütün **mehâsin**-i âlem uçar cemâlinden
Bütün me ‘âlî-i mevlâ gelir meâlinden
Kemalzâde Ekrem Bey²⁹⁷*

*Gelir şiyem-i tahassür bütün **mehâsinden**
Birer bedî ‘a-i rikkattir ağlıyor dâim
O gün ki gittin elimden benim, o günden ben
Bütün mehâsine, Allah bilir ki münfa ‘ilim
Süleyman Nazîf Bey*

*Fedâ hayât-ı müebbed, fedâ saâdet-i sevdâ
Fedâ nevâziş-i vuslat... Fedâ **mehâsin**-i dünyâ
Kemalzâde Ekrem Bey²⁹⁸*

2.148. HASEN - حسن

-sıfat- Hüsne mâlik olan, güzel, latif.

*Hilye-i pâkimi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i **hasenim**
Hâkânî - Hilye²⁹⁹*

2.149. AHSEN - احسن

-tafdîlî- Daha ve pek güzel, ziyade latif.

*O bulur câme-i sebzîn varakla revnâk
Sen ise **ahsen** olursun çıkarıp pîrehehi
İbn-i Kemal*

²⁹⁷ Talmaç, 58.

²⁹⁸ Talmaç, 113.

²⁹⁹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 56.

*Çeşm-i hakk-bîni pek **ahsen** idi*

İki şehbâz-ı şikâr-efgen idi

Hâkânî - Hilye³⁰⁰

Bi-hakkın sûre-i Tâha vü sûre-i Yâsin

*Bi-**ahseni**'l-kasas-ı Yûsufî vü sûre-i Hûd*

Sâmî - Na't

Cem'i: Ehâsin- احسن

Bir çehre-i dîl-nüvâz-ı muhâsin

*Bir nûr-ı bedî'atü'l-**ehâsin***

Recaizade Ekrem

2.150. AHSENT - احسنت

Ne güzel!, Aferin!

***Ahsent** ol gedâ-yı tahammül be-dûşa kim*

Yansa cihân içinde hasîri bulunmaya

Nâ'îlî³⁰¹

***Ahsent** zihî hakîm-i kâmil*

Ne şükr ola sun 'una mukâbil?

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ³⁰²

2.151. TAHSÎN - تحسین

-müte'addî, tefîl- Güzel görüp beğenmek; beğenilen bir şeye ve hale karşı yapılan alkış, aferin, takdir, tahsîn.

***Tahsîn** sana ki gönlüm evin tîre koymadın*

Her zahm-ı nâvekin bana bir revzen eyledin

Fuzûlî³⁰³

³⁰⁰ Bu beyit İskender Pala'nın *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet* adlı eserinde "Çeşm-i hak-bîni gibi **ahsen** idi / İki şehbaz-ı şikâr-efgen idi" şeklinde geçmektedir. Bkz. Pala, 72.

³⁰¹ İpekten, 516.

³⁰² Doğan, Fuzuli- *Leylâ ve Mecnûn*, 4.

³⁰³ Bu beyit Ali Nihat Tarlan'ın eserinde "*Tahsin sana ki gönlüm evin tîre koymadun / Her zahm-ı nâvekin ana bir revzen eyledün*" şeklinde geçmektedir. Bkz. Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 395.

2.152. İSTİHSÂN - استحسان

-müte'addî, istifâl- Güzel görmek, beğenmek.

Biri ez-cümle cenâb-ı Hassân

*Nazmını âlem eder **istihsân***

Tuhfe-i Vehbi

Bir şehîddim hurûşânım ki gûş-ı cânıma

*Rûh-ı Yahya'dan âvâz-ı **istihsân** henüz*

Muallim Nâci³⁰⁴

*Mahfil-i vâsfında **istihsân** idersen yâ beni*

Tab'ıma dense revâ Hassân-ı devr-i ruzigâr

Nazîm³⁰⁵

Görürdüm her kasîde söyledikçe her birisinden

*Hem **istihsân** ü hem ihsân ü hem lutf-i firâvânı*

Nefî

2.153. İHSÂN - احسان

-müte'addî: ifâl- Hayır ve iyilik sayılan her fiil; iyilik, mürüvvet, lütf.

Bende-i şehvet için yoktur halâs

*Olsa Mevlâdan meğer **ihsân**-ı hâs*

Nahîfî

Her şiir verişte şâh-ı zî-şân

*Hem rütbe verirdi hem de **ihsân***

Ziyâ Paşa

İşte bu sebebledir ki şâhân

*Etmiş şuarâyı gark-ı **ihsân***

Ziyâ Paşa

³⁰⁴ Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, Akçağ Yay., İstanbul 2004, 147.

³⁰⁵ Çakır, 238.

*Feyz-i ihsânı müessir o kadar âleme kim
Her gedâ-meşrebi bir hâtem-i devrân eyler*

Cûdî

*Ol şûh dirîğ itmez idi nakd-i visâlin
Hâhişger-i ihsânı hemân bir ben olaydum*

Nâbî³⁰⁶

*Kulunun za'fina nisbet çoğ ise noksânı
Ya ânının kahrına gâlib mi değil ihsânı*

Şinâsî³⁰⁷

*Nâil olduk demedir şah-ı cihânın bu sene
Bendeniz nimet ü ihsânına, siz kendisine*

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan

2.154. MUHASSENÂT - محسنات

Tahsin olunmuş ve hüsn ve güzellik ile meftûr manasına olan “muhassen”in cem'i.

*Bittikçe nezâket ü zarâfet
Başlardı zekâ ile dirâyet
Ondaydı muhasseenât-ı ahlâk
Ondaydı mehâsin-i kıyâfet*

Abdülhak Hâmid Bey

2.155. MÜSTAHSEN - مستحسن

-mef'ûl; istifâl- İstihsan edilmiş, beğenilmiş, makbul.

*Hâh seyyid hâh âmî kâm bulmaz bî-edeb
Fî'li müstahsen olan müstevcib-i ihsân olur*

Fuzûlî³⁰⁸

³⁰⁶ Bilkan, 858.

³⁰⁷ Parlatır, Çetin, 5.

³⁰⁸ Akyüz, vd., 40.

2.156. TAHAŞŞÜD - تحشد

-lâzım, tefe"ul- Toplanmak, bir araya gelmek, ictima etmek.

*Gönlümde yine **tahaşşüd** eyler*

Bilcümle mekâbirin zılâli

Abdülhak Hâmid Bey

2.157. MÜTEHAŞŞİD - متحشد

-fâil, tefe"ul- Tahaşşüd eden; toplanan.

***Mütehaşşid** mezâhir-i zanniyyât³⁰⁹*

Göz açıldıkça ruh perdelenir

Acı bir levha şüphe yok ki hayât

Görmemek en büyük tesellidir

Tevfik Fikret³¹⁰

2.158. HAŞR - حشر

-Arapça-müte'addî- Emvâtı kabirlerinden çıkarıp mevkıf-ı hesaba sevk etmek;
va'd-i ba'del'l-mevt, me'âd.

Bu günkü muzlim ü meş'um handeniz yoluna

*Sabâh-ı **haşre** kadar ağlasın mı milletiniz*

Abdullah Cevdet Bey – Kahriyât

*Hecrin ile **haşre** sürse yanmam*

Kanmam meleğim bu derde kanmam

***Haşre** kadar ağlasam yetişmez*

***Haşre** kadar ağlasam usanmam*

Abdülhak Hâmid Bey

³⁰⁹ Eserde bu kelime “zulemât” olarak geçmektedir.

³¹⁰ Fikret, 119.

Umarım haşreder ol Rabb-i Ganî

Ânı dünyâda görenlerle beni

Hâkânî - Hilye³¹¹

2.159. MAHŞER - محشر

-isim- Toplanacak ve cem'olunacak yer, mahall-i ictima; kıyamette insanların kabirlerinden kalkıp toplanacakları meydan.

Emret öleyim ger sana bâr ise hayâtım

***Mahşerde** dahi hâhişin olmazsa dirilmem*

Nevres³¹²

Bunda eser iledir kerâmât

***Mahşerde** amelledir mükâfât*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât³¹³

Feleği kaplamış sitârelerin

***Mahşer** olmuş o âlem-i bâlâ*

Gayretim artıyor benim hâlâ

Kadrini eylemek için i'lâ

Sanki gelmiş cenazene mevlâ

Abdülhak Hâmid Bey - İbni Musa³¹⁴

Bu taş cebînime benzer ki ayn-ı makberdir

Dış sükûn ile zâhir derûnu mahşerdir

Abdülhak Hâmid Bey³¹⁵

Dünyâda öyle mahv-ı vücûd eyle kim gönül

***Mahşer** güninde nâm u nişânun görünmesin*

Yenişehirli Avni³¹⁶

³¹¹ Bu beyit İskender Pala'nın *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet* adlı eserinde "Dahî haşr eyleye ol Rabb-i ganî / Ânı dünyâda görenlerle beni" şeklinde geçmektedir. Bkz. Pala, 64.

³¹² Kaya, 303.

³¹³ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 82.

³¹⁴ Enginün, Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri, 355,356.

³¹⁵ Enginün, Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri, 192.

³¹⁶ Turan, 879.

2.160. MAHŞÛR - محشور

-müştak- Haşr u cem' olunmuş, toplanmış,

Tabi 'atın ki sibâ ' u vuhûşa mâ 'ildür

*O sûret üzre olursun hakikına **mahşûr***

Yenişehirli Avni³¹⁷

2.161. HAŞERÂT - حشرات

Haşereleler

*Şimdi kumlarda bir yığın **haşerât***

Nice bin engerek, çıyan, akrep

Hepsi meşbû'-ı zehr-i kahr u gazâb

Ediyor cüst u cû gıda-yı hayât

Tevfik Fikret³¹⁸

*Hûnum **haşerâta** zîb-i dendân*

Bir fosfor imiş bu nûr-ı irfân

Beynimse çıyanların gıdası

Makberde olur bu sır nûmayân

Abdülhak Hâmid Bey

Uğramaz doğru adam semtine, lakin heyhât

*Gece gündüz seni idlâle müvekkel **haşerât***

Mehmet Âkif Bey³¹⁹

2.162. HAŞEL - حشل

-isim- Bayağılık, adilik. -Sıfat- fenâ, adî, bayağı.

Söylesem binde birin âleme bir renge girer

*Vech-i pâkize-i takvâ ile evzâ'-ı **haşel***

Kâzım Paşa³²⁰

³¹⁷ Turan, 438.

³¹⁸ Fikret, 164.

³¹⁹ Ersoy, 330.

³²⁰ Bardakçı, 447.

2.163. HAŞEM - حشم

-Arapça-lazım, isim- Gazab etmek; birinin düşmanlarına karşı gazab-nâk olacak derecede gayretini güden teb'a ve hademesi.

*Gerçi geldi nice sâhib-i haşm ü feth ü zafer*³²¹

Kimseler olmadı bu feth-i mübîne mazhar

Ziyâ Paşa - Zafernâme³²²

Ol şah-ı Cem haşm ki vücûd-ı şerîfidir

Mülkün nizâmı saltanatın şân u şevketi

Ziyâ Paşa

2.164. HİŞMET - حشمت

- Haşmdan ileri gelen heybet ve azamet, debdebe, tantana.

*Sipeh-i hişmetine 'avn-i Hüdâ yâver*³²³ olup

O şehin ettiği dem 'azm-ı çemen-zâr-ı gazâ

Nazîm³²⁴

Der-i vâlâsına varsın da görsün hişmet ü câhı

Gelip alayını görsün de seyr etsin temâşâyı

Nedim³²⁵

2.165. İHTİŞÂM - احتشام

-Bakınız- Haşmet.

İhtîşâm-ı şeref-i zâtından

Utanırdı felek-i pîr-efgen

Hâkânî - Hilye³²⁶

³²¹ Bu kelime Önder Göçgün'ün *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler* adlı eserinde "nazar" olarak geçmektedir.

³²² Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 239.

³²³ Bu kelime Mustafa Sefa Çakır'ın *Yahyâ Nazîm Dîvânı* adlı Doktora Tezinde "Rehber" şeklinde geçmektedir.

³²⁴ Çakır, 166.

³²⁵ Macit, 51.

³²⁶ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 132.

Cem'i: İhtişâmât-احتشامات

Yoktur birinin zebânda nâmı

*Kande o yesâr u **iẖtişâmı***

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât³²⁷

2.166. MUHTEŞEM - محتشم

-fâil, ifti'âl- İhtişam sahibi, malik-i hedm ü haşm, ihtişamlı, müdebdeb, mutantan.

Dâver-i pür-şevket ü pür-iẖtişâm

*Muhterem ü **muhteşem**-i rûzigâr*

Nefî³²⁸

2.167. HAŞV - حشو

-Arapça-isim- Doldurmaya yarayan şeyler.

Har diyemem belki sitemdir hare

*Fazla-i **haşv**-i şikem-i rûzgâr*

Nefî³²⁹

Yazdı nice dil-nişîn kasâid

*Kim yoktur içinde **haşv** ü zâid*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât³³⁰

2.168. TEHÂŞÎ - تحاشى

-lâzım, tefa'ul- Korkup çekinmek, ürküp sakınmak, hazer ve ihtirâz etmek, korunmak.

*Meğer kalbinde Mevlâdan **tehâşî** hissi yer tutsun*

O yer tutmazsa hiç ma'nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun

Mehmet Âkif Bey³³¹

³²⁷ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 48.

³²⁸ Akkuş, 158.

³²⁹ Akkuş, 157.

³³⁰ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 73.

³³¹ Ersoy, 230.

Deryâ beni eyle bir temâşâ
*Senden edecek miyim **tehâşa***

Muallim Nâci

*Beni eyler mi sandın sen **tehâşâ***
Fe-hâşâ sümme hâşâ sümme hâşâ

?

2.169. HÂŞÂ - حاشا

Senden uzak! Asla! Kat'â! Hiç bir zaman! Edât-ı tenzih.

Âyîneye bak da kıl temâşâ
*Mislin ne gezer cihânda **hâşâ***

?

Kaplar dil-i bî-tâb'ımı hayret
Pervâzını ettikçe temâşâ
Karşında senin âh ne zillet
*Şair mi denir bizlere... **Hâşâ***

Tevfik Fikret³³²

2.170. HÂŞÂ VE KELLÂ / HÂŞÂ Kİ - حاشا و كلا

Olursa eğer himmet-i şâhenşeh-i âdil
***Hâşâ ki** bu endişede Nef'i zarâr eyler*

Nefî³³³

2.171. HÂŞÂ LİLLÂH - حاش لله

***Hâşâ lillâh** kim kanaât gencinin sükkânına*
Matrâh-ı mekr ola dergâh-ı inâyet destgâh

Fuzûlî

³³² Fikret, 264.

³³³ Akkuş, 57.

*Mahz-ı in'âm-ı Hüdâdır yine bu tıynet-i pâk
Hâşâ lillâh ki ire dâmenine sa'y ile el*

Kâzım Paşa³³⁴

2.172. MÜTEHÂŞÎ - متحاشی

-fâil, tefâ'ul- Tehâşî eden.

*Yokluk bu halde kalmadan evlâ gelir bana
Hayretteyim senin mütehâşî bulunmana*

Abdülhak Hâmid Bey

2.173. HİSSE - حصه

-isim- Nasib, pay.

*İrişti herkese hâlince hissesi ammâ
Benüm de hisseme kaldı du'a-yı dûr â dûr*

Nâbî³³⁵

*Olanlar feyz-yâb intibâh-ı asâr-ı kudretten
Alırlar hisse-i ibret temaşâ-yı tabiattan*

Recaizade Ekrem

*Hoşa ey feyz-i cûdun eyleyip âsûde³³⁶ dünyâyı
Kemâl-i lütfun etti hissemend a'lâ vü ednâyı*

Nedim³³⁷

*Ne şiddetlidir sadme-i inkılâb,
Aceb döndürür bunca âlemleri
Ne suretle olmak gerek hisse-yâb
Düşün bir de bî-çâre âdemleri*

Abdülhak Hâmid Bey

³³⁴ Bu beyit Ramazan Bardakçı'nın Doktora Tezinde “Mahz-ı in'âm-ı Hudâdur bana bu cevher-i pâk / Haşe lillâh ki ire dâmenine sa'y ile el” şeklinde geçmektedir. Bkz., Bardakçı, 448.

³³⁵ Bilkan, 49.

³³⁶ Bu kelime Muhsin Macit'in *Nedim Dîvânı* adlı eserinde “zîbende” şeklinde geçmektedir.

³³⁷ Macit, 50.

Cem'i: Hısas-حصص

Oku tarih³³⁸ u hikâyât u kasâs

*Verir insana mezâyâ-yı **hısas***

Nâbî - Hayriye³³⁹

2.174. HASÂD - حصاد

-müte'addî; isim- Ekin biçmek; orak mevsimi.

Hep ser â pâ-yı cihân mezz'a-i ibretdür.

*Cereyân itmededür kâ'ide-i zer'u **hasâd***

Nâbî - Na't³⁴⁰

2.175. HASR - حصر

-müte'addî- Birinin etrafını sarmak ve kuşatmak, ihâta etmek; kuşatıp sıkıştırmak, tazyik etmek.

*Zemîni kendine **hasretmek** isteyip çalışır*

Şu var ki başka emeller de ansızın karışır

Mehmet Âkif Bey³⁴¹

Tahdîd idi, onun nazarında, hayâtını

*Bir şahsa **hasrediş** emel ü irtibâtını*

Tevfik Fikret³⁴²

Terkeyleye kibr ile inâdı

***Hasretmiye** nefsine 'itimâdı*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât³⁴³

³³⁸ Bu kelime Melike Gökcan'ın ve Hamza Koç'un kaleme aldığı "*Nâbî Hayrâbâd*" adlı eserde "*âyât*" olarak geçmektedir.

³³⁹ Bu beyiti müellif Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserinde vermiş ancak incelememiz neticesinde bu beyitin Nâbî'nin Hayrabad adlı eserinde geçtiği tespit edilmiştir. Bk. Gökcan, Koç, *Nâbî Hayrâbâd*, 79.

³⁴⁰ Bilkan, 11.

³⁴¹ Ersoy, 190.

³⁴² Fikret, 30.

³⁴³ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 57.

*Bir işte sakın zâlîme ettirme teşekkür
Cemîyyet-i mazlûmeye kıl **hasr-ı** tefekkür*

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan³⁴⁴

***Hasr-ı** evsâfı ne mümkün o kerîmün ki ola
Hadd-i ahlâkı verâ-yı kelimât u erkâm
Nâbî³⁴⁵*

2.176. İNHİSÂR - انحصار

-lâzım, infî'âl- Hasrolunmak, yalnız bir şeye veya bir yere şümulü olmak, bir had dâhilinde kalmak.

*Ân bülend-ahter ki fazl-ı evvelîn ü âhirîn
Yafte der-gevher-i zât-ı şerîfeş **inhisâr**
Fuzûlî³⁴⁶*

2.177. MÜNHASİR - منحصر

-fâil, infî'âl- İnhisar eden, yalnız bir şeye şümul ve taalluku olan.

*Maksûdu cihânı sevmemektir
Allah 'ına **münhasır** demektir
Kemalzâde Ekrem Bey³⁴⁷*

***Münhasırdır** sözlerim evsâfına
Muntazırdır gözlerim eltâfına
Ziyâ Paşa*

*Âlem sana **münhasır** değildir
Herkes bu cihânda bir değildir
Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât³⁴⁸*

³⁴⁴ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 35.

³⁴⁵ Bilkan, 92.

³⁴⁶ Akyüz, vd., 52.

³⁴⁷ Talmaç, 117.

³⁴⁸ Göçgün, *Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 83.

2.178. MAHSÛR - محصور

-müştakk- Hasrolunmuş; muhâsara altına alınmış.

Ey nâmütenâhî sana nisbet ile mahdûd

***Mahsûr**-i muhît-i kaderindir ne ki mevcûd*

Mehmet Âkif Bey³⁴⁹

2.179. HUSÛL - حصول

-lazım; müte'addî- Vücûda gelmek; vâki‘ ve hâdis olmak; hâsıl etmek, kazanmak.

*Değil çünkü mümkün **husûl**-i merâm*

Tesellî vü nush oldu âhir tamâm

İzzet Molla³⁵⁰

2.180. HÂSIL - حاصل

-müştakk- Husûl bulan, husûle ve vukûa gelen, peyda ve hadis olan; netice olarak vücûda gelen; yerden çıkıp büyüyen, tenebbüt eden.

Nâmen dil-i zâra vâsıl oldu

*Ok değdi vü yâre **hâsıl** oldu*

Gâlib Dede³⁵¹

2.181. TAHSÎL - تحصیل

-müte'addî, tef'îl-lügat- Toplamak, biriktirmek; hâsıl etmek; ele getirmek; cemî'-i ilm ve iktisâb-ı malûmât; mîrîye ait olan rûsûm ve tekâlifî toplamak.

***Tahsîl**-i kâma sanma değildir emek gerek*

Derler emeksiz adama olmaz yemek gerek

Es'ad Paşa

³⁴⁹ Ersoy, 14.

³⁵⁰ Özyıldırım, 330.

³⁵¹ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 65.

*Var mı bir fen ki biraz gayretle
Muktedir olmayalım tahsile?*

İsmail Safâ

2.182. MAHSÛL - محصول

-müştak- Husûl bulan, hâsıl olan; elde edilen, kazanılan.

*Şi'rim ki bükâsıdır umûmun
Mahsûl-i felâket-i zamândır*

Abdullah Cevdet Bey - Kahriyât

2.183. MUHASSAL - محصل

-mefûl, tefîl- Tahsil ve hâsıl edilmiş.

*Muhassal her taraf der-mahşer-abâd
Görenler hûr-ı 'adni eylemez yâd*

Lâmi'î

2.184. HİSN - حصن

-isim- Metin ve mütahkem yer, kale; vusûlü müşkil veya gayr-ı mümkün olan yer.

*Def'-i ye'cûc-ı gama eşîgidür sedd-i sedîd
Men'-i ceys-i eleme dergehidür hısn-ı hasîn*

Bâkî³⁵²

*Hadisât ihtilaf-ı devirden görmez halel
Kime kim mâmûre-i hıfzın ola hısn-ı hasîn*

Fuzûlî

*Şâh-ı "Levlâk" gibi hısn-ı hasînüm var iken
Ne bu nâliş³⁵³ bu güdâziş ne bu âh u feryâd*

Nâbî - Na't³⁵⁴

³⁵² Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, 52.

³⁵³ Bu kelime Ali Fuat Bilkan'ın *Nabî Dîvânı* isimli eserinde "sûziş" şeklinde geçmektedir.

³⁵⁴ Bilkan, 24.

2.185. HASÂT - حصة

-isim- Çakıl taşı.

*Yok remy-i **hasât** itmeğe hâcet ki celâli*
Sahrâ-yı vücûdu ‘adem -ender ‘adem eyler
 Yenişehirli Avni³⁵⁵

2.186. HASÎR - حصير

-Arapça-garp-isim- Bazı otların saplarından, sazlarından birbirine geçirilerek yapılan örme.

Ahsent ol geda-yı tahammül bedûşe kim
*Yansa cihân içinde **hasîrî** bulunmaya!*
 Nâ’îlî³⁵⁶

*Bir **hasîrim** yok iken külbe-i ahzânımda*
Bûriyâ nakşî görünür ten-i ‘üryânımda
 Âhî³⁵⁷

*Yakayım başıma bir eski **hasîr***
İşte kâdî ile dîvân-ı vezîr
 Fâzıl - Zenannâme

Od yanar başumda gamdan sabra tâkat kalmadı
Bûriyâlar yakmaga ol şâha hâcet kalmadı
 Hâletî³⁵⁸

³⁵⁵ Turan, 420.

³⁵⁶ İpekten, 516.

³⁵⁷ Mustafa S. Kaçalın, *Âhî Dîvân*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2008, 52.

³⁵⁸ Bayram Ali Kaya, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, 566. Müellif bu beyiti Hasr kelimesi altında ele almış ancak beyitte Hasr kelimesi geçmemektedir.

2.187. HÂZİR - حاضر

-müştak- Göz önünde ve ortada olan, mevcut.

Göz ucuyla âşıka geh lütfeder gâhî itâb

*Bir suâle yer komaz ol gamze-i **hâzır** cevâb*

Nefî³⁵⁹

Oldum yine havâyî-i kaşmerle imtihân

*Habt oldu kaldı maskara **hâzır** cevab iken*

Surûrî - Hezeliyât

Dehân-ı goncayı bâz et zebân-ı sûseni ter kıl

*Şikest-i tevbeye dahl edene **hâzır**-cevâb mısın?*

Nedim³⁶⁰

Cemî: Huzzâr-حاضر

İnsanların olmuş yeri

Menzilgeh-i dîv ü peri

Yâd eyledim gâibleri

***Huzzâra** baktım ağladım!*

Sâkî

2.188. HUZÛR - حضور

-isim- Hazır olma.

*Gelsem olmaz mı **huzûra** â benim arslânım*

Tâ yakından bakayım hüsnünüze hayrânım

Şinâsi³⁶¹

Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler

***Huzûr**-ı hâtıra makrûn büyük saâdetler*

Mehmet Âkif Bey³⁶²

³⁵⁹ Akkuş, 239.

³⁶⁰ Macit, 74.

³⁶¹ Parlatır, Çetin, 45.

³⁶² Ersoy, 192.

*Meydana geldi na'ş-ı rakîb-i efsane-sâz
Kıldım **huzur**-ı kalb ile ömrümde bir namâz*

Sâbit

*Himmetiyle edeli kaide-i adl zuhûr
Nice mazlumların hatırı oldu mesrûr
Böyle lütfun şükrünü kim eder ifâda kusûr
Sâyesinde o kadar etti cihân kesb-i **huzûr**
Eylemez kimse duasında dakika ihmâl*

Ziyâ Paşa - Zafernâme³⁶³

*Dokundu reşha-i bârân-ı rahmet-i³⁶⁴ Bârî
Çekildi lânesine oldu ser be-hâb-ı **huzûr***

Nâbî³⁶⁵

*Güneş, tulû'a henüz başlamış kadar mahmûr
Pamuk bulutların üstünde eyliyordu **huzûr***

Tevfik Fikret

2.189. HAZAR - حضر

-isim- Bir yerde mukim olmak hali, yolculuktan ve seferden hâlî olmaklık.

*Bî-sebeb terk ederek böyle huzûr-ı **hazarı**
İhtiyâr eyledi bu kışta şu müşkil seferi*

Ziyâ Paşa - Zafernâme³⁶⁶

*Mizbân olsan eğer doymaz dü-çeşm-i mihmân
Mâ-**hazar** etsen âna hûn-ı dil ü eşk-i teri*

Nazîm³⁶⁷

³⁶³ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 244.

³⁶⁴ Bu kelime Ali Fuat Bilkan'ın Nabi Dîvânı isimli eserinde "hazret-i" şeklinde geçmektedir.

³⁶⁵ Bilkan, 40.

³⁶⁶ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 240.

³⁶⁷ Çakır, 508.

2.190. İHZÂR - احضار

-müte'addî, if'âl- Hazır etmek; hazırlamak.

Dedim siz konakçı gibi gitseniz

*Mukaddemce **ihzâr**-ı cây etseniz*

İzzet Molla³⁶⁸

2.191. İSTİHZÂR - استحضر

-müte'addî, istifâl- Hazırlamak, hazıretmek; hatırlamak, tahattur etmek.

Okuyup sûz-ı derûnın yâre rûşen kılmağa

*Eyledi bu şi'r-i âteş-bârı **istihzâr** şem '*

Riyâzî³⁶⁹

2.192. İHTİZÂR - احتضار

-lâzım; meçhul- Hastanın ölüm haline gelmesi, takarrüb-i mevt.

Kâtil gibi bitmiyor kıtâlim

Ölsem de tükenmiyor vebâlim

Kâtil gibi bir hayâl önünde

*Olmaz mı bu **ihtizâr**-ı müellim*

Abdülhak Hâmid Bey

Gösterdiğin me'âlî ehramdır müselsel

*Kühsârlar umûmen bâlîn-i **ihtizârın***

Abdülhak Hâmid Bey

2.193. MUHTAZİR - محتضر

-fâil; meful, ifti'âl- Ölmeye yaklaşan, mevte hazırlanan, hâl-i ihtizara gelen.

³⁶⁸ Özyıldırım, 213.

³⁶⁹ Açıkgöz, 100.

Yaşamak... başka ihtiyacım yok;
 Yaşamak, hem çocukça aldanarak,
 Öyle yıllarca, daima, bir çok,
 Zâr u ma'lûl ü **muhtazır** yaşamak...

Tevfik Fikret³⁷⁰

Ya Rab ne bu âteşin dumanlar
 Yükselmede **muhtazır** figânlar

Abdülhak Mührünnisa Hanım³⁷¹

Nazarlarında sönen gözlerin sönük nazarı
 Kulaklarında civârın enîn **muhtazarı**

Mehmet Âkif Bey³⁷²

2.194. MAHZAR - محضر

-isim- Mahall-i huzur, piş-gâh.
 Da 'vâya³⁷³ yeter şahid-i âdil bu kasîde
 İsbâta eğer lâzım ise **mahzar**-ı âlem
 Nefî³⁷⁴

2.195. MUHZIR-مضر

-fâil; isim, ifâl- İhzâr eden, huzura getiren; mahkeme-i şer'iyye mübâşiri.
 Kâdî ola da 'vâcî ve **muhzır** dahî şâhid
 Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet
 Ziyâ Paşa³⁷⁵

³⁷⁰ Fikret, 139.

³⁷¹ İbrahim Gürbüz, *Abdülhak Mührünnisâ Hanım'ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırkkale 2020, 33.

³⁷² Ersoy, 218.

³⁷³ Bu kelime Metin Akkuş'un *Nefî Dîvânı* adlı eserinde "da 'vâma" şeklinde geçmektedir.

³⁷⁴ Akkuş, 96.

³⁷⁵ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 21.

2.196. HAZÎZ - حضيض

-Arapça-isim- Bir dağın altı; alçak ve düz yer.

*Minâre sâyesi şeklinde bir dıraht-ı azîm,
Hazîz-i hâke serilmiş müebbeden yatıyor.
 Tabiat eyler iken şân u kadrini tekrîm,
 Bugün zilâl-ı adem düşünâ kefen atıyor.*

Kemalzâde Ekrem Bey³⁷⁶

*Mürğ-i revânı göklere erdi hüâm gibi
 Kaldı **hazîz**-i hâkde bir iki üstühan*

Bâkî³⁷⁷

***Hazîz**-i hâkte bin seng bî-nakş u zebân yatmış
 Mezarlar çökmüş, eyvânlar zalâmın ka' rına batmış
 Kemalzâde Ekrem Bey³⁷⁸*

2.197. HUTÂM - حطام

-Arapça-isim- Kuru ot parçası, çer çöp.

***Hutâm**-ı lezzet keçkül-i dünyâyâ tama' kılma
 Nice deryûzeger pâ-yı gedâdan arta kalmıştır
 Osman Şems Efendi*

2.198. HAZ - حظ

-Arapça-isim- Hayır cihetinden olan nasib ve nehre.

*Gam-ı aşkın cihan mülkünde buldum şadıman oldum
 Kişi gurbet diyârında edermiş âşinâdan **haz***

Bâkî³⁷⁹

³⁷⁶ Talmaç, 253.

³⁷⁷ Küçük, 57.

³⁷⁸ Talmaç, 89.

³⁷⁹ Küçük, 174.

Cem'ul-cem'i: Huzûzât-حظوظات

*Bî-gânelere münhasır envâ'-ı **huzûzât***

Mihnet-zede-i aşkına mahsus devâhî

Ziyâ Paşa³⁸⁰

2.199. MAHZÛZ - محظوظ

-müşakk- Nehre ve nasibi olan, bahtver, behremend; hazz ve zevk duyan, hoşlanmış, memnun, mesrûr.

Biz ki hicrân-keş-i mu'tâd-ı belâ-yı cevriz

*Ey cefâ-cû bizi zannetme vefâdan **mahzûz***

Fâzıl

*Olan ey istimâ'-ı girye-i mazlumdaki **mahzûz**,*

Tutan ey mülkü, bir mülk-i sitem-i bünyâd halinde

Abdullah Cevdet Bey-Kahriyât

2.200. HAZÎRE حظيره

-isim- Etrafı duvar ve çitle ihata edilen ve içine girilmesi mümkün olmayan yer; ağıl, tokat; etrafı duvar ve parmaklıkla çevrili olan cami, tekke ve türbe bahçesi gibi ekseriya emvât defnedilen yer; mezarlık, kabristan.

*Gel; sevgilim, seninle bu muzlim **hazîreden***

Bir lahzacık fîrâr edelim... Bak, teferrüce

Şayeste her taraf.

Mesûd köylüler diye olsun terâne-zen

Geldikçe karşımızda ekinler temevvüce

Pür-neşe, pür-şegaf

Tevfik Fikret³⁸¹

Doğmuştu bir harâbeye bir gülşen-i irem

*Olmuştu bir **hazîre** o nüzheth-ı harem*

Abdülhak Hâmid Bey

³⁸⁰ Göçgün, Ziyâ Paşa, 52.

³⁸¹ Fikret, 208.

*Mesâbe-i deri bab-ı **hazîre**-i Firdevs
Nümûne-i haremi sahn-ı gülistân-ı İrem
Veysi*

Cem'i: Hazâir-حظائر

*Seni **hazâir**-i Kuds'e vusûlden âlıkor
Bu dâm-gehte giriftârî-i dü-şâh-ı vücûd*

Sâbit - Na't³⁸²

*O mevce mevce uzanmış duran **hazâirden**
Duyuldu vurduğu binlerce sînenin birden*

Mehmet Âkif Bey³⁸³

2.201. HUFRE - حفرة

-isim- Kazılmış yer, çukur.

*Serviler mevlâya yükselmiş birer memdûd âh
Hufreler Mevlâdan inmiş en emîn bir hangâh*

Mehmet Âkif Bey³⁸⁴

*Solgun benizli boynu bükük tozlu bir demet
Üstünde belki on senenin jeng-i hüznü var
Bir kimsesiz çocuk gibi muhtâc-ı merhamet
Karşımda titriyor... Beni mahvetme, bağla, sar
Bir **hufre**-i sükûnuna at leyl-i kalbinin
Ben mâzi-i şebâbının eş'ârıyım senin*

Tevfik Fikret³⁸⁵

³⁸² Bu beyit Latif Yardım'ın *Alâeddin Sâbit Dîvânı*'nda *Dinî Muhtevalı Kasideler* adlı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezinde “*Seni hatâir-i Kuds'e duhulden alıkor, Bu dâm-gehte giriftârî-i dü-şâh-ı vücûd*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Bosnalı, 45.

³⁸³ Ersoy, 211.

³⁸⁴ Bu beyit Safahat'ta “*Serviler Mevla'ya yükselmiş birer berceste ah, / Hufreler Mevla'dan inmiş en emîn bir hâb-gâh.*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Ersoy, 32.

³⁸⁵ Fikret, 214.

2.202. HÂFİZ - حافظ

-müştakk- Hıfzeden, saklayıcı.

*Miyân-ı mescid ü deyri edelden tîğ-ı şer'in fark
Dediler zevk u gamdan dost düşmen cümle yâ **hâfız***

Nazîm³⁸⁶

Kürsüde âna keşke ben vâiz olaydım

*Ya kûşe-i câmide okur **hâfız** olaydım*

Fâzıl

Hatîb-i minber-i levlâk sensin ya Rasûlallah

*Ki olmuş mahfil-i ta'rifin üzre enbiyâ **hâfız***

Nazîm³⁸⁷

2.203. MAHFAZA - محفظه

-isim- İçinde öteberi ve ufak tefek şeyler hıfzedilen kap ve çekmece.

Ne kadar hoştu dünkü mev'izası

*Taşlar altında şimdi **mahfazası***

Abdülhak Hâmid Bey - Mersiye-i Hoca Tahsin³⁸⁸

2.204. MAHFÛZ - محفوظ

-müştakk- Hıfzedilmiş, saklanmış, korunmuş.

*Aşkın ne aceb olsa senin sînede **mahfûz***

*Bir gevher-i yektâdır o gencînede **mahfûz***

Nazîm³⁸⁹

³⁸⁶ Çakır, 845.

³⁸⁷ Çakır, 845.

³⁸⁸ Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 535.

³⁸⁹ Çakır, 845.

2.205. MÜSTAHFİZ - مستحفظ

-fâil, istifâl- Saklayan, koruyan.

Ey perde-keş-i rümûz-ı mübhem

Müstahfız-ı intizâm-ı âlem

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ³⁹⁰

2.206. MAHFEL/MAHFİL - محفل

-isim- Toplanacak yer, ictimâgâh, mecma’.

Bir samt-ı siyeh-reng ile meşbu hayâlât

Dağlar, dereler sanki birer mahfil-i emvât

Tevfik Fikret³⁹¹

Yâ Rab o ne encümen ne âlem

Yâ Rab o ne mahfil-i muazzam

Mehmet Âkif Bey³⁹²

Bir bezm iki şâha mahfil oldu

Bir burc iki mâha menzil oldu

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ³⁹³

Döner bir hâfız-ı mahfil-nişîn nağme perdâze

Serâğaz eyledikçe andelîbân âşîyan üzere

Nefî³⁹⁴

2.207. HAKK - حق

-Arapça-sıfat; isim- Doğru, dürüst, rast, savan, tecrübenin kavânîn-i umûmiyyesine muvâfık olan, hakîkat.

³⁹⁰ Doğan, Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn, 3.

³⁹¹ Fikret, 165.

³⁹² Ersoy, 40.

³⁹³ Doğan, Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn, 196.

³⁹⁴ Bu beyit Metin Akkuş’un *Nefî Dîvânı* adlı eserinde “Döner bir hâfız-ı mahfilnişîn-i nağmeperdâza / Serâğaz-ı nevâ ettikçe bûlbûl âşîyân üzre” şeklinde geçmektedir. Bkz. Akkuş, *Nefî Dîvânı*, 38.

***Haktır** bu ki deng u lâl idim ben
Nutk etmeye bî-mecâl idim ben*

Gâlib Dede ³⁹⁵

*Meğer **Haktan** ziyân gördün ki bâtil kavle yapıştın
Çevirdin yüzünü **Haktan** sakın kim **Hak** değil bâtil*

Nesîmî ³⁹⁶

*Bâtil isteyip **Haktan** ayrıldım
Boynuz umdum kulaktan ayrıldım*

Şeyhî

*Bâkî mu 'cizler ne hâcet din-i **Hak** isbatına
Âlem içre mu 'ciz-i bâkî yeter Furkân sana*

Fuzûlî ³⁹⁷

Dîn-i Hak bence bugün dîn-i hayat

Tevfik Fikret

*Her ne denlû şâd olursa **Hak** bu kim şâyestedir
Her ne gûne fahr ederse **Hak** bu kim ol rütbe-vâr*

Nedim ³⁹⁸

*Müdde'î münkir olursa çekerim işhâda
Hak-şinâs ehl-i nazar anladığım yârânı*

Nefî ³⁹⁹

***Hak** yol aramak vâcibedir akl-ı selime
Tevfikini isterse Hûda râh-ber eyler*

Şinâsî ⁴⁰⁰

³⁹⁵ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 12.

³⁹⁶ Ayan, 212.

³⁹⁷ Bu beyit Ali Nihat Tarlan'ın "Fuzûlî Dîvânı Şerhi" adlı eserinde "Bâkî-i mu'ciz ne hâcet din-i Hak isbatına / Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân sana" şeklinde geçmektedir. Bkz. Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, 33.

³⁹⁸ Bu beyit Muhsin Macit'in Nedim Dîvânı adlı eserinde "Her ne rütbe şâd olursa hak bu kim şâyestedir / Her ne gûne fahr ederse hak bu kim ol rütbe var" şeklinde geçmektedir. Bkz. Macit, Nedim Dîvânı, 95.

³⁹⁹ Akkus, 34.

⁴⁰⁰ Parlatır, Çetin, 17.

Her münkir-i keyfiyyet erbâb-ı harâbât

*Öz aklı ile **hakkı** diler kim bula heyhât*

Rûhî

Hallâl-i rumûz-ı hikem-i sırr-ı şühûduz

***Haktır** sözümüz hak ile isbât ederiz biz*

Nâmık Kemâl ⁴⁰¹

Güzelsin bî-bedelsin şûhsun âlûftesin cânâ

*Söz olmaz öz⁴⁰² hüsnüne gelmez nazîrin âleme **hakkâ***

Nedim⁴⁰³

*Bir senîhânın olması **hakkıyla** mübeccel*

Olmakla olur sebk ü müeddâsı mükemmel

Muallim Nâci

***Hakkâ** ki kasîdede Zahîr'e*

Nazm etmedi kimseler nazîre

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁴⁰⁴

***Hakkâ** ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi*

Şâh-ı İskender-efser ü dârâ-sipâh idi

Bâkî⁴⁰⁵

*Âsafâ girmedî **hakkâ** ki keff-i eyyâma*

Zât-ı pâkin gibi mecmûa-i ahlâk-ı hasen

Nedim⁴⁰⁶

*Bir düş gibidir **hak** bu ki manîde bu âlem*

Kim göz yumup açınca zamanı güzer eyler

Nefî⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Ergun, 416.

⁴⁰² Bu kelime Muhsin Macit'in *Nedim Dîvânı* adlı eserinde geçmemektedir.

⁴⁰³ Macit, 198.

⁴⁰⁴ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 74.

⁴⁰⁵ Küçük, 56.

⁴⁰⁶ Macit, 29.

⁴⁰⁷ Akkus, 54.

Ânı cem ‘ eylemiş işte Vassâf

*Tarz-ı i ‘câzda **hakku’l-insâf***

Sünbülzâde Vehbi⁴⁰⁸

Altında mıdır üstünde midir cennet-i a ‘lâ

***Elhâk** bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır*

Nedim⁴⁰⁹

*Pes bi-**hakkın** ârif cihânda yoğımış*

Şimdi da ‘vâyı kılanlar çoğımış

Gülşehri⁴¹⁰

Îlâh-î vâhid-i Rabb-i teâlâ

*Hüvellâhu ‘l-bedî‘u‘l-**hakku’l-â‘lâ***

Teâlâ zâtuhu lemmâ tecellâ

Mine ‘l-gaybi ile ‘l-‘ayni fe-cellâ

Ehadden zât-ı müstecmi ‘-i sıfâtı

Tecelli-i zâtına esmâsı meclâ

Yazıcızâde Mehmet Efendi - Muhammediye

*Tavsîf için ânı **hakku’l-insâf***

Bu beyti ne hoş demiştir eslâf

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁴¹¹

*Merhamet kıldı Cenâb-ı **Hakk** bu mülk ü millete*

Sen mü’eyyedsin Hüdâ ‘dan anladım hakke ‘l-yakîn

Ziyâ Paşa - Cülûsiye⁴¹²

⁴⁰⁸ Bu beyit Ahmet Yenikale’nin, *Sünbülzade Vehbî Dîvânı* adlı eserinde “*Senâ-yı Rûdegî’de yadı Vassâf / Bilenler ol mahalli eyler insâf*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Ahmet Yenikale, *Sünbülzade Vehbî Dîvânı*, 44.

⁴⁰⁹ Macit, 83.

⁴¹⁰ Bu beyit Kemal Yavuz ‘un *Gülşehri’nin Mantıku’t-Tayrı (Gülşen-Nâme)* adlı eserinde “*Bes buçuk ‘ârif cihânda yog-ımuş / Şimdi bu da ‘vâ kılanlar çoğ-ımuş*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Yavuz, *Gülşehri’nin Mantıku’t-Tayrı (Gülşen-Nâme)*, 151.

⁴¹¹ Bu beyit Göçgün’ün, *Ziyâ Paşa ‘nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler* adlı eserinde “*Vasfında Â’nın Cenâb-ı Gâlib / Bu beyti ne hoş yazar münâsib*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Göçgün, *Ziyâ Paşa ‘nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 44.

⁴¹² Göçgün, *Ziyâ Paşa ‘nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 110.

Gördüm seni gümânsız her dil-berin yüzünde
Hakku'l-yakîn görene⁴¹³ zânn ü gümân gerekmez

Nesîmî⁴¹⁴

Şüphe bir nûra doğru koştur
Hakkı tenvîr-i ukûl için **haktır**

Tevfik Fikret⁴¹⁵

Millet yoludur, **hak** yoludur tuttuğumuz yol
 Ey **hak** yaşa, ey sevgili millet, yaşa, var ol

Tevfik Fikret⁴¹⁶

Umûmu müstefîd etmez husûsun **hakkını** ibtâl
 Sakın bir ferdi ezme gayret-i efrâd lâzımsa

Nâmık Kemâl⁴¹⁷

Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdîr
 Tekdîr ile uslanmayanın **hakkı** kötektir

Ziyâ Paşa⁴¹⁸

Her **hakkı** onda hâke serer darbe-i ruhâm
 Millet, vatan o fikr-i mukaddes hayâl-i hâm
 Âlemde bil ki **hak** yegâne müsâferet
 Kavmin benî beşer, vatanın dâr-ı âhiret

Abdülhak Hâmid Bey

Âciz olanın ketm olunur **hakk-ı sarîhi**
 Mahmîleri her yerde himâyet yeni çıktı

Ziyâ Paşa⁴¹⁹

Herkes gibi dünyâda henüz **hakk-ı hayâtın**
 Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?

Mehmet Âkif Bey⁴²⁰

⁴¹³ Bu kelime Hüseyin Ayan'ın *Nesimî Dîvânı* adlı eserinde "bilene" şeklinde geçmektedir.

⁴¹⁴ Ayan, 183.

⁴¹⁵ Fikret, 268.

⁴¹⁶ Fikret, 190

⁴¹⁷ Ergun, 273.

⁴¹⁸ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 24.

⁴¹⁹ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 70.

⁴²⁰ Ersoy, 157.

*Çalış, zî-kuvvet ol; **hakk-ı** hayat ancak kavînidir!
Yiğitlik, an'anen, harb ü cidâl, âyin-i dînindir*

Faik Âli Bey

*Parçalanmış sînesinde, cephesinden ırkının
Hakk-ı istiklâli kan şeklinde fışkırmaktadır;
Görsün, inkâr eyleyenler varsa, kuvvet **haktadır***

Mithat Cemal

*Elbet çalarım, çünkü yarın hastalanırsam
Külbemde üç öksüz ile aç, böyle kalırsam
Kimler bakacaktır diye kendini **haklı**
Göstermek için uydurur hep süslü saçaklı
Yaldızlı yalanlar ki sözün doğrusu zillet*

Tevfik Fikret

*Bir yıldırım olup da isâbet kılan sana
Bir **haklı** yıldırım ki senin düştü şahsına*

Abdülhak Hâmid Bey

***Haksızlığın** envânını gördük, bu mu kanun?
En gamlı sefaletlere düştük... bu mu devlet?*

Tevfik Fikret⁴²¹

*Değme zer-endûda zerdire deme ya
Haktan artık nesne vardır deme ya*

Gülşehri⁴²²

*Gûyiya âh-i şerernâk-i dil-i nâkâmın
Eyledi terbiyet hikmet-i **Hak** celle celâl*

Nefî⁴²³

*Demidir sıdk u sıfâtıyla duâ eyleyelim
Tâ kabul ede ânı Hazreti **Hakk** 'izz ü cell*

Nefî⁴²⁴

⁴²¹ Fikret, 190.

⁴²² Yavuz, 147.

⁴²³ Akkus, 135.

⁴²⁴ Akkus, 195.

*Hind'e çün bâ-emr-i **hak** oldum revân
Ânu gördüm ettim ânda feyz-i cân*

Nahîfî

*Sebep eyledi **Hak** Te 'âlâ sizi
Halâs etdiniz ol cefâdan bizi*

İzzet Molla⁴²⁵

***Hak** Te 'âlâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi
Şinâsi⁴²⁶*

***Hak** Te 'âlâ devlet ü ikbâlin efzûn eylesin
Tâbi '-i fermânın olsun devr-i çarh-ı çenberi
Nedim⁴²⁷*

*Hâlık'ın nâ-mütenâhi adı var en başı: **Hak**
Ne büyük şey kul için **hakki** tutup kaldırmak!
Mehmet Âkif Bey⁴²⁸*

*Künc-i kâşânede râhat hoşdur
Dâde-i **Hakla** kanâ 'at hoşdur
Nâbî⁴²⁹*

*Gâh yahşi, gehi yamanlık eder
Meslek ü ittıradı **hak** getire
Sa'îd Bey*

*Çün ola harâm ehl-i **hakka** dünya vü ukbâ
Cehd ile ne ukbâ ola hatırda ne dünyâ
Rûhî*

⁴²⁵ Özyıldırım, 314.

⁴²⁶ Parlatır, Çetin, 4.

⁴²⁷ Akkuş, 40.

⁴²⁸ Bu Beyit Safahat'ta "Hâlık'ın nâ-mütenâhi adı var, en başı: Hak./ Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!" şeklinde geçmektedir. Bkz. Ersoy, 328.

⁴²⁹ Kaplan, 85.

Anlat ki adâlet, medeniyet gibi sözler
Derken yine kan kan, yine **hak** nâmına kuvvet

Süleyman Nesîb

Kimisi kâil olup **hakka** sözüml etti kabûl
Etmeyen dahî koyub da 'vâ-yı bî-bürhânı

Nefî⁴³⁰

Nasıl olmuşsa ölmek bir **hak**
Vatan uğrunda ölmedir yaşamak
Bu kanâ 'atledir hayât-ı beşer
Bu kanâ 'atle **hak** teeyyüd eder
Yaşamak isteyenler ölmeyi de
Hak bilirlerse hîn-i hacette
Ebediyyen yaşarlar, ölmezler

Süleyman Nesîb

Süslen giyin ne varsa çiçek, iğne, gül takın
Hakkın senin bu incilerin ey güzel kadın

Hüseyin Suat Bey

Bekâyı **hak** tanıyan, sa 'yi bir vazîfe bilir
Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa **hakkedilir**

Mehmet Âkif Bey⁴³¹

Bihakkın ism-i 'azam başka tahkîkâtâ hâcet yok
Eder bir tek hafîyye jürnali insanı hûrânî

Eşref

Cem'i: Hukûk-**حقوق**

İlm-i **hukûktan** sana bir nükte söyleyeyim
Eyler bunu kabul bütün zümre-i duhât
Bir zât-ı hak bilinmelidir, bir de hakk-ı zât
Bâkîsinin neticesi yok hepsi türrehât

Üsküdarlı Tal'at Bey

⁴³⁰ Akkus, 34.

⁴³¹ Ersoy, 184.

Bulmaz halâs sâ'ika-i intikâmdan

*Tahrib eden **hukûk**-ı ibâdı harâb olur*

Abdullah Cevdet Bey - Kahriyât

Meşreb olur şarâbı içen hurmetin bilir

*Mezheb olur **hukûk**-ı ibâdı görür helâl*

Ziyâ Paşa

Demek ki hepsi erâcîf imiş: **hukuk**-ı milel,

Mukavelât-ı siyâset, ta'ahhüdât-ı düvel...

Faik Âli Bey

2.208. HAKİKAT - حقیقت

-isim- Hak olmak sıfatı, doğruluk, dürüstî, rastî, tabiat-ı eşyaya ve tecrübenin kâvanîn-i umûmiyyesine mutâbık olmaklık; katiyyen yakinen sabit olan; künh, mahiyet.

*Bir **hakikat**, **hakikat**-i zincîr*

Bir belâgat, belâgat-i şimşîr

Tevfik Fikret - Tarih-i Kadim⁴³²

Az çok hayâlden gelir insana tesliyet

*Bir iğbirârdır yüzü gülmez **hakikatin***

Abdülhak Hâmid Bey

Hüsn ü ân nedir? Mutlak

*Bir iltimâ'-ı **hakikat** mi? Yoksa bir muğlak*

Nühüfte nükte-i hilkat mi?

Tevfik Fikret

Dökmekte sanki hendeğe eczâ-yı hilkati

*Dehşetle târumâr görürsen **hakikati***

Abdülhak Hâmid Bey

Yâ Rab ne azîmdir bu hilkat

*Hüsnün ne kerîmdir, **hakikat***

Abdülhak Hâmid Bey

⁴³² Uzun, 18.

*Töhmaet bu muydu zannediyorsun **hakikaten***

Bir başka imtiyâza o mâlikti hilkaten

Abdülhak Hâmid Bey

Bil kim sanadır o arz-ı hasret

Ondan seni istemektir elbet

*Me'luf senin **hakîkatinle***

Eyler mi gönül mecâza rağbet

Abdülhak Hâmid Bey

*Pek **hakîkatli** olur yârâna*

Bezl eder cânını da dostâna

Fâzıl – Hûbannâme

Cem'i: Hakâik/hakâyık-حقائق

*Benden sorun **hakâyık-ı** esrâr-ı âdemi*

Te'lif-i râz-nâme-i dehr ezberümdedür

Nâbî⁴³³

En yükseğidir şevâhikın bu

*En müdhişidir **hakâyıkın** bu*

Bedbaht, o hakikat anlaşılmaz

Şânın bu, cihânda lâyığın bu

Abdülhak Hâmid Bey

Hayâl-i mahz sanıp kâ'inatı nergis-i mest

*Kıladı cehl ile nefy-i **hakâyık-ı** eşyâ*

Fuzûlî⁴³⁴

***Hakâyık**-bîn olanlar nûru'l-envâr-ı tecellâdan*

Görür sırr-ı cemalullâhı mir'ât-ı mücellâdan

Hersekli Ârif Hikmet

⁴³³ Bilkan, 501.

⁴³⁴ Akyüz, vd., 25.

*Yâ Rab edip ef'âlimi âyine-i rûh
Eyle dilimi münbasıt-ı feyz-i fütûh
Agâh kılıp **hakâyık**-ı eşyâdan
Müşkillerimi eyle 'ıyân ü meşrûh*

Nahîfî

2.209. TAHKÎK – تحقیق

-müte'addî-tef'îl-lügat- Bir şeyi lazım ve vacib etmek; bir şeyin aslını ve hakikatini arayıp meydana çıkarmak.

*Aklın hüneri vâdî-i hikmettedir ancak
Tahkîk ile hikmet nice bir dilde yer eyler*

Nefî⁴³⁵

*Her gören ayb etti âb-ı dîde-i giryânımı
Eyledim **tahkîk** görmüş kimse yok cânânımı*

Fuzûlî⁴³⁶

*Hadd-i zâtında odur fenn-i dakîk
Ki eder tâlibin ehl-i **tahkîk***

Sünbülzâde Vehbi – Lutfiyye⁴³⁷

2.210. İHKÂK- احقاق

-müte'addî-İf'âl- Hakkı yerine getirmek, Hasma hak üzere galib olmak, bir şeyi lazım ve vacib etmek.

*Hayat elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp **ihkâk**;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vâ-yı istihkâk.*

Mehmet Âkif Bey⁴³⁸

⁴³⁵ Akkus, 54.

⁴³⁶ Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 658.

⁴³⁷ Beyzadeoğlu, 44.

⁴³⁸ Ersoy, 358.

2.211. İSTİHKÂK – استحقاق

-müte'addî-istif'âl- Hakkı olmak, hak kazanmak; hâiz-i liyakat olmak.

Oldu ol Seyyid-i bâ-istihkâk

Ekrem-i halk u kerîmü'l-ahlâk

Hâkânî - Hilye⁴³⁹

Umûru ehl-i istihkâka tefvîz ettiğindendir

Ki her bir işte dâim mazhar-ı tevfîk-i sübhândır

Ziyâ Paşa

2.212. MÜSTEHİK - مستحق

-fâil, istif'âl- Hak ve istihkâk kazanmış; layık olan, liyâkatli.

İstemekten niceler şerm eyler

Müstehikkın ara bul sen gönder

Nâbî⁴⁴⁰

Kahrdan ikrâh edenler lutfâ olmaz müstahık

Müste'idd-i derd olanlar kâbil-i dermân olur

Fuzûlî⁴⁴¹

Nefrîne oldunuz nazar-ı hakta müstahık

Şeytan da nefret eylese sizden olur muhık

Abdülhak Hâmid Bey

2.213. MUHAKKAK - محقق

-mef'ûl, tef'îl- Tahkik edilmiş, doğruluğu anlaşılmış, hakikat olduğu meydana çıkmış.

⁴³⁹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 140.

⁴⁴⁰ Kaplan, 62.

⁴⁴¹ Akyüz, vd., 40.

Fenâ-yı dâddan bî-dâd-ı devrân nâ-ümîd olsun
Olur meyyâl-i dâda âlemde lâkin meyl-i dâd olmaz
Muhakkak bize âtîde olsun ber-murâd olmak
Murâdı hak olan ahrâr zirâ nâ-murâd olmaz
 Abdullah Cevdet Bey - Kahriyât

2.214. HAKÎK - حَقِيق

-sıfat- Hakkı sabit bulunan; sabit ve vacib olan.
Fahr-i âlem ki onun medhin ederim şeb ü rûz
*Sahnım midhatine olsa sezâvâr u **hakîk***
 ?

2.215. HIKD - حَقْد

-Arapça-isim- Adâvet kasdıyla sû-i zan; taleb-i intikam, öç alma arzusu; kin, garaz; kin tutmak, garaz beslemek.
*Şerr-i nifâk u **hıkdı** bu ervâh-ı gâfile*
Anlar... Fakat ne çâre va hayfâ ki nâfile
 Faik Âli Bey

2.216. HAKÎR - حَقِير

-sıfat- adi, bayağı, Kadri ve itibarı olmayan, hor, zelil.
*Lîk bir bende-i **hakîrim** ben*
Amelim ehl-i hayra hayır du'a
 Fuzûlî⁴⁴²
Hakîr olduysa ümmet şânına noksân gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten
 Nâmîk Kemâl⁴⁴³

⁴⁴² Akyüz, vd., 82.

⁴⁴³ Ergun, 194.

Bilmem ki o rütbe sâf olur mu?

Bir rûh-ı cefâ-nisâr-ı mihnet?

*Bir zıll-i **hakîr** âdemiyyet*

Envârın içinde yer bulur mu?

Kemalzâde Ekrem Bey⁴⁴⁴

2.217. AHKAR - آحقر

-sıfat- Pek ziyâde hakir.

Âdetin olsa tevâzu ehl-i kibr ü nahvetin

*Bezmine varsan olursun her nazarda **ahkarı***

Münîf

*Bir garib abdim **ahkar** u âciz*

Ey garibe mu 'în olan Allâh

Hızır Ağazâde Sa'îd

2.218. TAHKÎR - تحقير

-müte'addî-tef'îl- Hakîr görmek ve tutmak, tezlil etmek, sû-i muamele etmek, hakarete bulunmak.

Arş-ı kanâ 'at oldu behişt-i gınâ bize

Biz inmeyiz zemîn-i müdârâya ol emîn

Mansıbların, makamların en bülendidir

*Vicdânımızca mansıb-ı **tahkîr**-i zâlimîn*

Abdullah Cevdet Bey – Kahriyât

*Zulmü **tahkîr** idi şiddetle, senin mu'tâdın*

En büyük hasm idin erkânına istibdâdın

Halka her darbesi hevl-âver iken bî-dâdın

Fart-ı gayretle coşup meşreb-i âteş-zâdın

Seni her hamleden etmişti şeref-yâb-ı zafer

Tokâdîzade Şekib Bey - Bera-yı Eşref

⁴⁴⁴ Talmaç, 117.

Cem'i: Tahkîrât - تحقيرات

Tutayım mı dehr-i zîr-i nazra-i tahkîrde

*Pây-ı **tahkîrât** altında duhâtın çehresi*

Abdullah Cevdet Bey - Kahriyât

2.219. İSTİHKÂR - استحقار

İhtikâr, tahkir

*Şeref hırsıyla **istihkâr**-ı mevt etmişken ecdâdı*

Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfâdı

Hayat uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsrân!

Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın tek cân!

Mehmet Âkif Bey⁴⁴⁵

Merâmın: ölmeyebilmek. Fenâ değil bu karar

*Fakat hayat için elzem hayâtı **istihkâr***

Mehmet Âkif Bey⁴⁴⁶

2.220. MUHAKKİR - محقر

-fâil, tefîl- Tahkîr eden, hakîr tutan ve gören.

Buruşuk hatları şişkin yüzünün

Açılır şüpheli bir safvetle;

Gülüyor zannolunurken öyle

*Bir **muhakkir** bakışından gözünün*

Tevfik Fikret⁴⁴⁷

2.221. MUHAKKAR - محقر

-mefûl, tefîl- Tahkîr edilmiş, hakaret edilmiş, zelil, hor.

*Ben kulun bî-kes **muhakkar** şöyle kalmışken yetîm*

Mihnet-i endûhla ağlar gezerdim serseri

Nedim⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Ersoy, 231.

⁴⁴⁶ Ersoy, 194.

⁴⁴⁷ Fikret, 118.

⁴⁴⁸ Macit, 40.

*Gâhî **muḥakkar** cühelâ şâir-i belîğ*

Gâhî müsahhar hamkâ fâzıl edîb

Ziyâ Paşa

*Bu gün görünen sana **muḥakkar***

Yarın ola gâlib u muzaffer

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁴⁴⁹

2.222. HUKNE - حقه

İnkıbaza karşı em'â-yı galîzanın adi veya ilaçlı sularla yıkanması; em'âya su isal eden alet, şırınga.

İstilahâtı sever ma 'nâsîz

*Şerbet ü **hukne** yapar eczâsîz*

Nâbî⁴⁵⁰

2.223. HOKKA - حقه

-Arapça-isim- Küçük kutu; mürekkebi ve emsali şeyler konulan ufak kap.

Eylemiş der-beste dükkânın tabîb-i rûzgâr

***Hokka**-i pîrûze-i gerdûnda dârû kalmamış*

Nâbî⁴⁵¹

2.224. HAKKÂK - حكاك

-isim- Mühür ve resim hâk eden sanatlar.

Dile resm itmeden nakş-ı hayâlin gördüğü şûhun

*Derûn-ı pür-heves mecmû'a-i **hakkâke** dönmüştür*

Nâbî⁴⁵²

⁴⁴⁹ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 50.

⁴⁵⁰ Kaplan, 193.

⁴⁵¹ Bilkan, 720.

⁴⁵² Bilkan, 507.

*Nâm-cûyânın eder **hakkâk**-ı çerh-ı bed-güher
Cismini pür-şerha-i âlâm mânend-i nigîn*

Sırrî

*Dağ-ı hûbân ile sinem doldu
Sanki mecmu 'a-i **hakkâk** oldu*

Fâzıl - Hûbannâme

2.225. HİKKE - حكه

-isim-tabâbet- Bazı emrâz-ı cildiyyede hissedilen kaşınma, teherrüş.

*Yidürür **hikkeye** balıkla leben
Kokudur derd-i sere müşk-i Hoten*

Nâbî⁴⁵³

***Hikkatü'l**-ferci olan nisvânı
Canının eyler idi cânânı*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁴⁵⁴

2.226. MAHKÛK - محكوك

-müştakk- Halledilmiş, kazılmış.

*İlelebed şu yeşil gölgelikte sen metrûk
Ne bir çiçek getiren var, ne bir ziyâret eden
Demek ki hâl-i hayatında kimsesizdin sen
Şu seng-pâreye nâmın nasılsa bak **mahkûk***

Hüseyin Sîret Bey

⁴⁵³ Kaplan, 194.

⁴⁵⁴ Sürelli, 94.

2.227. MİHEK - مهك

-isim- Altını ve gümüşü anlamak için kullanılan sert ve siyah bir cins taş.

Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde

*İşret güher-i âdemi temyize **mihektir***

Ziyâ Paşa⁴⁵⁵

Neş'e vaktinde ayârı kişinin belli olur

*Aceb insâna **mihek** tâşı mıdır câm-ı şerâb*

Şinâsi⁴⁵⁶

Memdûh ya kadr-dân gerektir

*Söz güher ü müstemi '-i **mihektir***

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁴⁵⁷

2.228. HİKÂYET - حكايت

-Arapça-müte'addî- Bir hadisenin sûret ve vukûunu etrafıyla anlatmak ve söylemek, nakl ü rivayet etmek.

*Tükendi sanma hezârân **hikâyet-i aşkı***

O kıssadan dahî söylenmedik neler kaldı

İzzet Molla

*İşte o kadardır ol **hikâyet***

Bakîsi dürûğ-ı bî-nihâyet

Gâlib Dede⁴⁵⁸

2.229. İHTİKÂR - احتكار

-müte'addî-ifti'âl- İnsanların yaşamak için muhtaç oldukları eşyayı ve bilhassa erzâkı toplamak ne nedretle es'ârın tereffü'üne sebebiyet verdiğinden sonra yüksek fiyat ile satmak ki halkın açlığıyla doymak gibi mel'un ve menfur bir emelden ileri gelir.

⁴⁵⁵ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 24.

⁴⁵⁶ Parlatır, Çetin, 18.

⁴⁵⁷ Göçgün, *Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 57.

⁴⁵⁸ Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 14.

İhtikârın sonu iflâsa çıkar
Yapar evvel bir evi sonra yıkar

Nâbî⁴⁵⁹

Ticaret ehli reh-i *ihtikâra* sapmış idi
Fakir halkı soyarlardı etmeyip pervâ

Halil Nihad Bey

2.230. MUHTEKİR - محتكر

-fâil, ifti'âl- İhtikâr eden.

Muhtekir kâfilesiymiş, ne edeb var, ne hayâ
Aç sefil inleyerek can vere dursun dünyâ

Mehmet Âkif Bey⁴⁶⁰

2.231. HÜKÜM - حكم

-Arapça-isim- Bir şeyi badelmukayese “bu böyledir veya böyle değildir” tarzında bir re'y-i kat'î dermeyân edilmesine hizmet eden meleke-i idrâkiyye.

Ne zabt-ı hâkim-i şer'î, ne *hükm-i* zâbıt-ı aklî
Cünûn iklimini seyreyleyenler râhatın söyler

Koca Râgıb Paşa⁴⁶¹

Tesîs-i uhûvet ki odur *hükm-i* şerî'at
Dersen de olur biz âna kânûn-ı tabî'at

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan⁴⁶²

Adliyle zulm-i sâbıkı mahvetse çok mudur?
Râzı olur mu *hükm-i* karakuşa mahtâb

Gâlib Dede

⁴⁵⁹ Kaplan, 146.

⁴⁶⁰ Ersoy, 344.

⁴⁶¹ Bu beyit Hüseyin Yorulmaz'ın eserinde “Ne zabt-ı hâkim-i ‘aklî, ne hükm-i zâbıt-i şer’î / Cünûn-ı iklimi geşt eyleyenler râhatım söyler” şeklinde geçmektedir. Bkz., Yorulmaz, 98.

⁴⁶² Enginün, Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI, 62.

*Kadı ola davacı ve muhızır dahi şâhid
Ol mahkemenin **hükmüne** derler mi adâlet
Ziyâ Paşa ⁴⁶³*

*Ey mâh uyu uyu ki bu şeb
Ma 'lûm değil eğerçi matlab
Gûşunda yer ede bâng-i yâ Rab
Öyle görünür ki **hükm-i** kevkeb
Sîh-i siteme kebâb olursun*

Gâlib Dede ⁴⁶⁴

*Sal hatt-ı siyeh-kârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâla
Al deste eğer lale bulunmazsa piyâle
Ver **hükmünü** ey serv-i revân köhne bahârın
Nedim ⁴⁶⁵*

Cem'i: Ahkâm - احكام

*Hâme-i emr-i kün oldukça rakam-ı senc-i yekûn
Cümle şey oldu be-hem beste-i **ahkâm-ı** şuûn
Münîf*

*Mülk-i ma 'mûrunda ârâm-ı derûn
Kilk-i pür-nûrunda **ahkâm-ı** şuûn
Ziyâ Paşa*

*Hikmet ger o ilm ise ki **ahkâm-ı** felekten
Endîşe-i akl-ı beşeri bâ-haber eyler
Nefî ⁴⁶⁶*

⁴⁶³ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 21.

⁴⁶⁴ Müellif bu beyitte mısraların yerini değiştirerek vermiştir. Muhamed Nur Doğan'ın *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk* adlı eserinde bu beyit “*Ey mâh uyu uyu ki bu şeb / Gûşunda yer ede bang-i yâ Rab / Ma 'lûm değil eğerçi matlab / Öyle görünür ki hükm-i kevkeb / Sîh-i siteme kebâb olursun*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 23.

⁴⁶⁵ Macit, 197.

⁴⁶⁶ Akkuş, 54.

Görürüm hâl ile kâlin medhûl
*Sence **ahkâm**-ı şeriat mechûl*

Abdülhak Hâmid Bey

Ey encüm ü eflâkte ârâm sürenler
Bizden daha merfu‘ u mu ‘allâ mısınız siz
***Ahkâm**-ber hikmet-i Mevlâ mısınız siz*
Sizler de dahî var mı ya ahkâm sürenler

Abdülhak Hâmid Bey

2.232. HÂKİM - حاكم

-müşakk- Hükmeden, hükmedici.
*O hükmetsin, bütün dünyâ ve ukbâya o **hâkimdir***
Cihân agâh olur ma ‘sûm yâhud müttehem kimdir

Abdülhak Hâmid Bey

Demeyin siz bu cesetleri yiyen efsane de kim
*Bu, tutup salb edecek Türk arayan bir **hâkim***

Mithat Cemal Bey

*Galata kazasında **hâkim** idim*
Ne sahib-i adâlet ne zâlim idim

İzzet Molla⁴⁶⁷

Cem'i: Hükâm - حكام

Nûr-ı çeşm-i vüzerâ kuvvet-i kalb-i ‘ulemâ
*Tâc-ı fark-ı vükelâ kurre-i ‘ayn-ı **hükkâm***

Nâbî⁴⁶⁸

Giderek sonra büyür hengâme
*Sana vermez yedirir **hükkâme***

Nâbî⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Özyıldırım, 189.

⁴⁶⁸ Bilkan, 90.

⁴⁶⁹ Kaplan, 109.

2.233. AHKEM - احكم

-tafdîlî- Ziyade hükmeden; pek hükümlü ve nâfizü'l-emr; ziyade kuvvetli.

İtdi emr ehline teslîm emânâtı Hüdâ

*Ne olur emr-i ilâhî daha bundan **ahkem***

Nâbî⁴⁷⁰

2.234. MAHKEME - محکمه

-isim- Hâkimin bulunduğu ve davaya bakıp hüküm verdiği yer.

*Kurup bir dâm-ı tezvîri komuşlar **mahkeme** nâmın*

Kani seccâde-i hazret kani ahkâm-ı şer'ullâh

Veysî

Felek girerse kef-i Nâ'îliye dâmânın

*Seninle **mahkeme**-i girdigâra dek gideriz*

Nâ'îlî⁴⁷¹

Dursun kef-i hükmünde terâzû-yı adâlet

*Havfın var ise **mahkeme**-i rûz-ı cezâdan*

Ziyâ Paşa⁴⁷²

2.235. MAHKÛM - محکوم

-kıyasî- Hükmolunmuş, hüküm altına alınmış.

***Mahkûm**-ı intizârıyım ân-ı memâtın*

Bir levhâ-i veremden ibâret hayâtımın

Kemalzâde Ekrem Bey⁴⁷³

*Bilir âdem ki **mahkûm**-ı fenâdır*

Niçin insan hayâta mübtelâdır

İsmail Safâ

⁴⁷⁰ Bilkan, 105.

⁴⁷¹ İpekten, 400.

⁴⁷² Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 54.

⁴⁷³ Talmaç, 93.

*Hepimiz bir kemik almış yalarız, **mahkûmuz**
Doyuran: sahibimizdir! Veren eller putumuz!*

Mithat Cemal Bey

2.236. MAHKÛMİYET - محکومیت

Mahkûm olmak hal ve sıfatı.

*Değilmiş böyle **mahkûmiyetin** timsâl-i pâ mâli
Şevâhıktan tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli*

Mehmet Âkif Bey⁴⁷⁴

2.237. HÜKÛMET - حکومت

-isim- Bir heyet-i ictimaiyyede, muayyen olan kavânine göre, emr ü nehy hakkını hâiz olan kuvve-i icrâiyye ve irâdiyye.

***Hükûmet** hikmet ile müşterektir*

Vezîr olan hakîm olmak gerektir

Kâmil Paşa

Sultan gerektir öyle ki mülkünde hükmede

*Cârî ola cemî'-i umûra **hükûmeti***

Ziyâ Paşa

Görüp ahkâm-ı asrı münharifsıdk u selâmetten

*Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı **hükûmetten***

Nâmık Kemâl⁴⁷⁵

2.238. TAHAKKÛM - تحكم

-lazım, tefa"ul- Fuzûlî ve bi-gayr-ı hakkın hükm ü hükümet etmek. Cebr ü tegallüb ile hükmetmeye kalkışmak.

Yeter bu sû-i te'âmül, bu sû-i istînâs

*Hükûmet olmalı mâni'; yeter **tahakküm-i nâs***

Abdülhak Hâmid Bey

⁴⁷⁴ Ersoy, 236

⁴⁷⁵ Ergun, 194.

*Onda bir şîve-i tahakküm vâ
 Sen, diyor sen benim esîrimsin
 Yaşıyorsun benimle, benden umâr
 Nefha-i inbisâtı her nefesin*

Tevfik Fikret⁴⁷⁶

*Düşsün sana meyyâl-i tahakküm eğilen ser
 Kopsun seni bir hak diye alkışlayan eller*

Tevfik Fikret⁴⁷⁷

2.239. MUHKEM - محكم

-mef'ûl, if'âl- Tahkim edilmiş, sağlam, metanet verilmiş, dayanıklı, kavî, berk.

*Sadme-i âh ile kıldım pür-tezelzül âlemi
 Sâha-gâh-ı sînede bünyâd-ı gam muhkem henüz*

Leskofçalı Gâlib

2.240. İSTİHKÂM - استحکام

-lâzım, istif'âl- Metânet, resânet, takviyet.

*Bih-i seyl-âb-ı hurûşânın arasında kazâ
 Âştı seddine verdi ne güzel istihkâm*

Nâbî⁴⁷⁸

*Verdi mi 'mâr-ı kazâ hendese-i tedbîrin
 Tâk-ı pür-zelzele-i devlete bir istihkâm*

Nefî⁴⁷⁹

*Şiddet-i kahrın ile lertzeye geldi düşman
 Kuvvet-i adlin ile buldu cihân istihkâm*

Cevrî

⁴⁷⁶ Fikret, 127.

⁴⁷⁷ Fikret, 287.

⁴⁷⁸ Bilkan, 86.

⁴⁷⁹ Akkus, 183.

*Hangi kuvvet onu, haşâ, edecek kahrına râm
Çünkü tesîs-i ilahî o metîn **istihkâm***

Mehmet Âkif Bey⁴⁸⁰

2.241. HAKEM - حکم

-isim- İki hasmın aralarındaki davayı fasl için rızalarıyla hâkim ittihaz ettikleri kimse.

*Bir azîzi edelim bari **hakem**
Neyse hükmü tutulsun muhkem*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁴⁸¹

2.242. HİKMET - حکمت

-isim- İlm-i müdrikât-ı insâniyye, felsefe-i akl-ı beşer.
*Hak kavînin demek, şerîrindir
En celi **hikmet**: ezmeyen ezilir*

Tevfik Fikret - Tarih-i Kadim⁴⁸²

*Bu âlem bir kitâb-ı **hikmet**-endûz-ı hakâyıkdur
Me'âlin her kim istihrâc ederse âferîn bâdâ*

Nâbî⁴⁸³

***Hikmet**-âmiz gerektir eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr*

Nâbî⁴⁸⁴

*'Aceb vaz' eylemiş bu bârgâh-ı⁴⁸⁵ **hikmet**-âmîzi
Ki kemter sun'unu derk eyleyince pîr olur bernâ*

Nâbî⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Ersoy, 335.

⁴⁸¹ Sürelli, 132.

⁴⁸² Uzun, 18

⁴⁸³ Bilkan, 6.

⁴⁸⁴ Kaplan, 136.

⁴⁸⁵ Bu kelime Ali Fuat Bilkan'ın *Nabi Dîvânı* isimli eserinde "kârgâh-ı" şeklinde geçmektedir.

⁴⁸⁶ Bilkan, 6.

Vâkı ‘â “inne mine ’ş-şi ‘ri” büyük bir ni ‘met
*Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin **hikmet!***

Mehmet Âkif Bey⁴⁸⁷

Deriz tab ‘-ı beşere ictimâ ‘-ı acz ü nahvettir
*Cihanın tavrını bir **hikmete** isnâd lâzımsa*

Nâmık Kemâl⁴⁸⁸

Müstakildir cümle kârında Hüdâ
*Her işi bir **hikmet** eyler iktizâ*

?

*Nedir ey nur-ı ilâhî, ne karanlık **hikmet***
Ne zamandan beri öldürmemek olmuş töhmet
 Abdülhak Hâmid Bey - İbni Musa

*Sorulmaz **hikmetinden** yoksa Tal ‘at Hakk te ‘âlânın*
Sorulsa hikmetinden âh çok feryâd olur peydâ
 Üsküdarlı Tal ‘at Bey

Fermân-ı ilâhiyle yürür işbu hükûmet
Ahkâmı bütün şa ‘şa ‘a-i feyz ile kudret
Zerrâtı bile gulgule-sâz-ı ehâdiyyet
*Her zerrede bin **hikmet-i** ‘ûlyâyı düşündüm*
 Abdülaziz Mecdi Efendi⁴⁸⁹

Derk olunmaz ki künh-i zât-ı hazreti
*Her ne işlerse sorulmaz **hikmeti***
 Kâzım Paşa - Riyaz-ı Asfiya⁴⁹⁰

*Gizlidir **hikmet-i** Rabb-i müte ‘âl*
Hükemâ sözleridir vehm ü hayâl
 Sünbülzâde Vehbi - Lutfiyye⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Ersoy, 277.

⁴⁸⁸ Ergun, 273.

⁴⁸⁹ Karataş, 329.

⁴⁹⁰ Bardakçı, 691.

⁴⁹¹ Beyzadeoğlu, 42.

Ne **hikmettir** şu sîmâ-yı gubâr-alûd-ı berk-engiz
Şu fecr-i mâtemin neşrettiği elvân-ı sevdâ-hîz

Abdülhak Hâmid Bey - Finten

Hâlin kime açsan sana der hikmeti vardır
Öldürürdü bizi âh bilinmez mi bu **hikmet**

Rûhî

Erer mi **hikmet-i** Mevlâ'ya aklı insanın
Cihânı şâmil olur mu fîrûğ-ı şems-i münîr

Şinâsî⁴⁹²

Cem'i: Hikem- حکم

Nice kasîde bir kitâb-ı mecmûa-i pûr intihâb
Her nüktesi faslû'l-hitâb her beyti bir genc-i **hikem**

Nefî⁴⁹³

Hikem-âmuz u sühan-senc ü ma'ârif-perver
Şefkat-endîşe kerem-pîşe dilîr ü â'kal

Kâzım Paşa⁴⁹⁴

Her beyti bunun **hikem**-nümûndur
Pek dinle hikâyemiz uzundur

?

2.243. HAKÎM - حکيم

-sıfat- Hikmetle muttasıf olan, âkıl, feylesof.

Bâdeyi âb ile âmihte kıl ey sâkî
Hayli demdir ki **hakîmâne** günah işlemedik

Nâbî

Cihâna bu tahavvülâtı sen vermedin
Ey **hakîm** sen hod reyinle hakîm olmadın

Abdülhak Hâmid Bey

⁴⁹² Parlatır, Çetin, 10.

⁴⁹³ Akkus, 73.

⁴⁹⁴ Bu beyit Ramazan Bardakçı'nın Doktora Tezinde "Hükm-âmuz u sühan-dân ü ma'ârif-perver/Şefkat-i endîşe kerem- pîşe dilîr ü â'kal" şeklinde geçmektedir. Bkz., Bardakçı, 449.

2.244. HALL - حل

-müte'addî- Düğümü çözmek ve açmak.

*Enâmil-i keremün **hall** ider ümîdim odor*

Olursa rişte-i kârumda sad girih ma 'kûd

Sâbit - Na't⁴⁹⁵

*Ukde-i hâtırı biz **halle** şitâb etdikçe*

O büt-i ser-keşîn ebrûları pür-çîn oldu

Nedim⁴⁹⁶

*Zabt u rabt u **hall** ü akd-i kişverin edip murâd*

Etti ol düstûru sadra zîver-i mecd ü celâl

Üsküdarlı Hakkı Bey

*Belki kânûn-ı sühânde **hall** ü 'akd-i nüktede*

Hikmet-i fikr ü hayâlin feylesof-ı ekberi

Nefî⁴⁹⁷

*Olmayan **hall**-i ilâhiye karîn eyleyemez*

Dil-i pür-'ukde ile keşf-i mezâyâ-yı sühan

Sünbülzâde Vehbi⁴⁹⁸

Bi't-terâzi edecek bast-ı makâl

*Belki ol eyleye **hall**-i işkâl*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁴⁹⁹

2.245. TAHLÎL - تحليل

-müte'addî, tefîl- Halletmek, dağıtmak.

Olduğun anlar bu âlem bir mu 'ammâ-yı garîb

*Fehm eden üstâdının terkîb ü **tahlîl** ettiğin*

Nâbî

⁴⁹⁵ Yardım, 56.

⁴⁹⁶ Macit, 270.

⁴⁹⁷ Akkus, 69.

⁴⁹⁸ Yenikale, 272.

⁴⁹⁹ Sürelli, 132.

2.246. İNHİLÂL - انحلال

-lâzım, infi 'âl- Açılmak, çözülmek; hallolmak, dağılmak.

Geldi ol server⁵⁰⁰ ki salmıştı zamân-ı gaybeti

*'Tkd-i nazm-i kişver-i İslâm'a bîm-i **inhilâl***

Fuzûlî⁵⁰¹

2.247. MAHLÛL - محلول

Hallolunmuş, anâsır-ı asliyye ve müterekkibesine ayrılmış; erimiş, halledilmiş.

*Kalıp Nef'î-i mu'ciz demden evreng-i sühan **mahlûl***

Sühan-sencân-ı Rûm olmuştu her bir asırda tâlib

Gâlib Dede

2.248. HELÂL - حلال

-isim-şer'- Kitaba ve sünnete göre câiz ve mübah olan, işlenmesinde şer'an mahzur ve günah olmayan.

*Tıfl-ı dille **helâl** süt emmiş afîfedir*

Hâtun-ı pîr-i mey gibi bir dâye isteriz!

Sâbit

2.249. HULLE - حله

-isim- Bir nev'î üst libası.

Seyr et uluvv-i feyz-i şehidân aşkını

*Hûnîn kefenle rûz-ı cezâ **hulle**-pûş olur*

Üsküdarlı Hakkı Bey

***Hulle**-i cennet olursa çekeyim çâk edeyim*

Dem-i vuslatta bana hâil olur pîrehenim

Şem'î

⁵⁰⁰ Bu kelime Akyüz, vd., *Fuzûlî Dîvân'ı* adlı eserde "Mehdî" şeklinde geçmektedir.

⁵⁰¹ Akyüz, vd., 58.

Havâ arâyis-i gül-zâre oldu çihre-küşâ

*Bahâr gül-şene giydirdi **hulle**-i hadrâ*

Fuzûlî⁵⁰²

*Gûne gûne **hulle**-bâf-ı kâr-gâh-ı feyzdir*

Bikr-i endişem kabûl etmez cihâr-ı müste'âr

Nazîm - Na't⁵⁰³

2.250. MAHALLE - محله

-isim- Bir şehrin muhtelif namlarla yâd edilen aksâmı.

Şu cehlimizle musîbet mi kaldı uğramadık

***Mahalle** mektebi lazım, düşünmeyin artık*

Mehmet Âkif Bey⁵⁰⁴

2.251. HELVÂ - حلوا

-isim- Yağ, un, irmik ve nişasta ile yapılan tatlı.

Tab'ıma feyz-i Hüdâ zâ'ika bahş-ı ilhâm

*Kand-i ma'na leb-i endişeme hâzır **helvâ***

Nazîm⁵⁰⁵

*Nefâyisten nasibi yok değil **helvâya** dildâde*

Habâb-âsâ ânunçün çeşmi kalmış tas çorbada

Surûrî - Hezeliyât

*Ukalâ gerçi ki **helvâ** yediler*

Evde bir dânesi lazım dediler

Fâzıl – Zenannâme

⁵⁰² Akyüz, vd., 23.

⁵⁰³ Çakır, 237.

⁵⁰⁴ Ersoy, 208.

⁵⁰⁵ Çakır, 36.

*Tanrının zâlimi şirret gidiler
Bak benimçün ki ne **helvâ** yediler*

Fâzıl - Zenannâme

2.252. HELVACI - حلواجی

-isim- Helva yapıp satan esnaf.

*Ümîd-i bûse-i lebi bir tıfl-ı nevresin
Etti sahife-i dili **helvacı** kâğıdı*

Münîf

*Lâleyi bir iki gün anmayalım şimdi hele
Kâmlar sohbet-i **helvâ** ile olsun şîrîn*

Nedim⁵⁰⁶

2.253. AHLÂ - اهلئ

-tafdîlî- Pek ve ziyade tatlı.

*Olurmu bî-niyâz olmak gibi şîrîn bir ni'met
Ânınçün lezzet-i matlûbdan **ahlâ** kanâ'ttır*

Şerif

2.254. TAHLÎF - تحلیف

-müte'addî, tefîl- Yemin ettirmek.

*Padişâhım her iraden 'ayn-ı hikmettir senin
Bir kerâmettir hele **tahlîf**-i hükkâm-ı kirâm
Bu usulü cümle memurîne ta'mîm eyle kim
Çatlasınlar hepsi kurtulsun şu millet vesselam*

Eşref

⁵⁰⁶ Macit, 93.

2.255. HALKA - حلقه

-begûş -mürekkebe sıfat- Kulağı halkalı -mecâzen- Mutî', ferman berdar, azad kabul etmez bende.

Küpelî bir kıza benzer cevzâ

*Feleği **halka**-be-gûş etse sezâ*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁵⁰⁷

Götcî bey tekkesi dervîşi idi

***Halkaya** girme büyük işi idi*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁵⁰⁸

2.256. HİLM - حلم

-Arapça-isim- Tabî'at ve mizafta olan yumuşaklık ve hâl-i sükûnet, ki itminân-ı nefse delalet eder; gazab halinde intikâma muktedir olduğu halde bundan sarf-ı nazar etmek.

Biri sıdkıyla biri 'adl ile bî-hemtâdır

*Biri **hilm** ile biri 'ilm ile ferd ü yektâ*

Nazîm⁵⁰⁹

2.257. HALÎM - حليم

-sıfat- Hilm ile muttasıf olan; esmâ-i ilâhiyeden.

*Allah'a sığın şahs-ı **halîmin** gazâbından*

Zîrâ yumuşak huylu atın çiftesi pektir

Ziyâ Paşa⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Sürelli, 103.

⁵⁰⁸ Sürelli, 50.

⁵⁰⁹ Çakır, 166.

⁵¹⁰ Göçgün, Ziyâ Paşa, 23.

2.258. HİLYE - حلیه

-isim- İnsanın medâr-ı temayüzü olan evsâf-ı hariciyyesi; ziynet, süs, bezek.

Bu hadîs içre budur kavl-i ehem

Ya'ni Allahu Teâlâ a'lem

Nice pâkîze sühandan sonra

Fahr-i âlem dedi benden sonra

Hilye-i pâkimi kim görse benim

Ola görmüş gibi vech-i hasenim

Hâkânî - Hilye⁵¹¹

2.259. HALKÂRÎ - حلکاری

-isim- Altın ve yaldızla yapılan oymalar, yazılar ve nakışlar.

Çeşme-i âb-ı hayât-ı feyzdir tab'ın nola

*Kilk-i **halkârî** olursa âna zerrîn nâvedân*

Nefî⁵¹²

2.260. HAMMÂM - حمام

-isim- Yıkanılacak yer.

*Hezâr za'f ile **hammâma** doğru 'azm ettim*

Kemer gûsiste perâkende gûşe-i destâr

Nedim⁵¹³

2.261. İSTİHMÂM - استحمام

-lâzım, istifâl- Sıcak suyla yıkanmak.

Kızarım şöyle ki ateş olurum reşkimden

*O perî-veşle rakîb eyler ise **istihmâm***

Manastırlı Nâ'îlî

⁵¹¹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 56.

⁵¹² Akkus, 191.

⁵¹³ Macit, 43.

*Bir daha hâneye ‘azm eylemez ândan açılır
İktizâ eyler ise hangisine **istihmâm***

Nedim

2.262. HAMÎM - حميم

-isim- Sıcak ve kaynar su.

*Şerer-i nâ 'ire-i kahır ma 'âzallâh eğer
Âb-ı hayvâna eser itse olur mâ-i **hamîm***

Nazîm⁵¹⁴

2.263. MAHMÛM - محموم

-müşakk- Hummaya tutulmuş, hummalı, ısıtmalı.

*Bî-nemektir teb-i hecrinde bize ey sâkî
Gerdiş-i sâğar-ı mey lerziş-i **mahmûm** gibi*

Nedim⁵¹⁵

2.264. HAMÂİL - حمائل

-Arapça-isim, cemi'- Kılıç bağı manasına olan hameyle ve hamâlenin cem'i.
Boyna asılan nüsha. Müfred hükmündedir.

*Takdîmsa da bir demir **hamâil**
Olmaz şerefim bununla zâil*

Abdülhak Hâmid Bey

2.265. HİMÂR - حمار

-Arapça-isim- Eşek, merkeb.

⁵¹⁴ Çakır, 385.

⁵¹⁵ Macit, 270.

*Nuh peygamberin gemisine ol
İblise kuyruğuyla vermiş yol
Hoş nefestir deyu vü ehl-i fasîh
Hürmet eyler imiş **himâr-ı** mesîh*

Şeyhî - Harnâme⁵¹⁶

2.266. HAMÂM, HAMÂME - حمام

-Arapça-isim- Güvercin; kumru.

*Bulsa ger zîr-i cenâh-ı himmetinde perveriş
Nâz ederdi ger kesân çarha bir kemter **hamâm**
Üsküdarlı Hakkı Bey*

2.267. HAMD - حمد

-Arapça-isim- Mün‘imi lisanen ta‘zim ve tebcil; ta‘zim kasdıyla edilen senâ; şükür, şükrân.

*Sad **hamd** o hüda-yı lâ-yezâle
Kim kudreti hâkim-i cihândır*

Nâmık Kemâl

*Tab‘ımı feyz-i nu‘ûtun eyledi Hassân-ı Rûm
Hamdû-lillâh şâ‘irân-ı dehrin oldum eş‘arı*

Nazîm⁵¹⁷

***Hamdû-lillâh** eser-i feyz-i nigâhındır kim
Döşedim gülşen-i evsâfına bir tâze çimen
İzzet Molla*

*Devlet-i dünyâdan a‘lâ eylemiş Hakk himmetim
Hamdû-lillâh çarh-ı nâ-hemvâra minnet kalmamış
Leskofçalı Gâlib⁵¹⁸*

⁵¹⁶ Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Harnâme'si*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1971, 32.

⁵¹⁷ Çakır, 514.

⁵¹⁸ Yıldız, 151.

2.268. HAMDELE - حمدله

Elhamdülillah'dan menhût.

*Evvelâ **hamdeleden**, salveleden başlayarak
Girmeden maksada dîbâceyi serdim çabucak*

Mehmet Âkif Bey⁵¹⁹

2.269. TAHMÎD - تحميد

-müte'addî, tef'îl- Hamd etmek, elhamdülillah demek.

*Sufûf ayakta iken, dalgalar ayakta idi
Hurûş edince imâmın nidâ-yı **tahmîdi***

Mehmet Âkif Bey⁵²⁰

2.270. MAHMÎDED - محمدا

-müte'addî; isim- Medh ü sena etmek, övmek; şükretmek, hakk-ı nimeti eda etmek; bâis-i hamd ü sena olan fiil ve haslet.

*Binlerce **mahmidet** sana ey Rabb-i 'alemîn
Oldum hayât u saltanatımdan bugün emîn*

Abdülhak Hâmid Bey - İlhan⁵²¹

***Mahmidet**-i zatına bestir bu hâl
Düşmen ola şâhid-i fazl-ı kemâl*

Nahîfî

Cem'i: Mahâmid- محامدا

*Ben senin âşıkın ve âbîdinim
Ben senin şâ'ir-i **mahâmidinim***

Faik Âli Bey

⁵¹⁹ Ersoy, 303.

⁵²⁰ Bu beyit safahatta “Sufûf ayakta iken, dalgalar ayakta idi; Hurûş edince hatîbin nida-yı tahmîdi:” şeklinde geçmektedir. Bkz. Ersoy, 211

⁵²¹ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 99.

2.271. MAHMÛD - محمود

-müştakk- Hamdedilmiş, senâ olunmuş, övülmüş.

*Ahmedü'l-halk Muhammed **Mahmûd***

Ya 'ni mahbûb-ı hüddâ-vend-i vedûd

Nedim

Yolları sıdkın necâta müntehîdir mutlaka

*Fi 'l-i memdûhu felek kalb etse de **mahmûd** olur*

Nevres⁵²²

2.272. AHMED - احمد

-tafdîlî- Pek memduh, şâyân-ı medh ü sena; pek ziyade hamd ü sena eden.

*Şüphe yok ki feyz-i **Ahmedîdir***

Bir mu 'cize-i Muhammedîdir

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât

Ahmed-i mürsel imâm-ı Enbiyâ kim zâtıdır

Vech-i pâki Hakka hem âyine hem âyinedân

Kâzım Paşa⁵²³

2.273. AHMEDİYYET - احمديت

-müvelledâttan- Hakikat-i Ahmeddiyye.

Birdir dedi âşina-yı vahdet

*Mevc-i ehadiyyet, **Ahmeddiyyet***

Gâlib Dede⁵²⁴

⁵²² Kaya, 223.

⁵²³ Bu beyit Ramazan Bardakçı'nın Doktora Tezinde "Ahmed-i mürsel melâz-ı Enbiya kim zatıdır / Vech-i pâk-i hakka hem ayine hem ayinedan" şeklinde geçmektedir. Bkz., Bardakçı, 394.

⁵²⁴ Doğan, Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn, 4.

2.274. MUHAMMED - محمد

-mef'ûl, tef'îl; isim- Pek çok medh ü senâ olunan, hısâl-i hamîdesi çok olan;
Cenâb-ı Rasûl.

*Meh-i sipihr-i nübüvvet **Muhammed-i kureşî**
Çerâğ-i şâm-i ebed âftâb-i subh-i nüşûr
Fuzûlî⁵²⁵*

2.275. AHMER - احمر

-sıfat- Kırmızı.

*Şeytansa da hûrdan güzeldir
Ol şu 'le nihâd nûr-peyker
Reşk-âver-i sâğar-ı eceldir
La 'linde nühüfte mevt-i **ahmer**
Recaizâde Ekrem*

2.276. HUMRET - حمرة

-isim- Kırmızılık, kızılık.

*Bakınız cilve-i melâhatine
Reng-i gül'den safâlı **humretine**
Recaizade Ekrem Bey
Eşk-i pür-hûn serteser tuttu cihân etrâfını
Dembedem zeyl-i ufukta görünen **humret** gibi
Ebu's-Su'ûd Efendi*

*Vech-i berrâkının ashâb-ı safâ
Humreti gâlib idi der hattâ
Hâkânî - Hilye⁵²⁶*

⁵²⁵ Akyüz, vd., 29.

⁵²⁶ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 68.

2.277. İHMİRÂR - حمرار

Kızartmak, kırmızılanmak.

*Reng-i şafak değildir her subh olan nümâyân
Aks etmiş erguvânın âfâka **ihmirârı***

Nâmık Kemâl

2.278. HUMK - ححق

-Arapça-isim- Noksan-ı akl, belâhet.

*Şi'ri ile fahr ider cihâna
Yok, **humkunu** neşr eder cihâna*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵²⁷

***Humkun** zekâyâ karşı takrîzi şöyle dursun
Tâ'rizi bir inâyet, tahkîri bir senâdır*

Abdülhak Hâmid Bey

2.279. HAMÂKAT - حماقت

-bakınız- Humk.

*Keyf-i cânbahşın ki cism ü cân râhat bundadır
Hikmetin inkâr eder vâiz **hamâkat** bundadır*

Nefî⁵²⁸

2.280. AHMAK - احمق

-sıfat- Akılsız, ebleh, budala, sersem, şaşkın.

*Gam değil etmezse Hâzık ser-fürû ma'zûrdur
Nâ-şinâsân-ı sühandan bir iki **ahmak** bana*

Hâzık

⁵²⁷ Göçgün, *Ziyâ Paşa*, 124.

⁵²⁸ Akkus, 235.

*Yoksa taklîd ile her bir **ahmak**
Ne revâ yapma velâyet satmak*

Nâbî⁵²⁹

2.281. TAHMÎK - تحميق

-müte'addî, tef'îl- Birini humka ve belâhete nisbet etmek.

*Nice bin meseleyi tahkîk etmiş
Nice fehhâmeyi **tahmîk** etmiş*

Kânî

2.282. HİML - حمل

-isim- Yük, bar.

*Mihmân olsan çekilmez imtinân-ı mîz-bân
Mahv olurdu **himl-i** minnet çekse çarh-ı çemberi*

Nazîm⁵³⁰

2.283. HAML - حمل

-müte'addî; isim- Yüklenme; rahimde olan çocuk, cenin; gebelik, yüklü olmak hali, habl.

*Ger Yûsuf olaydı **haml-i** Meryem
Olurdu cemâl-i 'aşka tev'em*

Gâlib Dede⁵³¹

⁵²⁹ Bu beyit Mahmut Kaplan'ın *Nâbî-Hayriyye* adlı eserinde “*Yohsa taklîd ile her bir ahmak / İde da 'vâ-yı velâyet mutlak*” şeklinde geçmektedir. Bkz. Kaplan, *Nâbî-Hayriyye*, 122.

⁵³⁰ Çakır, 508.

⁵³¹ Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 37.

2.284. HÂMİL, HÂMİLE – حامله - حامل

-sıfat- Gebe ve yüklü kadın.

*Meryem-i fikrim olup **hâmile**-i feyz-i Hüda
Doğdu gehvâre-i tab 'ımda Mesîh-i ma 'nâ
Nazîm⁵³²*

2.285. HAMLE - حملة

-lazım; isim- Bir şeyin üzerine atılmak, saldırmak, hücum etmek; saldırış, atılma, hücum; hasma karşı yapılan hücum, savlet.

*Darb-ı tîğ-ı kader-endâz-ı kazâ-peykârı
Etti her **hamlede** düşmenlerini rû-be-kafâ
Nazîm⁵³³
Bir **hamle** eder ki hasm-ı dîne
Gûyâ iner âsumân zemîne
Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵³⁴
Eyledin bir **hamlede** berbat mülk-i düşmanı
Gerd-i rahşın gerçi ki seddetti râh-ı sarsarı
Nefî⁵³⁵*

2.286. TAHAMMÜL - تحمل

-müte'addî, tefîl- Yüklenmek; yük altında olmaya katlanmak, dayanmak, mukavemet etmek; sabretmek, çekmek.

*Ben değil meftûn-ı hüsnün mübtela 'âlem sana
Bir peri-rûsun **tahammül** edemez âdem sana
?*

⁵³² Çakır, 35.

⁵³³ Çakır, 165.

⁵³⁴ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 61.

⁵³⁵ Akkuş, 67.

Millette **tahammül** ezelîdir; buna sessiz
Yerden göğe ref ettiği efgânla inandım

Halil Nihad Bey

Tahammül mülkünü yıkdın Hülâgû Hân mısın? kâfir
Aman dünyâyı yakdın âteş-i sûzân mısın kâfir

Nedim⁵³⁶

Belâdır dilber-i bi-gâne-tavra âşinâ olmak
Tahammülsüzdür yâd-ı âşinâyâ mübtelâ olmak
İzzet Ali Paşa

2.287. HAMMÂL - حمل

-isim- Yük taşıyan, yükü hâmil olan; bir yerden diğer bir yere yük götüren.

Dikkat etsin buna erbâb-ı kemâl
Var mıdır dâr-ı şifâda **hammâl**

Fâzıl - Hûbannâme

Tahammül-i mihnete sermâye emr-i ta 'ayyüştür
Olur nef'i füzûn bâr-ı girân oldukça **hammâlın**
Sâmî

Boğçasın etmez kumaşçı olsa da kadd-i kemer
Yük değildir kendinin sırtına **hammâlın** semer!
Surûrî - Hezeliyât

2.288. MAHMEL - محمل

-isim- Mahfe gibi adam oturmak için devenin üzerinde iki taraflı yapılan yer ve bunun içindeki yük.

Yürüdü **mahmel-i** meh kevkebesi
Tuttu âlemleri bang-i ceresi

Hâkânî - Hilye⁵³⁷

⁵³⁶ Macit, 226.

⁵³⁷ Pala, Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet, 46.

2.289. İHTİMAL - احتمال

-lûgat-müte'addî, ifti'âl- Yüklmek, sabr u tahammül etmek, çekmek.

Bir gâyete erdi kim me'âli

Tanzîrinin olmaz ihtimâli

Gâlib Dede ⁵³⁸

Cem'i: İhtimalât: احتمالات

-Muhtemel, mümkün ve akl u hakikate yakın olan şeyler, mümkünât.

Tenhâ-rev-i vâdî-i muhâlât

Vâreste-i kayd-ı ihtimâlât

Gâlib Dede ⁵³⁹

2.290. HAMEL - حمل

-Arapça-isim- Kuzu, koç, nücûm, bürûc-ı isnâ 'aşereden Mart ayına mukâbil olan suret-i kevkebiyye.

Vücûd-i bî-bedeli âf-tâbdır amma

Bir âf-tâb ki dâ'im medârı ola hamel

Fuzûlî ⁵⁴⁰

2.291. HİMAYE - حمای

-müte'addî- Eza ve ızdırab veren şeylerden ve hallerden korumak, sıyanet etmek, görüp gözetmek; sahabet ve iltizam etmek.

Bu hanümânı tutan hep onun himâyesidir

Üzerlerinde gezen sâye kendi sâyesidir

Mehmet Âkif Bey ⁵⁴¹

⁵³⁸ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 14.

⁵³⁹ Doğan, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk, 27.

⁵⁴⁰ Akyüz, vd., 86.

⁵⁴¹ Ersoy, 184.

2.292. HÂMÎ - حامى

-müştak- Himaye eden; hâris, arka, zahîr.

Revnak-ı saltanat-ı memleket-i heft iklîm

Hâmi-i dîn-i 'ilm-efrâz cihân ârâyî

Nefî⁵⁴²

Dâver-i sâhib-adâlet şâh-ı Fârukî sıfât

Mâhi-i zulm ü dalâlet hâmi-i şer'-i mübîn

Ziyâ Paşa - Cûlûsiye⁵⁴³

2.293. MAHMÎ - محمى

-müştak- Himaye olunmuş; ecnebi bir devlet tarafından himaye edilen.

Âciz olanın ketm olunur hakk-ı sarîhi

Mahmîleri her yerde himâyet yeni çıkdı

Ziyâ Paşa⁵⁴⁴

2.294. TEHANNÜN - تحنن

-lazım, tefa"ul- şiddetle arzu etmek, müştâk olmak; iştîyak ile acımak, rahm ü şefkat göstermek.

Ayrıldı kuzu olup mükedder

*İzhâr-ı **tehannün** etti mâder*

Muallim Nâci

2.295. MUHANNÂ - محنى

-mef'ûl, tef'îl- kınalanmış, kına konulmuş, kına ile boyanmış.

Görünen mâh-ı nev sanman felekte

*Nigârın ol **muhanâ** perçemidir*

Şemsi Paşa

⁵⁴² Akkuş, 163.

⁵⁴³ Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 108.

⁵⁴⁴ Göçgün, Ziyâ Paşa, 70.

*Gâh engüşt-i **muḥannâsın** gehî la ‘lin emüip*

Dâne-i unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin?

Nedim⁵⁴⁵

2.296. HINTA - حنطه

-isim- Buğday.

Menn ü selvâya fakîrâne kanâ ‘at lâzum

*Olma muhtâc-ı piyâz ü ‘ades ü **hinta** vü sûm*

Yenişehirli Avnî⁵⁴⁶

2.297. HANTAL - حنطل

-garb-sıfat- Kaba, iri, kaba saba; tembel, ‘âtıl.

Babasın oğlu ve oğlun babası

*Sanır âdem ki bu ândan **hantal***

Surûrî - Hezeliyât

2.298. HANZAL - حنظل

-Arapça-isim- Ebu Cehil karpuzu.

Giderdi telhi-i kahrın fesâd-ı tuğyânın

*Kılar mazarrat-ı balgam izâlesin **hanzal***

Fuzûlî⁵⁴⁷

Olsa eltâfınla ger nakş-ı⁵⁴⁸ nebâtı şehd-i kâm

*İktisâb eylerdi **hanzal** lezzet-i gülşekeri*

Nedim⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Macit, 239.

⁵⁴⁶ Turan, 424.

⁵⁴⁷ Akyüz, vd., 86.

⁵⁴⁸ Bu kelime Muhsin Macit’in *Nedim Dîvânı* adlı eserinde “Nefs-i” şeklinde geçmektedir.

⁵⁴⁹ Macit, 39.

2.299. HÛR - حور

-sıfat, cemi'- lügatta âhû gözlü, gözünün beyazı ve karası ziyade ma'nasına gelen "ahver" ile bunun müennesi olan "hûrâ"nın cem'i – Cennet kızları.

*Ser-i bâlînine gelsen ey **hûr**
İndi derlerdi şehîd üstüne nûr*

Sâbit

*Belâ-yı aşk u derd-i dost terkin kılmazem zâhid
Ne muştâk-ı behişt em sen gibi ne tâlib-i **hûrem***

Fuzûlî - Mecnûn u Leylâ⁵⁵⁰

*Cândan ülfet edeli öyle civân-ı dil-ber ile
İstemem gayrısını **hûr** u melek olsa bile*

Şinâsi⁵⁵¹

*Sabâ gerd-i gülistâniyle varsa bâğ-ı rıdvân`a
'Abîr-efşân olur pîrâhen-i **hûr**-i cinân üzre*

Nefî⁵⁵²

*Öyle cânânı eden mûnis-i cân
Dâr-ı dünyâda bulur **hûr**-i cinân*

Sünbülzâde Vehbi – Şevk-engiz⁵⁵³

*Sâkî içelim rağmına sûfî-i hârisin
Kim maksadı Kevser emeli **hûr**-i cinândır*

Ziyâ Paşa⁵⁵⁴

***Hûr**-ı 'ayn olurdu mağz-ı âşüfte vü mest-i ebed
Zerre kerdîn-i rüzgâr etseydi adne armağân*

Üsküdarlı Hakkı Bey

⁵⁵⁰ Doğan, Fuzuli- Leylâ ve Mecnûn, 59.

⁵⁵¹ Parlatır, Çetin, 24.

⁵⁵² Akkus, 38.

⁵⁵³ Sürelli, 103.

⁵⁵⁴ Göçgün, Ziyâ Paşa, 50.

Devlet olmuştu o gözler dîne

*Ayn-ı ikbâl idi **hûru'l-** 'iye*

Hâkânî - Hilye⁵⁵⁵

2.300. HÛRÂN - حوران

Üslûb-i Fârisî üzere hûrân.

*Etrafına toplanırdı **hûrân***

Parlardı yüzünde nûr-ı Yezdân

Kemalzâde Ekrem Bey⁵⁵⁶

2.301. HAVR - حور

-Arapça-isim- Noksan, eksik.

*Bana göstermesin Hak **havr** ba 'de 'l-kevri dünyâda*

Bana sor kim neler oldu olur âlemde insâna

Keçecizâde İzzet Molla

2.302. HAVSALA - حوصله

-Arapça-müte'addî; isim-lügat- Kuş, kursağını doldurmak; kuş kursağı, taşlık;

sabr u tahammül hususunda takat ve kuvvet; vüs'at-i fikr ü hayal.

Sür'atle nasıl değişti hâlim

*Almaz bunu **havsalam** hayâlim*

Abdülhak Hâmid Bey

*Derdimiz⁵⁵⁷ **havsala**-i hâmeye sığmaz Nâbî*

Ânı vâbeste-i hengâm-ı mülâkât idelüm

Nâbî⁵⁵⁸

Münhasır kaldı meşgalem 'aşka

***Havsalam** bir şey almıyor başka!*

Abdülhak Hâmid Bey - İbni Musa⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 82.

⁵⁵⁶ Talmaç, 307.

⁵⁵⁷ Bu kelime Ali Fuat Bilkan'ın *Nabi Dîvânı* isimli eserinde "Şevkumuz" şeklinde geçmektedir.

⁵⁵⁸ Bilkan, 852.

⁵⁵⁹ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları V*, 316, 317.

2.303. HAVZ - حوض

-Arapça-isim- Suyu toplamak ve biriktirmek için yapılan çukur; suyu toplamak için harç ve taşla yapılan çukur yer.

*Bir havz-ı mübârek ol makâmı
Seyrederdi feyz-i tâmı*

Gâlib Dede⁵⁶⁰

*Bir mevsim-i bahârına geldik âlemin
Bülbül hamûş, havz tehî, gülîstân harâb*

İzzet Molla

*Şu havz-ı pâke bak da sîne-i yârı getir yâda
Şu nahli gör de bârî n'eydügün bil kâmet-i bâlâ*

Nedim⁵⁶¹

Cem'i: Hıyaz-حياض

*Daha kudsi gubâr-ı makberden
Daha rengîn hıyâz-ı kevserden*

Abdülhak Hâmid Bey - İbni Musa⁵⁶²

2.304. HAYY - حي

-Arapça-sıfat- Canlı, diri, zinde, yaşayan; zıddı meyyit.

*Ey hayy ü kadîr olan ilâhi
Bî-misl ü müşâbih u mezâhî*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵⁶³

*Ey kabr gelir bana sükûtun
Tahrîri o Hayy-i lâ-yemûtun*

Abdülhak Hâmid Bey

⁵⁶⁰ Bu beyit Muhammet Nur Doğan'ın, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, adlı eserinde “Bir havz-ı mübârek ol makâmı / Sîr-âb eder idi Feyz nâmı”, şeklinde geçmektedir. Bkz. Doğan', *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, 12.

⁵⁶¹ Macit, 119.

⁵⁶² Enginün, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, 357.

⁵⁶³ Göçgün, *Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 41.

Sözlerin pîrâye-i âsâr-ı fazl-ı akl-ı küll
*Hâtırın gencîne-i esrâr-ı **Hayy-i bî-zeval***
 Üsküdarlı Hakkı Bey

Cem'i: Ahyâ-احيا

Sana tabi' ola hep mahlukât
*Sende olsun bütün **ahyâ**, emvât*
 Abdülhak Hâmid Bey

Yok, sanmayalım havze-i Kudret'te müsavât
*Bir kuvvete tâbi bütün **ahyâ** ile emvât*
 Abdülhak Hâmid Bey - İlhan⁵⁶⁴

Maraz ki muhrib-i bünyân-ı halktır her ân
*Belâ-yı mübrem olur savletiyle **ahyâyâ***
 Ferid Bey

2.305. HAYYÂKELLÂH - حياك الله

Allah seni yaşatsın.
Etti sükkân-ı semavat ü zemin nâle vü âh
*Lerze saldı feleğe na'ra-i **Hayyâkellâh***
 Ziyâ Paşa - Zafernâme⁵⁶⁵
*Tuttu tâk-ı feleği na'ra-i **Hayyâkellâh***
Dediler padişehim işte hüner böyle gerek
 Vâsıf

2.238. HAYAT - حيات

-isim- Kuvve-i tabi'yye-i mihânikiyenin faaliyyet-i muntazamasının muhassala-i zaruriyyesi; vücudun neşv ü nemâsına ve nefsin masûniyetine saik olan

⁵⁶⁴ Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, 57.

⁵⁶⁵ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 239.

faaliyet-i uzviyye; dirilik, yaşamak; veladetten mevte kadar ifâ edilen ef'âl-i uzviyyenin hey'et-i mecmuası; yaşamanın her hangi bir şekli, tarz-ı ma'îşet, dirlik.

Hayat odur ki: nihayet bahâsı hûn olsun

Senin hayât-ı sefîlin: Bahâ-yı nâmûsun!

Mehmet Âkif Bey⁵⁶⁶

Vaslın bana **hayat** verir firkatin memât

Sûbhâne hâlîki halaka 'l-mevti ve 'l-hayât

Fuzûlî⁵⁶⁷

Nez'-i **hayat** hayyeder emvâte can verir

Eyler gubârı 'âdem ve cismi gubâr eder

Ziyâ Paşa

Gâh mahzun, gâh dilhûn, gâh şeydâ-yı şüûn

Tal'atin tarz-ı **hayât-ı** bî-karârı böyledir

Üsküdarlı Tal'at Bey

Ayağı toprağıdır cevher-i iksîr-i **hayât**

Âsitânı tozudur sürme-i a'yân-ı kerem

Ahmed Paşa⁵⁶⁸

Sen bir gül isen bugün dikensiz

Âzâde **hayatsın** mihensiz

Abdülhak Hâmid Bey

Beş on günlük **hayât-ı** müste'ârımdan peşîmânım

Huzûr bilmem ne zevk almış hayât-ı câvidânîden

Üsküdarlı Tal'at Bey

Zalâm-ı şirki yarıp fişkırınca dîn-i mübîn

Yayıldı sîne-i bathâya bir **hayât-ı** nevîn

Mehmet Âkif Bey⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Ersoy, 194.

⁵⁶⁷ Akyüz, vd., 149.

⁵⁶⁸ Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, 68.

⁵⁶⁹ Ersoy, 199.

Ben öldüm, demek ki tahavvüldeyim bu dem

Ukbâ hayâtı böyle imiş, yok demek 'adem

Abdülhak Hâmid Bey

2.306. İHYÂ - احياء

-müte'addî, ifâl- Dirî etmek, diriltmek, hayat vermek.

*Beni şâd⁵⁷⁰ eyledin **ihyâ** ettin*

Öldüler gittiler amma hussâd

Bâkî⁵⁷¹

Ömrün efzûn ede Allah Teâla dilerim

*İltifâtınla bu dil-i mürdeyi ettin **ihyâ***

Nefî⁵⁷²

Ne çıkar silsile-i eşyâdan

Bin kana 'ât ile ettim idrâk

Geçtim âlemden olup hâk ü helâk

*Geçmedim dâ'iyye-i **ihyadan***

Abdullah Cevdet Bey

*Hem öldürür üftâdesini hem eder **ihyâ***

Mahsûsdur ol âfete i 'câz-ı muhabbet

Nefî⁵⁷³

*Kâlib-ı bî-cân idi lutfettin **ihyâ** eyledin*

Kurb-i ruhsârınla ey rûh-ı revân âyineyi

Tâlib

Etti hünerverân-ı A'câm

***İhyâ**-yı ulûm-ı dîn-i İslâm*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ Bu kelime Sabahattin Küçük'ün *Bâkî Dîvânı* adlı eserinde "yâd" şeklinde geçmektedir. Bkz. Küçük, *Bâkî Dîvânı*, 89.

⁵⁷¹ Küçük, 89.

⁵⁷² Akkus, 80.

⁵⁷³ Akkus, 245.

⁵⁷⁴ Göçgün, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 72.

Tanzîm-i gazelde bir de Yahyâ

*Bir vâdî-i hâs kılmuş **ihyâ***

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵⁷⁵

2.307. HUVEYN – حوین

-İsim – tasgir – Hurdebîn ile görülebilen uzviyyât-ı sağıre, mikroplar.

Cem'i: Huveynât: حوینات

*Nedir nedir o **huveynât**-ı gayr-ı mer'iyye*

Ki cins ü nev'ini imkân bulunmaz ihsâya

Ferid Bey

2.308. MUHYÎ - محی

-fâil, ifâl- İhya edici, can ve hayat veren.

Kışın câmid nigâh-ı lerze-bahşâsıyla rencîde

Arar bî-çâre kuşlar bir melâz-ı nev-bahârîyi

Uzanmış, hasta, üryan, bister-i sengîn-i hâkîde

*Arar cism-i tabîat bir şifâ, bir feyz, bir **muhyî***

Tevfik Fikret⁵⁷⁶

***Muhyî**-i devlet ü dîn muhteri '-i tanzîmât*

Mazhar-i feth-i mübîn mazhar-ı şer'-i Rahmân

Şinâsi⁵⁷⁷

2.309. HAYÂ - حياء

-Arapça-isim- Utanma, hicâb; levî ü ta'yibden ihtirazen fevahişten ve münkerattan çekinme; levîden ihtirazen, nefsin bir şeyden sıkılması ve onu terk etmesi.

⁵⁷⁵ Göçgün, Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler, 65.

⁵⁷⁶ Fikret, 211.

⁵⁷⁷ Parlatır, Çetin, 12.

*Ey, hayâ nâmında bir hissin vücûdundan bile
Pek haberdâr olmayan, yüzsüz, hayâsız! Bak hele!*

Mehmet Âkif Bey⁵⁷⁸

2.310. İSTİHYÂ - استحياء

-lûgat-müte'addî; lazım- Diri bırakmak; utanmak, hicab etmek; fena görülecek ve ta 'yib edilecek hallerden çekinmek.

*İbn-i Abbâs der ol hâs-ı Hüdâ
Gülmeğe eyler idi **istihyâ***

Hâkânî - Hilye⁵⁷⁹

*Bu denlü ni 'met-i ma 'lûme vü mechûleden sonra
İder takdîrden bast-ı şikâyet itmez **istihyâ***

Nâbî⁵⁸⁰

*Bakıp çıkarmaya sa 'y eylerim de bir mâ 'nâ
Şu gaflatimden edip sonra kendim **istihyâ***

Tevfik Fikret⁵⁸¹

2.311. TAHİYYE - تحية

-isim- Selamet, afetten masûniyet; mülk, temellük, melikiyet; beka, istimrâr; ikram, ihsan.

*Her felek üzere bu kadar enbiyâ
Hazretine oldu **tahiyyet-nümâ***

Nahîfî

Cem'i: Tehâyâ - تحايا , tahiyyât - تحيات

*Olsun dahi tuhfe-i **tehâyâ**
Ashâbına âline hedâyâ*

Ziyâ Paşa - Mukaddime-i Harâbât⁵⁸²

⁵⁷⁸ Ersoy, 163.

⁵⁷⁹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 100.

⁵⁸⁰ Bilkan, 8.

⁵⁸¹ Fikret, 52.

⁵⁸² Göçgün, *Ziyâ Paşa 'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, 44.

Namâz-ı şâm gamın ka‘de-i âhiresidir
*Gönül kapında **tahiyyât**-ı ye‘se etti ku‘ûd*
 Sâbit

2.312. HAYSİYET - حیثیت

-isim- şeref, kadr, itibar.
Din, vatan, âile, millet, ebediyet, vicdân
*Sonra **haysiyet**-i zâtîyye, şeref, şöhet; şân*
 Mehmet Âkif Bey⁵⁸³

2.313. HAYÂDÎD - حیادید

Haydutlar
Sizi âti⁵⁸⁴ eder himaye gidin
*Gece hem-râzîdır **hayâdîdin***
 Tevfik Fikret - Tarih-i kadim⁵⁸⁵

2.314. HAYF , حیف, HAYFÂ , حيفا

-Arapça- nidâ- Teessür ve tahassür ifade eder: Yazık! Eyvah! Efsus! Heyhat!
Hemderdim olmadı dil-i gam-hâr sandığım
*Bî-gâne çıktı **hayf** benim sandığım*
 Halim Giray
*Hayf sultan selime **hayf** ü dirîğ*
Hem kalem ağlasın âna hem tîğ
 İbn-i Kemal
Vardık der-i saâdetine yâri görmedik
*Girdik behişte **hayf** ki dîdârı görmedik*
 Gâlib Dede

⁵⁸³ Ersoy, 331.

⁵⁸⁴ Bu kelime Fahri Uzun’un, *Rûbab-ı Şikeste ve Tevfik Fikret’in Bütün Diğer Eserleri* adlı eserinde “târih” şeklinde geçmektedir.

⁵⁸⁵ Uzun, 22.

Bazen olurum aşk-ı hayât-ı âvere mâil
Hayfâ ki bu dünyâ âna da olmada hâil

Kemalzâde Ekrem Bey⁵⁸⁶

Hayfâ güdâz-ı sîne-i hasret-keşîdeden
 Âb oldu akdî dildeki peykânı dîdeden

Nedim⁵⁸⁷

2.315. HÎN - حين

-Arapça-isim- Zaman, çağ, vakit, hengâm; zaman-ı muayyen ve mahdûd;
 yevm-i kıyamet; ecel, müddet.

Cân u dilden eyleyip âh u enîn
 Allah Allah diyelim her ân u **hîn**

Kâzım Paşa - Riyaz-ı Asfiya⁵⁸⁸

Hîn-i rû'yetle açardı nazarı
 Nükte-i sırr-ı "Ke lemhi'l-basar"ı

Hâkânî - Hilye⁵⁸⁹

2.316. İHTİVÂ - احتواء

-müte'addî- İçine almak, şâmil olmak, kendine toplamak.

Mevsim vedâ gibidir, zâr u bî-mecâl;

Son lerziş-i cenâhı döker hâk-i nâime

Karlar, ümitler;

Seylâbelerle şerhalanır sîne-i cibâl

Her şerhâ bir bahâr-ı hayât **ih tivâ** eder

Tevfik Fikret⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Talmaç, 183.

⁵⁸⁷ Macit, 247.

⁵⁸⁸ Bardakçı, 690.

⁵⁸⁹ Pala, *Hakanî Mehmet Bey Hilye-i Saadet*, 72.

⁵⁹⁰ Fikret, 213.

Yürekten kopan bir sadâ-yı bülend

*Sadâ-yı hayât **ihtivâ**-yı bülend*

Kemalzâde Ekrem Bey⁵⁹¹

⁵⁹¹ Talmaç, 412.

SONUÇ

Hüseyin Kazım Kadri'nin *Türk Lügati*'nin “H” maddelesinde geçen Garb Türkçesi ile yazılan şiirlerin ele alındığı bu çalışmada önce müellifin hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Çalışma içerisinde bir tablo halinde gösterdiğimiz ve çoğunluğunu dîvân edebiyatı şairlerinin teşkil ettiği ikisi kadın yüz on sekiz şairden muhtelif şekillerde (mısra, beyit, kıta vs.) sekiz yüz ondört şiir iktibasının yapıldığı görülmüştür.

Müellif lügatte önce kelimeyi, sonra bu kelimenin Latin harfleriyle yazılmış olan karşılığını parantez içerisinde göstermiştir. Daha sonra bu kelimenin hangi dile ait olduğuna yer vermiş, ardından kelimenin anlamı, açıklaması ve varsa şiir örneklerini sıralamıştır. Kelimenin kullanıldığı şiir örneklerinin iktibasında müellif bazen şairin mahlasını bazen ismini bazen isim ve mahlas belirtmeksizin sadece eser ismini zikrederek göstermiştir. Bir örnek teşkil etmesi açısından; Doktor Abdullah Cevdet Bey, Abdullah Cevdet Bey –*Kahriyyat* ya da yalnızca *Kahriyyat* verilebilir.

Müellifin sözlükte geçen şiirlerin altına şairlerini veya eser isimlerini vermesi yaptığımız çalışmanın kaynak gösterme kısmında bize oldukça yardımcı olmuştur. Ancak müellif bazen şiirlerin altına soru işareti (?) koymak suretiyle şairini belirtmediği örneklere de yer vermiştir. Şairleri belirtilmeyen şiirler tarafımızca bulunmuş ve dipnotlarda gösterilmiş olmakla beraber tespit edemediğimiz şairlere ait manzumeler de bulunmaktadır.

Müellif manzum-mensur verdiği örneklerin şair ve yazarlarını çoğunlukla doğru zikretmiş, nadir de olsa kaynak tarama kısmında bazı şiirlerin belirtilen kişiye ait olmadığı veya kişinin farklı bir eserinde geçtiği tarafımızca tespit edilmiş ve bu hususlar dipnotlarda verilmiştir.

Eserde yer alan şiirlerin kaynakları tespit edilirken kaynak eserle lügat arasındaki farklılıklar dipnotta belirtilmiştir. Bu farklılıklar kimi şiirlerde kelime düzeyinde iken kimi şiirlerde ise dize boyutundadır. Böylesine önemli bir çalışmada bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar farklılıkların olması dönemin şartları ve müellifin eseri tek başına oluşturması gibi zorluklar göz önüne alındığında normal karşılanabilir.

Çok zengin bir dil varlığımız olan bu hacimli eserin sadece “H” maddesinde Garb Türkçesiyle yazılmış yüz on sekiz şairden sekiz yüz on dört şiir iktibasının

yapılması dikkate ve araştırmaya değer bir durumdur. Zengin dil varlığımızın tescili ve bu zengin varlıkla oluşturulan edebi kültürümüzün ihtişamını ortaya koyması bakımından bu büyük eserin gün yüzüne çıkarılarak edebiyat sahasına kazandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, Harvard Üniversitesi Yay., Harvard 1996.
- Akkuş, Metin, *Nefî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- Akpınar, Şerife, *Âgâh Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Akyüz, Kenan, v.dğr., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Albayrak, Nurettin, “Hüseyin Kâzım Kadri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998.
- Alıcı, Gülcan Tanıdır, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiye-i Vehbî*, Ukde Yay. Kahramanmaraş 2011.
- Arslan, Mehmet – Aksoyak, İ.Hakkı, *Haşmet Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- Ayan, Hüseyin, *Nesimî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990
- Bardakçı, Ramazan, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Beyzadeoğlu, Sümeyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiye*, Cihan Ofset, İstanbul 1996.
- Bilkan, Ali Fuat, *Nabî Dîvânı*, Akçağ Yay. Ankara 2011.
- Bülbül, İbrahim, *Keçecizâde İzzet Mola*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Ceylan, Ömür, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yay., İstanbul 2007.
- Çağlar, Mustafa, *Ziyâ Paşa'nın Harâbât'ı (2. cilt, İnceleme-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2018.
- Çakır, Funda, *Türk Lügatında C ve Ç ile Başlayan Kelimelerle ilgili Şiir Örnekleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019.

- Çakır, Mustafa Sefa, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.
- Doğan, Hamide, *Hüseyin Kazım Kadri'nin Dini ve Siyasi Görüşleri- Kelâmi Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Doğan, Muhammed Nur, *Fuzuli-Leyla ve Mecnun*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Doğan, Muhammet Nur, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Durbaş, Refik, *Hayatı ve Toplu Şiirleri Tevfik Fikret*, Kırmızı Yay. İstanbul 2007.
- Enginün, İnci, *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, Dergâh Yay. İstanbul 2013.
- Enginün, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları V*, Dergâh Yay. İstanbul 2002.
- Enginün, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Tiyatroları VI*, Dergâh Yay. İstanbul 2002.
- Ergin, Osman, *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı, Hüseyin Kâzım Kadri*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949.
- Ergun, Saadettin Nüzhet, *Nâmık Kemâl 'in Hayatı ve Şiirleri*, Historia Yay. İstanbul 2018.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Akvaryum Yay., İstanbul 2011.
- Göçgün, Önder, *Nâmık Kemâl*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 1999.
- Göçgün, Önder, *Ziyâ Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İzmir 1987.
- Göçgün, Önder, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden, Açıklamalı Seçmeler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2001.
- Gökcan, Melike, Hamza Koç, *Nâbi- Hayrâbâd*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.
- Gürbüz, İbrahim, *Abdülhak Mihriünnisâ Hanım'ın Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırkkale 2020.

- Gürgeç, Arif, *Büyük Türk Lügati'nda Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, Devlet Matbaası, C,I, İstanbul 1927.
- İpekten, Haluk, *Nâ'îl-i Kadîm Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019.
- Kaçalin, Mustafa S., *Âhî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2008.
- Kaplan, Mahmut, *Nâbî-Hayriyye*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019.
- Kaplan, Mahmut, *Neşâtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yay. İstanbul 1975.
- Karataş, İbrahim, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Dîvânı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- Kavruk, Hasan, *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, M.E.B Yay., Ankara 2001.
- Kaya, Bayram Ali, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Kaya, Bayram Ali, *Osman Nevres-Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2020.
- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2019.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip, *Beng ü Bâde*, Maarif Basımevi, İstanbul 1956.
- Macit, Muhsin, *Nedim Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Mengi, Mine, *Mesihi-Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2020.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, Akçağ Yayınevi, İstanbul 2004.

- Öbek, Ali İhsan, “Tarihî Türk *Lügati* Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk *Lügati*”, *Turkish Studies*, 2009, 845-855.
- Özalp, N. Ahmet, *Bilgelikler Dîvânı*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012
- Özgül, M. Kayahan, *Muallim Nâci Efendi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2016.
- Öztürkmen, Arzu, “Bir son Dönem Osmanlı Bürokratinin Anıları: Hüseyin Kazım Kadri’nin Hatıratının Düşündürdükleri”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 109, 1993, 57-61.
- Özyıldırım, Ali Emre, *Keçecizâde İzzet Molla, Mihnetkeşan*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.
- Pala, İskender, *Hakanî Mehmet Bey Hilve-i Saadet*, Kapı Yay., İstanbul 2010.
- Pala, İskender, *Su Kasidesi*, Kapı Yay., İstanbul 2018.
- Parlatır, İsmail, Nurullah Çetin, *Şinasî bütün Eserleri*, Ekin Kitabevi, Ankara 2005.
- Polatçı, İsmail, *Hüseyin Kazım Kadri Bey ve Tarih Hatıraları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990.
- Sayan, Ferda, *Kültür ve Edebiyatımızda İznik Ve İznikli Şâirler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Enstitüsü, Kütahya 2007.
- Sürelli, Bahadır, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim Ve Sümbülzâde Vehbî’nin Şevk-Engîz’i*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Şeker, Fatih Mehmet, *Hüseyin Kâzım Kadri’ye göre Vehhâbîlik*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Talmaç, Merve, *Millî Kimlik İnşası Noktasında Ali Ekrem Bolayır’ın Şiirleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018.
- Tarlan, Ali Nihat, *Ahmet Paşa Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1981.
- Tarlan, Ali Nihat, *Hayali Bey Dîvânı*, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul 1945.

- Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Salkımsöğüt Yay., Rize 2009.
- Tevfik Fikret, *Tarihi Kadim Doksanbeşe Doğru*, Numune Matbaası 1928.
- Timurtaş, Faruk K., *Şeyhî'nin Harnâme'si*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1971.
- Tulum, Mertol – Tanyeri, M. Ali, *Nev'î Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977
- Tuman, M. Nail, *Tuhfe-i Na'îlî Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (haz.: Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı), C. II, Bizim BüroYayınevi, Ankara 2001.
- Turan, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili (Tenkitli metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.
- Uzun, Fahri, *Rûbab-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, Ankara 1973.
- Yardım, Latif, *Alâeddin Sâbit Dîvânı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015.
- Yardım, Latif, *Alâeddin Sâbit Dîvânı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015.
- Yenikale, Ahmet, *Sünbülzade Vehbî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Yıldıran, Meliha, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri Dîvançe-i Cevdet*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Yıldız, Ahmet Hamit, *Leskofçalı Galib, Hayatı, Dönemi, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Habip ÖDÜNÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	